

„ERDÉLYÉRT”
HÓHÉROK
ÉS
MÁRTÍROK

ÍRTA:
GÁSPÁR ÁRMIN

ELSŐ KÖTET

KIADJA
MAKKAY ZOLTÁN KÖNYVKIADÓ
VÁLLALATA
BUDAPEST

Fráter és Tátsa könyvnyomdája, Budapest, Akácfa-u. 13.

Urmánczy Nándov előszava.

„Cine mintye” az oláhoknak közismert szólólígéje. Annyit jelent: tartsd eszedbe. Mi, ha idézzük, rendszerint az őket jellemző tipikus bosszúállást akarjuk vele kifejezni. Mert az ő bosszúállásuk nem egyszerű nyílt leszámolás, megtorlás. A cine mintyében benne van az alattomoság. Benne van a barbárok kegyetlensége. És benne van a gyáváknak a védtelenekkel szembeni ronda hősködése.

Azok a históriák, amiket a könyvben Gáspár Ármin hivatott tollal, hűséggel s magyar lelkülettel leírt, mind a cine mintye jegyében folytak le.

A cine mintyéből valamit nekünk is meg kell tanulnunk. Nem az alattomoságot, vagy a gyávák hősködését és kegyetlenségét, hanem azt, hogy ne feledjünk mi sem. Hogy ne fogjon el azonnal a szokásos ostoba nagylelkűségünk, mi-

helyt felülkerekedtünk, hanem tanuljunk meg és tudjunk büntetni is.

Ha ilyen gondolatot ébreszt benned e könyv, kedves olvasó, akkor jó és hasznos munkát végzett a „Hóhérok és Mártírok” lelkes írója.

Kármány Kócska

Urmánczy Nándor.

A szerző előszava.

Rohan az idő. Minden pillanata magával ragadja lelki erőink egy-egy foszlányát.

Fásul a lelkünk. Fel-fellobbanó vágyakozásunk „Erdélyért” gyengülön vívja napi csatáját a belefáradással.

Nillalást érzünk szívünkben; hív Erdély, hív Édesanyánk, hívnak otthagytaink. Kezd már elmosódni emlékezetünkben szülőföldünk geográfiai képe s egy másik kép kínoz: oláh bocskor alatt nyögő apánk rimánkodó, vágyó, reménykedő tekintete, mely állhatatosan és merően ránk van szegezve s kezét bizakodó könnyörgéssel nyújtogatja felénk.

És mi mit teszünk? Mire várunk hát? Miért akasztottuk fogásra a magyar becsületérzést, mikor cserben hagytuk a bennünk bizókat, a bennünk számítókat? Avagy mitől tartunk? Életünket féltjük talán?

Hát mit ér az élet Erdély nélkül?

Koldusok vagyunk, mindenünket elvesztettük. Megrablóink már csontjainkat ropogatják. Elpusztult minden az egyiptomi csapás után s dögvészbe fullad drága Erdély szülőházánk, ütött

az utolsó óra, hogy magához térjen az erdélyi lélek ájulásából!

Kezdjünk hozzá már, hiszen láthatjuk, magunkra maradtunk, csak magunkban bízhatunk. Rázzuk fel önmagunkat és egymást a tetszhalálból. Gyűjtsünk össze minden keserűséget, amennyi egy emberi lélekbe belefér. A robbanásig feszítsük az elkeseredést, mely olyan legyen, hogy annak elemi ereje elsöpörje a föld színéről az átokszülte gonosz fajt, e nem embereket.

Szenvedjük át e könyv szenvedő hőseinek a Mártírok-nak minden szenvedését.

Véssük kitörölhetetlenül emlékezetünkbe a „Hóhérok” pokolfajta ember paródiáinak ördögi, kárhozatos ténykedéseit és ne feledjünk!!

Gyermekeinket erre neveljük. Hassuk át fogékony lelküket e könyvben megörökített, megtörtént és az emberevő kannibálokat megcsúfoló eseményekkel és tanítsuk meg őket arra, hogy mi a

cine mintye.

De tanuljuk meg mi magunk is ezt. S ha üt majd a leszámolás napja, ezeréves létünkben egyetlen egyszer feledjük el a magyar lovagiaságot, nemeslelkűséget, megbocsátást.

Addig pedig imádkozzunk a Magyarok Istenéhez, hogy

így legyen!

GÁSPÁR ÁRMIN.

Vasvári Pál

A szabadságharcok szikrái mindenkor fanatikus lelkek találkozásából pattantak ki, Nemzetünk utolsó történelmi fellobbanása 1848-ban is erről tanúskodik.

A márciusi ifjak közül főleg Petőfi és Vasvári rázták fel tüzes szónoklataikkal a merengő nemzetet. Csak percek kellettek hozzá, hogy az ország fiait elszánt tettekre bátorítsák.

Petőfi és Vasvári! Alig találunk még példát rá a történelemben, hogy két fiatal lélek annyira összeforrjon egy eszmében: a honszerелеmben.

Mindketten a szabadság imádói voltak. Mindketten a hazáért való önfeláldozást hirdették. Sorsuk is hajszálnyira egyezik. Nemes lelkük majdnem egyidőben szállt el meteorként a harcmezejéről, a dicsőség örök hónába. Elszállt pedig anélkül, hogy porhüvelyük nyugvóhelyének nyomát is ismernők.

A szabadságharc szomorú fináléja után, egy ideig még mindkettőnek az emlékét egyformán őrizte meg a hálás utókor. Évtizedek multával azonban csak Petőfinek a neve maradt meg épen a aieinzeti kegyelet sférájában. Vasvári emléke lassan-lassan elmosódott s ma már alig van tanult ember is, aki bár rövid, de dicsteljes pályafutását még felületesen is ismerné.

Petőfinek halhatatlanságát, a ma is utolér-

hetetlen dalai biztosították. Vasvárinak még nem volt elég ideje arra, hogy az irodalomban ily pozíciót vívjon ki magának. Pedig ő is ezen az utón indult meg. Már kora ifjúságában jelennek meg cikkei az akkori időközi lapokban s 1847. és 48-ban Vasvári a Kisfaludi Társaság ülésein minit felolvasó több ízben is szerepelt.

Cikkeinek tárgyát rendszerint Magyarország történelméből merítette. írói lelkét mindenkor nemzetünk nagyjainak szelleme inspirálta.

Vasvári történelmi irányú cikkei csakhamar közfelfűnést keltettek. Ennek tudható be, hogy Magyar Mihály, az akkori könyvkiadó, egy történelmi névtár megírásával bizta meg a fiatal írót.

Vasvári nagy gonddal és alapos tudással állította össze a munkát. Első füzeté 112 oldalnyi terjedelemben meg is jelent. Sajnos, a mű folytatása abbamaradt. Windischgätznek Pestre betódult kopói u. i. sorra járták az akkori könyvesboltokat s minden művet megsemmisítettek, a mely csak némi vonatkozásban is állott a magyar haza dicsőségével. Így pusztult el Vasvári Történelmi Névtárának első füzeté s vele együtt a többi füzetek kézírata is.

Nem csoda hát, ha Vasvári emléke közel egy évszázad alatt teljesen elhalványult s ifjúságunknak még iskolázott rétege is legfeljebb annyit tud felőle, hogy mint szabadságharcos esett el a csata téren. Múltja pedig annyira ismeretlen, hogy születésének centennáriuma alkalmával egy róla írt cikk Vasvárit oláh származásúnak mondja.

A beszerzett hiteles anyakönyvi kivonat tanúsága szerint a szabadsághős, akinek családi neve Fejér Pál volt, 1826. július 14-én, Tiszabüd községben született. Atyja, Fejér Pál gör. kath. — de magyar lelkész — édes anyja: Méhai Erzsébet volt. Így semmiféle nemzetsége sem lehetett oláh. A rajongó ifjú 23 éves volt, amikor hősihalált halt a Funtinelli fensík alatt.

Vasvári bölcsészeti tanulmányai befejeztével 1847-ben a Teleki Blanka grófnő által akkor alapított felsőleánynevelőintézethez került a történelem előadójául.

A fiatal tanár oly készültséggel lépett katedrájára, hogy előadásával nemcsak a főúri családok leánygyermekait, de a tanári kart is magával ragadta. Csakhamar büszkesége is lett az előkelő intézetnek.

Tanítványai áhítattal és oly gyönyörrel hallgatták történelmi fejtegetéseit, hogy még rosszullét esetén sem maradtak volna el órájáról,

Megtörtént egyszer, hogy az intézet szigorú igazgatónöje, Löwey Klára valami ártatlan csínytevésen érte a növendékeket. Meg kellett fenyíteni a virgonc leányokat. Büntetést szabott reájuk, amely abból állott volna, hogy az egész osztályt megfosztja Vasvárinak egy előadásától. A tanítványok erre sírva fakadtak s kiengesztelésül egy heti uzsonnájukat ajánlották fel.

Vasvári, — akit az intézetben csak Fejér Pál néven ismertek — lelkiismeretes pontossággal teljesítette hivatását. Soha egyetlenegy órát, egyetlenegy percet sem mulasztott. Csak 1848,

március 15-én történt, hogy minden bejelentés nélkül távol maradt.

A tanári kar nem tudott hová lenni bámulában s általános aggodalom támadt miatta a növendékek között is.

Másnap kipirult arcai, ragyogó szemekkel állított be a tanári szobába. Lelkendezve újságotla kartársainak, hogy előző napon Magyarország függetlenségét kikiáltották. Csak akkor tudták meg az intézetben, hogy a Vasvári név mögött tanárunk, Fejér Pál rejtőzik. El lehet képzelni, hogy ez időtől kezdve Vasvári tekintélye csak fokozódott előttük.

A mozgalmas napok azonban csakhamar elszakították a lelkes ifjút pályájától. Az első felelős kormány megalakulásakor Kossuth Lajos titkárául veszi maga mellé Vasvárit s a szabadságharc megindulásával az országos honvédelmi bizottság kiküldöttje lett.

Vasvári lelkesedését csak fokozzák felekezeteinek felvidéki papjai, akiknek ősei tudvalevőleg Rákóczi szabadságharcában ugyancsak a legjobb hazafiak közé tartoztak. Ki személyesen, ki levélileg kitartásra buzdítja a lelkes ifjút.

Egyik fiatal lelkész barátja lángoló felhevülésében ezt írja neki: *„Esküszöm neked az egy élő Istenre, hogy Mármaros, Bereg, Ung, Ugocsa és Zemplén megye szlávajkú, magyar lakossága e hazának rendületlen hűséges fiai.*

1848. márciusától kezdve mindenütt ott van Vasvári. 1849. február 12-én Nagyváradon terem, ahol izzó szónoklataival néhány óra alatt egy

600 főre menő — legnagyobbbrészt intelligens ifjából álló gárdát szervez. Az alakulatot az ő eszményképének, a legideálisabb szabadságharcos nevééről: Rákóczi szabadcsapatának nevezi el.

* *

Röviddel Windischgraetz betörése előtt, Teleki Blanka grófnő feloszlatta pesti internátusát s hűséges társnőjével, Löwey Klárával Debrecenbe vonult. Itt újból igazi honleányhoz illő szerepet vállal. Egy előkelő hölgyekből álló testületet alakít, a kik a sebesült honvédek ápolását s ellátását vállalják magukra, A lelkes nők Teleky grófnő példáját követve, összes ékszereiket és megtakarított pénzüket a haza oltárára teszik le.

Teleki Blanka a selyemből készült zászló egyik oldalára ezüst szálakkal e szavakat hímzi:

Hazádnak rendületlenül!

A másik oldalra:

Oh, ha te élnél Rákóczi!

A felszentelés Nagyváradon folyt le fényes ünnepség keretében.

E lobogó alatt indult el azután Vasvári Kolozsvárra, ahol csapatát szuronyos puskákkal s négy darab ágyúval szerelte fel. Így felkészülve Bánfihunyadon át a havasokba vonul, az ott lázongó oláhok megfékezésére. Csakhamar harcba keveredik velük. De mindenütt megszalasztja őket.

Az első, május 5-én lefolytatott harctéri működéséről, május 11-én személyesen tesz jelentést a kolozsvári főkormánybiztosnak.

Ugyanekkor veszi kezéhez csapatjának félhavi fizetését, összesen 2560 forintot. Az erről szóló kimutatásból kiviláglik a Rákóczi csapatnak teljes létszáma. A kimutatás szószerint így hangzik:

A csapatvezér őrnagyi havi illetménye 150 ft.

3 százados havi illetménye		360	„
3 főhadnagy havi fizetése		186	„
8 alhadnagy	„	464	
1 számvevő	„	40	
1 orvos	„	40	
8 őrmester	fizetése 15 napra	48	
1 zászlótartó	„ 15	„ 6	„
1 börtön és kórházfelügy.	„ 15	„ 6	„
44 tizedesnek	„ 15	„ 176	„
8 dobosnak	„ 15	„ 16	„
3 ácsnak	„ 15	„ 6	„
450 közvitéznek	„ 15	„ 900	„
50 újoncnak	„ 15	„ 100	„
7 hangásznak	„ 15	„ 14	„

A gyalui havasok felizgatott oláh népe örökös rettegésben tartotta e vidék magyar lakosságát. Vasvári emiatt csapatát századokra osztva, Meregyóra, Incselre s Újfalura helyezi ki. Ő maga Gyerőmonostoron maradt egy századdal, ahol heteken át Hory Farkasnak, az ottani református lelkésznek dédelgetett vendége volt. Julius hó elején hire futott, hogy az oláhok általános felkelésre készülnek. Vasvári emiatt előre tolt a századait s maga is a havasok felé indult embereivel. Csapatához még két század honvéd s egy

bécsi légióbeli halálfejes különítmény is csatlakozott.

A megtartott haditanács szerint, az előnyomulással egyidőben, a Gyaluban állomásozó félzászlóalj honvéd is elindul s a Mariséli havason Vasvári csapatával egyesül.

Közbejött azonban az oroszoknak bukoviniai betörése, akikkel Bem apó a Borgó völgyében már június hó végén heves csatákat vívott. Miután Bem tisztán látta, hogy a 80 ezer főnyi hadat maréknyi kis csapatával fel nem tartóztathatja, Dés felé vonul vissza s visszatérésre szólítja fel a gyalui havasokban küzdő honvédeket is.

A Gyaluban állomásozó félzászlóalj parancsnoka elegeit is tett a felhívásnak. Vasvári nem kapván meg a parancsot — állítólag Jánku emberei útközben elfogták a futárt — tovább folytatta útját a kitűzött irányban.

A mariseli fensikra érve, pihenőt tartottak. Egy teljes napig várták a gyalui segélycsapatot. De ítermészetesen hiába. Ennél nagyobb baj is érte Vasvárit. Nem érkeztek meg az élelmiszer szekerek sem, nyilván azért, mert azok, az időközben megerősítést nyert oláh bandák vonalán már át nem törhették magukat.

Két napon keresztül kisebb, nagyobb harcok folytak, de Vasváriék mindannyiszor széjjelverték a támadókat.

Julius 5-én az élelemhiány miatt tarthatatlanná vált a helyzetük s visszavonulásra kényszerültek. Julius 6-án, a délelőtti órákban, mély szakadékos hegyúton, rengetteig küzdelemmel

elérték a funtineli fensíkot. Az út egész hosszában el volt torlaszolva ledöntött szálfákkal. De nem csak az ut, hanem körülötte az egész terep le volt tarolva. A hatalmas fatörzsek biztos fedezéket nyújtottak a hasonfekvő s leselkedő mőcoknak.

Az oláhok irtózatoss tűz alá vették a visszavonuló csapatot, míg a magas hegyoldalokról több száz oláh asszony, vad fűriamódra hatalmas köveket zúdított honvédeinkre.

Vasvári visszavonulása a folytonos tűzharc dacára, egy ideig teljes rendben folyt le. Borsos százados elől ment századával, hogy az utat a torlaszoktól megtisztítsa. E nagy munka mellett is vitézül állották a harcot. A fensíkon Vasvári lóháton ülve, bátorította fiait, míg Bulyovszky és Erdélyi századosok ugyancsak keményen viszonozták az oláhok támadását.

Délután 4 óra körül Vasvári lova, állítólag egy fatörzsön megbotlott s lezuhant. Eközben, — az egyik verzió szerint, — Vasvári egy golyótól találva, holtan elterült. A fővezér elestével a küzdő honvédek sorai is megbomlottak s amikor Vasvári két tisztje is elesett, a csata sorsa megvolt pecsételve. A funtineli csatatéren Vasvárin s két tisztjén kívül, két-háromszáz honvédünk esett el.

A szomorú kimenetelű harc után, az oláhok faji ösztönüknek engedve, nekiláttak a hullarablásnak. Vadállatot is megszegyenítő mohósággal rávetették magukat a holttestekre. Néhány pillanat alatt ruháiktól és minden értéktől meg-

Vasváry Pál

*(Eredetije dr. Vasváry Kacimír Gézáné
édesanyja ereklyéje, ki Teleky Blanka
grófnő leánynevelő intézetének volt tagja.)*

fosztva, dicső honvédeink meztelenül feküdtek szanaszét. Az oláhok pedig, mint akik dolgukat jól végezték, pálinka mellett két napig tartó dáridót csaptak.

A forró júliusi nap hatása alatt, a holttestek rövidesen felismerhetetlenné váltak. Csak mikor már hetek multával a hullaszag messze vidékre is átcsapott, rendelte el a hatóság, hogy az elesetteket egy kis földréteggel takarják be.

A szerencsétlen ütközetből megmenekült magyar tisztek Incel községbe vonultak vissza, ahonnan már másnap reggelén két oláh parasztot menesztettek a csatatérre, akiknek gazdag jutalmat ígértek, ha Vasvári holttestét onnan elhozzák.

A küldöncök el is indultak, de a helyszínén a szesztől megvadult tömeg fogadta őket. A kanibálok megragadták a két embert s mint kémgyaeus legyéneket, a gyulafehérvári börtönbe kísértették.

Vasvári szomorú sorsáról, a közben Szegezen időző Teleky Blanka grófnő is értesült, Nyomban útra kelt Löwey Klárával s mégsem állott Bánnhunyadig, Itt a véletlen sors összehozta őket egy Rákóczi nevű tiszttel, aki a funtineli harcból szerencsésen megmenekült.

Miután a tiszt Vasvárit elesni nem látta, a derék honleányok még abban reménykedtek hogy hőjük vagy fogságba került, vagy pedig sikerült neki az ellenség vonalán áttörni magát.

Rákóczinak a közeli Valkó községben egy oláh papismerőse volt. Ezt látogatta meg Löwey

Klárával együtt. Bizalmas beszélgetés közben Rákóczi megkérte a papot, legyen segítségükre Vasvári holttestének felkutatásában. A pópa kilátásba is helyezte, hogy felkíséri őket a funtineli csataterre. De amikor újból jelentkeztek nála visszavonta ígérését.

— Szívesen tettem volna, — monda — de pozitív értesülésem van arról, hogy az ottani környék népe még most is oly fenyegető magatartást tanúsít az idegenekkel szemben, hogy életbiztonságukért a felelősséget vállalni nem tudnám.

Vasvári elestének körülményeit ilyenformán teljes homály fedi. Száz meg száz verzió szállingott ugyan a környék lakói között, de határozottan kiderítve egyik sem Ion.

Egy Sárkány Lajos nevű 48-as honvédőrmester beszélt, hogy a világosi fegyverletétel után haza menve, útja a funtineli harctéren át vezetett. Kalauza egy Szelezsán Juon nevű tribun volt, aki maga is részt vett a mészárlásban.

Sárkány szerint a csata színhelyén még mindig temetetlenül heverték a megmeztelenített hullák, amelyek természetesen teljes oszlásnak indultak már.

Szelezsán megmutatta azt a helyet is, ahol Vasvári lova egy fatörzsön megbotolva, nyakát törte. Az oláh — amint monda — akkor háta mögé került Vasvárinak s koponyáját egy fejszeccsapással ketté hasította.

Egy másik állítás szerint, Vasvári alól kilőttek lovát. A ló lerogyásával gazdája is lebukott

amire egy Tógyer Gavrilia nevű lándzsás móc odarohant s keresztülszúrta Vasvárit.

Tógya Simon, egy nagyszájú oláh élete végéig azzal dicsekedett, miszerint a fiatal szabadsághóst ő ölte meg.

Szerinte a borzasztó küzdelem közepette az egyik ágyú tüzére golyótól találva holtan elterült, Vasvári lóháton, kivont karddal vágatott az üteghez. Tógya ekkor célba vette a fővezért s lelőtte.

A töméntelen verzió között, Vasvári tetemének csontjairól is sokáig regéltek. A fáma szerint. 12 évvel a funtineli csata után, egy Orendi Dániel nevű csendőr Fodor Péter, mariseli papához tért be. Beszélgetés közben a csendőr az ágy alatt emberi csontokat pillantott meg. Kérdősködésére a pap elmondotta, hogy azok Vasvári csontjai.

A szomorúan emlékezetes ütközetben, — beszélte a pópa — Vasvári megsebesülvén, egy közeli vályúhoz vonszolta magát, ahol azután sebeit borogatta. Eközben meglepték az oláhok s lándzsáikkal agyonverték.

Hónapok multával, a pópa a funtineli fensikon járt, amikor is az odavaló nép megmutatta neki Vasvári szétszórt csontjait. Ő hazavitette a relikviákat azzal a szándékkal, hogy azokat megőrzés végett a brassói múzeumnak küldi meg.

Oláh kijelentésekről lévén szó, mondani sem kell, hogy feltétlen hitelt egyik sem érdemel,

A funtineli csatáról és Vasvári haláláról még 20—30 év multával is töméntelem cikk jelent

meg különféle lapokban. Még olyanok is nyilatkoztak, akik a szerencsétlen harcban személyesen részt vettek. De ahány nyilatkozat, annyiféle verzió hangzott el, jelölve annak, hogy ily izgalmas eseményekre való visszaemlékezésnél a fantázia túlságosan is működni szokott a memoria rovására.

Főleg a csata napjára vonatkozólag tért el a krónikások véleménye. Abban ugyan valamenynyien megegyeztek, hogy a végzetes harc egy pénteki napon folyt le. A dátumra azonban csak kevesen emlékeznek vissza. Még Gyarmathy Zsigáné, a kiváló író, aki pedig leánya volt a győri monostori lelkésznek, Hóry Farkasnak, Vasvári Pálról írt, „Monostory Katinka” című regényszerű elbeszélésében a csata napját sem említi.

Voltak, akik azt állították, hogy a végzetes fúntinelli harc június végén folyt le. Mások augusztusra tették a dátumot. A legtöbben július 13-át emiítették. Csak egy krónikás akadt, aki kezdet óta határozott formában állította, hogy Vasvári július 6-án esett el.

Hogy Vasvári Pál halálának időpontja végül is tisztázódott s az ifjú szabadsághősnek emléke és kultusza újból feltámasztatott, egyes-egyedül Kuszó Istvánnak az érdeme.

Ennek a derék s felette önzetlen magyar embernek hazafias munkálkodása már a múlt század 80 éveiben nemcsak Kolozsvárt, de Erdély legtávolabbi zugában is közismert volt.

Hogy célkitűzését minél sikeresebben meg-

oldhassa, 1892-ben megindította a „Történelmi Lapok” című folyóiratot, amely mintegy kiegészítő tényezője lett az általa már előbb létesített Kolozsvári Országos Ereklýmúzeumnak.

Az így megindult Történelmi Lapok hasábjain szirnte versenyre keltek az akkori idők legjellegesebb krónikásai és historikusai. Jelentkeztek szemtanuk, előkerültek okmányok, hiteles adatok és lassan-lassan egy tiszta kép bontakozott ki: a magyar nemzet legdicsőbb küzdelmének zenitje, amelynek fényét az orosz invázió segítségével kivívott osztrák barbár felülkerekedés el nem honmályosíthatta.

A szabadságharc hőseinek megörökítése kapcsán megalakult a „Vasvári Kör”, amelynek keretében a legendás ifjúnak élete s hősi küzdelmének minden mozzanata történelmi valóságban kiderítettett.

Ketten voltak, akik Vasvári Pál szabadságharci szereplésével s elestének időpontjával behatóbban foglalkoztak. Az egyik Hory Béla, aki apja feljegyzéseire hivatkozva, erősítgette, hogy hősünk július 13-án esett el.

Ezzel szemben Hegyessy Márton, a kiváló hisztórikus, az első perctől kezdve állította, hogy a funtineli csata július 6-án folyt le.

A vita majdnem két évig tartott, és még Gyarmathy Zsigáné is megszólalt és egy bájos cikkben a következő históriát mondottá .el:

— E napokban — így szólt — egy falumbeli földműves keresett fel. Azért jöttem — mondotta köszönés után az idős bácsi — mert rnegtudtam

már, hogy mely napon esett el a mi drága Vasvárink.

Nemrég — folytatta mondókáját — deszkát hozott egy funtinelli oláh gazda, aki az egykori csatatér tőszomszédságában lakik. Beszédközben a régmúlt időket elevenítettem fel s egyszer csak azt kérdeztem tőle: Nikolaj, emlékszel-e még a funtineli csatára?

— Már hogynem emlékezném. Úgy él még most is az eszemben, mintha csak tegnap történt volna. Szent Iván ünnepe volt s épp koszorúkat hánytunk a háztetőre, amikor az első golyó átröpült a viskó felett. A lövések mind sűrűben jöttek s csakhamar borzasztó harc keletkezett. Csak délután tudtuk meg, hogy Vasvári s vele együtt sok magyar esett el.

A szentivánnapi koszorúhányás a háztetőre — monda az író — egy oláh népmondán alapszik. A néphit azt tartja, hogy akinek koszorúja a háztetőről lecsúszik, az még abban az évben meghal.

Miután Szentiván napja, az oláh naptár szerint július 24-ére esik, a mi naptárunk szerint ez július 6-át jelentette. Tehát Vasvári e napon esett el.

E dátum mellett tanúskodik döntőleg Jánku Ábrahámnak, a havasi lázadók fővezérének, 1849 november havában, a császárhoz intézett jelentése is, amely a funtineli méészárlást így írja le:

A Kolozsvárról Nagyváradra” vezető országút mentében, Vasvári, az úgynevezett kis Kossuth vezette a hadműveleteket. E hegyvidék eltorla-

szolt szorosai 1849 május havában, sőt július folyamán is kemény és gyakori ostromot állottak ki. Hihetetlen mily kitartást és állhatatosságot tanúsítottak az ottani lakók. De kimerülve a szüntelen fáradtságtól, június vége felé már hülani kezdtek. Az ellenségnek sikerült végre Gyúrkucát, más falvakkal együtt elhamvasztania és július 2-án fegyűjtötták Marisét is.

Erről engem a derék Gavrilla századosunk értesített, mire én segítségükre Korkes Nikolaj tribunomat küldtem hatvannyolc vadással, mellé adván Olteánu Jakab tribünt is. Korkes július 5-én este vadászaival Funtinellire érkezett ahová, a feldúlt falvak lakói, vezetőik alatt szintén összegyűltek. Ezek értésemre, adták, hogy nekik e napon győzedelmes csatározásuk volt mintegy 400 lázadóval (érts: magyarral), kiket megkergetvén, közel két óra hosszat üldöztek zsákmányul véve tőlük 3 szekér kenyeret is. Kapitányaik még hozzátették, hogy a vitéz Vasvári is közelben van a főhaddal.

Éjfél után, Korkes és alparancsnoka Olteánu csatára készültek. Kiválasztván az összegyűlt fegyverfogható férfiak közül a legjobbkat, megszámlálta őket és 120 vadász, meg háromszáztizzenhét lándzsás volt köztük. E kis csapatot három részre osztván, még azon éjjel felállította őket Funtineli három olyan fontos pontján amelyek mellett okvetlenül el kellett haladniuk a lázadóknak, ha előre akarlak nyomulni. A mieink pozíciója rendkívül előnyös volt.

Július 6-án, délelőtt 11 órakor megindult az

ellenség. A főparancsnok Vasvári volt. összesen 3 ezer ember lehetett, köztük 300 szekercével ellátva, hogy a mieink által készített fatorlaszokat eltávolítsák az útból. Ezenkívül 5 ágyúja is volt saját vezénylete alatt. Amint a mieinket észrevették, szokásuk szerint erős ágyú és puskatüzeléssel kezdtek. Korkes azonban tudván, hogy a mieinknek soha sincs elegendő muníciójuk, megparancsolta embereinek, hogy lapuljanak a földre és semmi szim alatt sem löjjenek, hanem várják be az ellenséget 80 lépés távolságra. Ily helyzetben várták ők be az ellenfélt, ágyú és puska golyóeső közepette, mígnem bizonyos távolságról jól irányzott lövésekkel fogadták azt, de még mindig végignyúlva a földön, hogy az ágyúgolyók ne érhessék őket. E fedett, jó helyükből ők oly biztosan lőttek, hogy szinte egyikük sem téveszte el emberét, akire célzott. Tőlük kis távolságnyira, a kegyetlenkedések miatt a lázadókra dohos, elkecsereedett asszonyok állottak, harcra, kitartásra bátorítva férjeiket.

Vasvári kénytelen volt újra, meg újra más emberekkel kiegészíteni az előharcosok sorait amelyekben nagyon sokan elhulltak. Egy órai tüzelés után Korkes két kis vadászcsapatot küldött az ellenség mindkét szárnyára és egyszerűsmind három irányba parancsolá lándzsáit hogy egyszerre rohanják meg támadólag az ellenséget, öt perc alatt a fejetlenség általánossá lett az ellenséges hadban és ezt még az is fokozta, hogy most a mariseli asszonyok is neki estek, ki kövel, ki nyárrsal és más eszközökkel az ellen-

ségnek, amely a legnagyobb rendetlenségben vonulgatott vissza. Így segítették az asszonyok férjeiket.

A mérsárlás irtózatos volt. Vasvári és tisztjeinek legnagyobb része elesett és velük együtt körülbelül 850 katona, mely számban benne vannak azok is, kiket a megelőző tegnapi ütközetben öltek meg. Ez alkalommal többen a Szamosba fúltak, csak Buzgónak sikerült még idején elmenekülnie 4 ágyúval és összeszedni Vasvárinak maradék csapatját. A mieink vesztesége 4 halottból és 12 sebesültből állott, kik közül, 6 nyomorék maradt.

Jánku irata mindenesetre több oldalról megvilágítja e szomorúan végződött csatát. Szembetűnő valótlanság azonban az az állítás, hogy a harcban 3 ezer magyar vett részt. Ugyan, honnan vette volna Vasvári ezt a létszámot? Hisz, ha annyian lettek volna, biztos, hogy más fordulatot vesz az ütközet.

Épp oly valótlanság az, hogy 850 magyar katona maradt a csatatéren, valamint az is, hogy az oláhoknak csak 4 halottjuk és 12 sebesültjük maradt a funtineli síkon.

Jánkunak, mint oláhnak veleszületett hazudozási és nagyzási hóbortja csendül ki az események illusztrálásából, amivel nyilván fájának harcidicsőségét akarta növelni az osztrák uralgó előtt.

Az ez időkből életben maradt s a csatában részt vett harcosok kijelentése szerint, Vasváriék létszáma a segélycsapattal együtt, legfeljebb

800— 1000-re tehető. A funtineli harcban pedig 300 embernél több nem eshetett el.

Időközben a felszínre került még egy irat, amely ugyancsak arról tanúskodhatik, hogy a katasztrofális csata július 6-án folyt le.

Ivanovics osztrák kapitány, akit az orlái I számú oláh határőrezred parancsnoksága még 1849 március 5-én azzal bízott meg, hogy a havasi oláh felkelőket csapatokba osztva, a legszükségesebb katonai ismeretekre oktassa ki, július 7-én, tehát a funtineli ütközetet követő napon már, a következő, német nyelven szerkesztett jelentésben számol be felettes hatóságának:

Alulírott az erdélyi főhadparancsnokságnak folyó évi, március 5-én kelt rendelete alapján, nem késik az ezredparancsnokságot a lázadókkal vívott ütközetről értesíteni.

Nyák Gavrilát a centortól küldött jelentés szerint, július hó 4-én a funtineli állásából az inzurgensek 1400 ember és két ágyúból álló csapatja, kiverte. Ezen jelentés vétele után erősbités céljából Korkes tribun vezénylete alatt egy 60 nemzeti gárdista és 300 jól felfegyverzett lándzsásból álló csapat küldetett oda, akik 5-én az inzurgensek által meglepetve, változó szerencsével harcoltak az est beálltaig, amikor is az ellenség visszavonult állásába.

Július 6-án ezek megújították a harcot, hogy utat törjenek maguknak, de Korkes Tribun által a Meleg Szamos mellett oly nagyon megverték, hogy közülök hatszázán — közöttük pa-

ramcsnokuk, Vasvári Pál, minden tisztjével — fedték a csatatért. Csak Buzgó századosnak sikerült elmenekülnie.

Az inzurgensekre mért ezen vereség mellett, Korkes egy 3 fontos ágyút, 5—6 száz fegyvert, 4 dobot ejtett zsákmányul.

Abrudbánya-, 1849. augusztus 7.

Ivanovics kapitány.

A funtineli síkon állott egy fakereszt, amely azonban nem az elesett honvédek, de a csatatéren maradt oláhok emlékére lett felállítva.

Ide zarándokoltak még a nyolcvanas években is — akár csak Jánku Ábrahám sírjához Gebére, — a mócok, amely alkalmat az oláhok vezetői, mindenkor hazafiatlan tüntetésekre szoktak volt felhasználni.

Az oláhoknak ezt a demonstrációját ezután Gyarmathy Zsigmond, Kolozsmegye erélyes alispánja egyszersmindenkorra betiltotta.

A Vasvári Kör tagjai, 1892 évi július hó első napjaiban kirándulást rendeztek a funtineli síkra. Nemcsak Kolozsvárról, de Erdély meszszebbfekvő városaiból, sőt az Alföldről is csatlakoztak a kirándulókhoz.

Az úriközönség, a déli órákban érkezett az erdőkoszorúzta, gyönyörű fensíkra s megilletődve közeledett ahhoz a helyhez, amelynek minden talpalatnyi földje, minden röge, szabadságharcosaink drága vérével van áztatva.

A kirándulók a helyszínen körbeállva, hazafias dalokkal és szónoklatokkal áldoztak az e helyen hazájukért elesett hősöknek.

A társaság azután nagy lelkesedéssel elhatározta, hogy Vasvárinak emlékét egy szoborral megörökíti. Addig pedig, amíg ez létrejön, egy sziklagúlával — amihez a jelenlevők mindenike egy-egy kődarabot hordott is egy egyszerű fake-resztel áldoznak a hős emlékének.

A rögtönzött szikladomb megkoszorúzása után, a közelben fekvő fűrészgyár igazgatója, a fakereszt elkészítését magára vállalta.

Így jött létre Vasvári Pál emlékének első megörökítése.

A kirándulókat körülvevő havasi mócok beszélgetés közben elmondták, miszerint Vasvári sapkáját, gyűrűjét és kardját, egy Korkes Indrej nevű topánfalvi lakos, fegyverzetét, ruháját s egyéb) felszerelési tárgyait pedig szerteszét bitorolják a környék oláhjai.

Elárulták azt is, hogy Vasvári ivópohara, kése és villája egy Tyók Tódor nevű topánfalvi lakos birtokában van.

Tyók a szabadságharc alatt, mint tribun Jánku Áhrahám felkelői között szolgált s amint az Janku jelentéséből is kitetszik Korkes vezérlete alatt a funtineli ütközetben vett részt.

Ez a nyomorult alak is, a csatát hullarablással fejezte be. Így kerültek hozzá Vasvári tárgyai. Oláh ünnepeken ez a hitvány ember minn dig Vasvári poharából ivott s kocingatás közben soha el nem mulasztotta mondani: ezzel iszom a magyarok véréből.

Az egykor jómódú tribünt azonban utólérte a nemezis. Idővel teljesen elszegényedett s végül

csak könyöradományokból tengette napjait. Nyomorúságos helyzetében azután néhány forint árán kénytelen volt megválni hadizsákmányaitól. Egy derék hazafi megvásárolta tőle a becses emlékeket, amelyeket azután a kolozsvári országos ereklyemúzeumnak ajándékozott oda.

A hazafias lelkek által felállított, ideiglenes Vasvári emlék ismét felkeltette az oláhok lelkében a hagyományos magyargyűlöletet. Alig távozott el a társaság a funtineli síkról, jöttek a bujtogató pópák és dászkálok, akik a fanatizált tömeggel széthányatták a kőrakást.

Csakhamar elkészült a hatalmas méretű tölgyfakereszt is, amelynek felállítása újból hazafias ünnepély keretében folyt le.

A rendezőség az emlékművet az oláh vandalizmustól megakarván kímélni, azt illő honorárium ellenében a falubeli pópa által felszenteltette. Az oláhgyűlöletnek azonban ez sem imponált. A vadállatok nekimentek baltával s a kereszt mindkét karját lehasogatták.

Ez időben történt, hogy a gróf Andrássy Gyula féle havasoknak erdőfőmérnöke, Kolmer Hermann miegalakította a Kalotaszegi Erdő ipar r.-:t.-ot, amely vállalatnak ő lett az igazgatója.

Kolmer tiroli születésű, német ember volt, de magyar lelkületű neje, az egykor Balogh Györgyné név alatt ünnepelt kolozsvári színművésznő mellett ő maga is teljesen magyarrá vált. Ennek a derék embernek a lelkében ugyancsak feltámadt a Vasvári kultusz. Rövidesen fából kápolnát emelt egy Vasvári oltárképpel. Az oltár-

képet Kuskó István idealizálása szerint, Melka Vince, Rudolf trónörökösnek görgényi udvari festőművésze festette meg. A kép a haldokló Vasvárit ágyuja mellett mutatja be, amint jobbkezeben csonka kardját, balkezeben féltve őrzött zászlaját, magasra emelve, szorongatja. Körülötte elesett honvédei terülnek el a földöm.

Az oltárkép felső részén* a fellegekből kibontakozva, fájdalmas arccal tekint le az Isten anyja, Magyarország védasszonya.

A virágzó favállalat üzeme, Józsikafalva néven csakhamar hatalmas méretű községet varázsolt a funtineli fensikra. A munkások ezrei telepedtek le e gyönyörű vidéken s letelepedésükkel megszületett a magyar iskola és óvoda is, Ezzel a szép havasok közé beköltözött a hazafias magyar szellem s ennek pátroniusaként ott őrködött a Vasvári kápolnának oltárképe.

A 30 ezer holdnyi erdőbirtok a fateleppel együtt később Urmánczy János birtokába ment át. Az új birtokos jegyesével együtt tekintette meg az eszményi szépségekben bővelkedő vidéket, amely alkalommal a kies kápolna annyira megragadta fiatal lelküket, hogy kölcsönös óhajuk volt, Vasvári oltárképe előtt örök hűséget esküdni egymásnak.

Urmánczy János, aki az oláhok vadságát és bosszúszomját jól ismerte, már az első pillanattól kezdve aggódott a kápolna sorsáért. Attól tartott, hogy a fából készült alkotmányt a vandál hordák feltalálják gyújtani. Ezért egy tűzmentes

nagyobbszabásu templomot emelt, amelyet ugyancsak Vasvári oltárképével díszített fel.

Az oláh megszállás borzalmaiból Vasvári temploma sem került ki sértetlenül. A rumunok mérhetetlen gyűlölete az oltárképet sem kímélte, Szentségtelen, brutális kezek lerángatták s mint prédát elvitték Oláhországba.

Vasvári képét elrabolhatták ugyan, de szel-
leme ott virraszt a gyönyörű fensíkon, hogy egy-
koron Petőfi lelkével egyesülten, Erdély földjét
újból szabaddá tegyék.

Vasvárival kapcsolatban, egy történelmi ada-
tokkal ugyan meg nem erősített epizódról is be-
szélnek e vidéken. Eszerint a Rákóczi szabadcsa-
patának a főparancsnoka a kormány megbízásá-
ból felkereste volna Jánku Ábrahámot, akit meg
akart győzni a magyar szabadságharc igazáról,

A havasok királya állítólag szívesen fogadta
vendégét s egy teljes napig elbeszélgetett vele,
Visszatértében pedig egész a Mariségi hegyig el-
kísérte.

Ekkor történt volna, hogy Vasvári a gyö-
nyörű tájtól megittasodva, elragadtatásában így
kiáltott fel: milyen boldog volnék, ha itt pihen-
hetnék meg örökre!

Vasvári Pál halhatatlan szellemének Maj-
láh G. Károly gróf, Erdély lánglelkű, hazafias
püspöke is hódolt, aki 1914 évi július 12-én a
Vasvári templom felszentelése alkalmával a
„Vasvári emlékkönyvbe” e szavakat jegyezte be:
„Midőn a mai napon Istennek emeltünk oltárt,

oltárt, kegyelettel emlékszünk hazánk, földi hazánk nagyjairól.”

Mialatt Erdély bércei között Vasvári emléke ekkép megörökítettett, Budapesten is megmozdult a görög katolikus egyetemi és főiskolai ifjúság amely saját speciális érdekei előmozdítása céljából 1902-ben ifjúsági egyesületet alakított s azt a 48-as szabadsághős nevérol, Vasvári Pál körnek nevezte el.

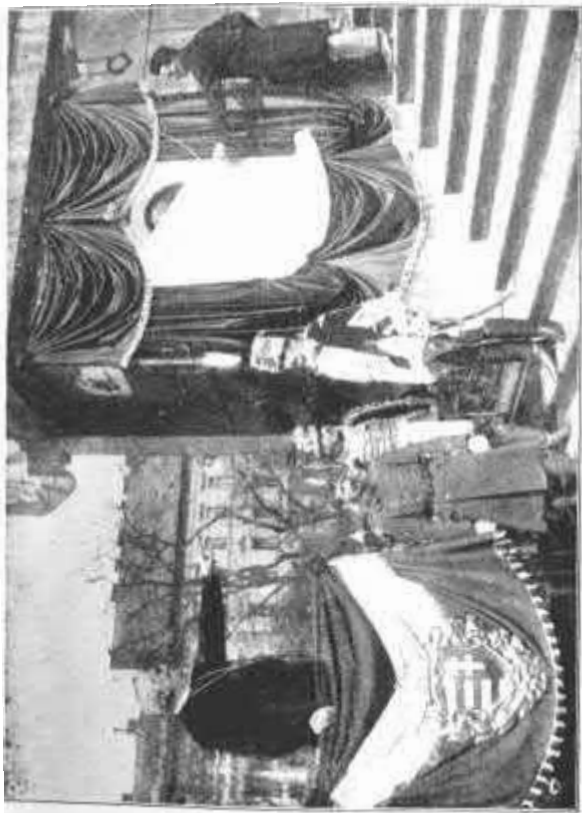
A körnek tevékenysége kezdetben nagyon szerény keretek között mozgott s csak 1907-ben amikor már alapszabályai is belügyminiszteri jóváhagyást nyertek, sikerült néhány kulturesztély rendezésével a görög kath. társadalom figyelmét magára vonni.

A világháború s az ezt követő, hazánkat ért kataklizmák e hazafias körnek is megbénították a működését, amíg végül 1921. február 7-én sikerült az egyesületet átszervezve, új alapokra fektetni.

A Vasvári Pál köre ekkor új elnököt nyert dr. Krajnyik Gábor, a budapesti görög kath. egyház lelkészének személyében, aki rendkívül agilis tevékenységével az egyesületet rövid idő alatt eszményi fokra emelte.

Dr. Krajnyik Gábor nemes buzgolkodásának köszönhetők a Vasvári centennáriuma alkalmával rendezett országos ünnepségek. Budapesten kívül Szolnok városa és az ifjú szabadságharcos szülőföldje, Tiszabüd község is méltó formában áldoztak Vasvári emlékének.

Budapest fő- és székváros tanácsának er-

Prohászka Ottokár ünnepe becsédel most Vauvri emléklóbjának. 1914. évi.

kölcsi és anyagi támogatásával folyt le 1927. évi március 27-én az az impozáns ünnepély, amikor a Nemzeti Múzeum falán elhelyezték Vasvári Pál emléktábláját.

Az emléktábla leleplezésénél Prohászka Ottokár püspök mondott emlékbeszédet a tőle, megszokott fiatalos hévvel és izzó hazafisággal. Sajnos, hogy e szónoklat egyúttal hatyúdala is volt a keresztény egyházak által egyformán nagyrabecsült, kiváló egyházfejedelennek.

Azt hiszem, hogy Vasvári Pál emlékének áldozom, amikor Prohászka Ottokár püspöknek ünnepi beszédét teljes egészében e helyen, is megörökítem.

VASVÁRI PÁL

A negyvenes években, is volt tavasz magyar mezőn s erdőn, de járt akkor egy más tavasz is a márciusi ifjúságban. Ez az ifjúság itt Pesten és Budán külön elemet alkotott. Lelkes fiatalemberek, kik irodalmi társaságot alkottak: lelkesültek, verseltek, kik az író hivatását a magyar érzés ébresztgetésében látták. Pattogtak a rügyek s új élet hullámszik s ők tanultak s a haladás, a fejlődés eszméit figyelték, kik komolyan nézték a magyar sorsot s kik lendíteni akartak, kik aztán egy új élet vágya, valami zsibongás, csodás ellenállhatatlan lelkesülés hevében jártak 1848, márciusában, hogy a tettek funkciójába lépjenek. Ennek az évnek március 15-ike az ifjúság lángralobbanásának mozgalmas időszaka.

Vasvári, barátainak, Petőfinek és Jókainak az élén bejárták az egyetem karait s az ifjúság

lángragyult s velük ment. Az események egymást érik. Kinyomatják a cenzúrázatlan Petőfi kéziratot. Esőben fényes beszédek hangzanak el. Esernyős menetek Budára indulnak közjóléti bizottság megalakulására. Ennek is tagja Vasvári. A Nemzeti Múzeum lépcsőfokáról lelkes beszédet intéz a közönséghez és meghódítja fővárosunk közönségét.

Ez a lépcsőfok volt az a „Kapisztránfal”, a honnan a szabadság ígét hirdették. Vasvári volt a vezér. Fejér Pál volt családi neve. Görög kath papnak volt a fia. Úgy mondják: orosz papé, úgy mondják, de a legmagyarabb hajdúságból valój ki ifjú lelke tüzével, de halálos komolysággal s vértanúi következetességgel állt bele a magyar szabadságharc mozgalmába. Orosz papnak a fia — mondják — de ez a papság magyar volt s magyar szellemet sugárzott abba a népbe, a mely a határszélek vármegyéiben talán nem is beszélte a magyar nyelvet. Ifjú volt s először író volt, tagja annak a negyvenes évek ifjúságának mely idegen, nem nemzeti, nem is nemzetiesedő közönség köréből való volt.

Mikor a gondolatokból forró eszmék s eszmények lesznek, az ifjú arcok kigyúlnak, lobognak ... s mikor dalok, énekek csendülnek, a nép pszichéje némaságából felébred.

A márciusi események a nemzeti nagy, életbevágó reformok végre is keresztülhatoltak a lelkeken. A nemzeti psziché, a tüntetés, az már kitörés és élet, valóság volt. Ez az ifjúság pszichéje, vagyis inkább a nemzeti psziché bennük, legfia-

talabb ágain, bogain színesedik, ott feszül, ott bizakodik s keres kifejezést, levegőt, életet. Az ifjúság hordozta e tüzet s nem csak tüzet fogott de égett s vezette a mozgalmat s ez ifjúságban a vezér az ifjú Magyarország.

Vasvári fölkerült Pestre. Ki küldte? A lélek küldte. Rajongó akart lenni? A rajongás jó, mint az ég fuvallata, mint a tengerek árja. író lett, Antennája a szárnyaló gondolatoknak, kisugározatója eszméknek, érzelmeknek. És tanult. Vasvári Pál tanult, a mozgalmas, lázas 48-ban sem szűnt meg tanulni.

És beszélt. Igaz, sok szertelenség, irrealizmus volt abban, amiről akkor az ifjúság beszélt, ő is beszélt egy dicsőséges proletariátusról, egy szociális forradalomról, de szordinót tett a felséges tüzes hegedűre.

A fővárosi küldöttséggel fölmege Pozsonyba átnyújtandó a 12 pontos petíciót. Tüzesvérü szabadságszánok volt, kit imádnak, tapsolnak s mikor hazatért a Múzeum híressé vált fokáról, feledhetetlenné tette nevét.

Vasvári úszott a mámorban. „Irányeszméi” majd az „Életképek”-ben tanúskodik, hogy ő hitt az általa hirdetett szabadság bekövetkeztében. Nem egy osztály, egy néptöredék szabadságát, egész Magyarország felszabadítását hirdette a hazát akarta felszabadítani.

Mikor a minisztérium április 11-én Pestre érkezett, Vasvári az ünnepi szónok. Tudta, hogy mögötte van a nép, a nemzet forró lelkesedése ereje, mint volt Szilágyi Mihály mögött a Duna

jegén álló köznemesség, a nemzet közakarata. A nép is vár, de tenni akar.

E szirtfokról hirdette, hogy a nemzetnek te-remtő erőkre van szüksége, de van idő, midőn a romboló erőké a főszerep. 1838-ban március hó 15-én árvíz volt, a Duna vize kitört. A pesti árvíz évtizedes napán imádkozni szoktak, mi most lenni akarunk. Az árvíz megelőzte az új alkotásokat: jöjjön a romok helyén az új nemzetépítés munkája.

A márciusi napok alatt sem feledkezett meg írói hivatásáról. Az ifjúság tanárnak is kívánta s nem csak a Múzeum lépcsőjén, de a katedrán is hallgatta volna. Azután lelkesedik, de nem izgat. A minisztériumban tartott tanácskozmányokba őt is meghívják. Tevékeny részt vesz a nemzetőrség megszervezésében.

Ifjúság, ifjúság, ifjúság szép álma! Vasvári Pál dacos, tüzes ifjúsága, amely méltán haragszik az atyákra, akik annyi mindent elhibáztak annyi mindent nem tudtak megérteni. Ifjúság, a mely tudta, hogy nem szabad felednie. Ennek a tüzes, a múltat jelenbe olvasztó ifjúságnak az élén állt Vasvári Pál.

Az ő ifjúsága a márciusi ifjúság volt, a nemzet elementáris életereje, a lelkesedés gyújtó elementáris energiája.

Nekünk is ez az önérzetes, dacos ifjúság kell, az az ifjúság, a mely a jelenben él, a jövőbe néz és a múltból veszi öntudatának hatalmas motívumait. Olyan ifjúság, amely nem felejt, nem felejtí soha a múltat, azok ármánykodását, akik

a nemzet érdekeit századokon át háttérbe szorították. Nem formákra, szavakra van szükségünk, A fogalmi koncepció hideg. A lelkesedés tüze hevít!

Nekünk tüzes, lelkes ifjúság kell, a mely a mártírok máglyáinak fényénél látja feladatait és készül áldozatokra, odaadásra. Ez az ünnep a márciusi ifjúságnak tüzét, lelkesedését ébreszti, szítja. Nem aluszékony, közömbös közérzet kell nekünk, hanem olyan, mint a pesti márciusi ifjúságé volt. Mikor őket idézzük, a régi eszméket új tartalommal kell megtöltenünk. Ez az új tartalom, az új fájdalom. Trianon, a csonka ország, a mi fájalmunk. Vérveszteségünk fájdalma töltse meg új tartalommal a magyar öntudatot. Lángolásra, de nem szalmalángra van szükségünk. Arra a szalmalángra, a mely mellett ma olyan sokan sütik a maguk kis szalonnájukat, pecsenyéjüket. Nem arra a hazaszeretetre van szükségünk, a mely csak önszeretetet, önzést álcázó szólam. Magyar ifjúság vigyázz, nehogy azt mondhassák, te nem vagy a régi gyökér hajtása, mert feledted Trianont, az új magyar fájdalmat!

A milyen az élet, olyan a halál. Milyen lehetett Vasvári Pál halála? Hogy végezte 23 éves életét, hogy a nagy opera szólamából csattanjon a honszerelem magasztos melódiája. A funtinelli szorosban az ő mártírvérének piros nefelejtsei nyíltak. Funtinelli! Funtinelli! Idegen szó, itt mégis kongeniális. Ennél a szónál hulljon le a lepel az emlékműről. *Nem a falba, hanem szivünkbe legyen illesztve. Nem emlékmű, hanem*

emlékforrásmű, a melyből ihlető forrás vize szakadjon számodra magyar ifjúság! Funtanelli magyarul forrásvidék. Igen, számunkra is magas forrás, fenséges energiák forrása. Ha a magyar síkság elposványodna, frissítse meg, ihlesse funtinelli magasságának igézete, új tavaszok igézete, Funtinelli. Vérvirágos magasság. Minden csepp vér, amely pirosra festett, tűz, tűz, nem szalma-tűz, elementáris tűz, a mely rombolni tud, de csak azért, hogy építsen, mert alkotó energiája a nemzetnek, tűz, a mely egyedül méltó a magyar ifjúsághoz és a vértanuk áldozattételével örök életre hivatott nemzetnek!

**Nagyenyed és Zalatna
vérzivataros napjaiból**

Két, egykor virágzó magyar városka. A szabadságharc dicső napjai folyamán mindkettő romba dőlt s temetője lett sok ezer erdélyi testvérünknek. Halomra gyilkolták őket amiért magyarok voltak. Nem válogattak nemben, nem válogattak korban. Asszony és férfiú, aggastyán, csecsemő egyaránt lándzsájára került a bécsi kamarilla által felbujtatott, bestiális oláh fajzatnak.

Az osztrák politikának mérhetetlen gyűlölete a magyarokkal szemben már az 1784-ben lefolyt Hóra-Klóska-Krisán féle parasztlázadaskor nyilvánult meg. Köztudomású dolog u. L, hogy e három bandita összeesküvése a császár tudtával s az osztrák csapatok passzív-rezisztenciája mellett folyt le.

E lázadás folyamán főleg Zaránd megyében az annak idején még tipikus magyar földön irították ki a földbirtokos osztályt.

Alig heverte ki e vidék a magyar vérveszteséget, a kamarilla máris gondoskodott róla, hogy az oláh tömegek meg ne feledkezzenek az egykori földosztók aknamunkájáról.

Egy fél évszázad sem telt el, amikor egy nő vette át Hóra-Klóskaék szerepét. Az 1840-es évek elején, az Abrudbányához közelfekvő Bucsun községben egy Varga Katalin nevű magyar szár-

mazású asszony jelenik meg, aki fiatalabb éveit osztrák ügyvédférje mellett Bécsben töltötte. Nyílt titok volt, hogy a kalandornő erdélyi tartózkodása alatt is állandó összeköttetést tartott fenn a bécsi udvari kancelláriával.

Varga Katalin az aranybányák vidékén hirdette az agrárszocializmust s földosztással kecsegtette az oláh tömegeket.

Mondani sem kell, hogy kommunista eszméivel egy csapásra megnyerte az akkor még félig nomád életet élő havasi mócokat. A nép becézőleg a „Havasok úrnőjének” nevezte s valóságos gárdát alakított testi épségének védelmére.

A közigazgatási hatóság tehetetlen volt az állandóan izgató asszonnyal szemben, nem csak azért, mert az oláhok ügyesen rejtegették, de főleg amiatt, hogy — amint az később kiderült — az osztrák hadvezetőség is, titokban támogatta a magyarok elleni aknamunkáját.

Pogány György alispán végül is cselhez volt kénytelen folyamodni. Tervének keresztülvitelénél a kétszínű Szaguna Andrást, az oláh püskökhelyettest használta fel eszközül. Az alispán 1847. január 17-én kiszállott Abrudbányára. Vele csaknem egyidőben érkezett Szaguna is.

A főpap a megtartott istentisztelet után nagy beszédet intézett a néphez, amelyben közölte, hogy panaszait, kívánságaikat óhajtaná megismerni.

— Jó volna — monda, — ha e célból egy értelmes személyt jelölnének ki, akivel a lakóság ügyes-bajos dolgait megtárgyalhatná.

Erre csakhamar megjelent Varga Katalin akivel Szaguna sokáig karonfogva sétálgatott s mindvégig feltűnő szívéllyeséggel elbeszélgetett.

Dél felé járt az idő és a főpap ebédre invitálta az esperesi lakra. Kocsira ültek. A díszfogat elindult s mégsem állott a fogház kapujáig, így került a titokzatos asszony a törvény elé, ahol mint közveszélyes izgatót, elítélték. Börtönbe került, ahonnan — bár büntetése rég lejárt volt. — csak 1851-ben szabadult ki. Azutáni végleg eltűnt e vidékről. Egész nyíltan beszéltek akkoriban, hogy — akárcsak Jánku Ábrahám — ő is kegyvesztett lett Bécsben, ahol rövidesen eltették láb alól. Nem akarták u. i., hogy az osztrák kormánynak is kellemetlenkedjék szociális eszméivel.

* *

A márciusi ifjúság 12 pontjának hirtelen hamar eljutott Erdély legtávolabbi zugába is. Az oláh nép ugyan nem igen tudta felfogni e vívmányok igazi jelentőségét s csak a robot eltörlésének örült, Emiatt még az Erdéllyel való unió eszméjét is szívesen üdvözölte.

Természetes hogy a népnek ez a hangulata nem volt. Így a bécsi köröknek s mindent elkövettek, hogy annak hatását ellensúlyozzák. Nem volt nehéz dolog. Pénz és ember bőven állott rendelkezésükre. Megvásároltak kéteshírű, börtönviselt alakokat, akik faluról-falura járva, a magyarok elleni lázadásra biztatták a havasok alacsony színvonalon álló lakóit.

Hetekig tartó izgatás után tartották meg Puchner altábornagy rendezésében 1848. május 15-én a balázsfalvi nagygyűlést, amelyre mintegy negyvenezer főből álló tömeg verődött össze. Havasi mócok vígan paroláztak a gyűlésre vezényelt osztrák tisztekkel és oláh főpapokkal.

A sík mezőn felállított szónoki emelvény osztrák és orosz lobogókkal volt feldíszítve. A gyűlés vezetését Leményi János és Szaguna András oláh püspökre bízták. Mint előadó, egy Barnuc Simon nevű elcsapott és börtönviselt tanár szerepelt, aki 16 pontban foglalta össze az oláh nép kívánságait, jobban mondva: követeléseit.

A határozati javaslatnak elfogadása után, a püspökök feleskettették a jelenvoltakat, hogy a császár minden parancsának engedelmeskedni fognak.

Hogy hatalmi céljaikat minél sikeresebben megoldhassák, Erdély földjét új kerületekre osztották fel s felforgató munkájuk biztosítására oláh nemzetőrséget szerveztek. Működésüket természetesen csak az oláhlakta, havasi vidékre leri-jesztették ki.

Az oláh nemzetőrségnek feje Janku Ábrahám lett. Ez az eltévelyedett ifjú — aki tíz éves korától kezdve Marosvásárhelyen magyar családok könyörületességéből nevelkedett fel — még patvarista korában is, kizárólag csak magyar úri fiúkkal érintkezett. Érthető volt. Hisz apai részről magyar vér csergedezett ereiben. Nagyapja, — akit még *Jankó Ábrahámnak* hívtak, — maros-

széki székely ivadék volt. A jobb sorsra méltó ifjút is az osztrák kamarilla bőséges pénze és káprásztató ígérete ejtette meg. Mégis szenvedett érte!

Az oláh fajnak nagyzási hóbortja már az akkori időkben is megnyilvánult. Az általuk toborzott bandák parancsnokait, a római korból vett címekkel ruházták fel. Janku Ábrahám főprefektus lett. Alárendeltjei voltak a prefektusok a centuriók, a tribünök és a dekuriók.

A lázadókat Puchner altábornagy, a kamarilla leghívebb kreatúrájának rendeletére, Horák tábornok, a gyulafehérvári császári seregek parancsnoka!, látta el fegyverrel és lőszerrel.

Az oláh rabló csapatok három prefektus alá tartoztak. Janku Ábrahám mint fővezér, Topánfalván ütötte fel sátorfáját. Balázsfalván Axentye Szevér prefektus — annak a kornak a legvérengzőbb bestiája — székel. Tordán egy Bálint Simon nevű oláh pópa volt a prefektus, aki azonban biztonság kedvéért csakhamar oláh vidékre, Nagyaklósra tette át székhelyét! Ez a nyomorult ember, a többiek között a járai vérengzéssel nyerte meg az osztrák udvar kegyeit.

Mindegyik prefektus 10—15 ezer főből álló banda felett rendelkezett.

Szeptember hó 16-án az oláhság újból népgyűlést tartott Balázsfalván, amelyen nemcsak Puchner, de még az erdélyi császári tisztikar s a környék szász népe is összeverődött. Puchnerék felbízgatására történt, hogy a vad hordák, a király által szentesített törvényeket

máglyán elégették. Az ő jelenlétében mondták ki a magyarok kiirtását is, ami sajnos hamarosan be is következett.

Mint szomorú történelmi tényről kell e helyen megemlékezni, hogy amikor az oláh lázadás már a tetőpontját érte el, a magyarság körében még folytonos egyenetlenkedés és civódás dúlt. Nem csoda hát, hogy a legválságosabb pillanatokban a hatóságok tanácstalanul és tehetetlenül néztek a jövő elé.

Amikor az osztrák császár október 18-án kiadott hadiparancsával az 1848-i szentesített törvényeket semmisnek nyilvánította, Puchner, ez az aljas szoldateszka, ugyanaznap kiadott rendeletében nyíltan kimondotta, hogy a császári hadsereg az oláh bandákat szövetségesének tekintti, azoknak fegyvereket bocsát rendelkezésre s elvárja tőlük, hogy a magyarság ellen minden erővel és eszközzel fognak harcolni.

Hogy pedig méltó társaik tevékenységét ellenőrizhesse, minden prefektus mellé császári tiszteket osztott be, kik a haramiavezéreknek alá voltak rendelve, de tulajdonképeni hivatásuk, a megbízhatatlan nép ellenőrzése volt.

A kivezényelt tisztek között voltak: Röhrig Szendruc, Klima és Ungár hadnagyok, Novak Károly, valamint Ivanovits kapitányok. Utóbbi Jáнку Ábrahám mellé volt beosztva[^]

A legfőbb parancsnokságot Puchner magának tartotta fenn.

Az oláhok első megszárlása császári tisztek asszisztálása mellett okt. 13-án folyt le Veres-

egyházán, ahol Dobolyi Zsigmond földbirtokost és két leányát megcsonkítva, Balázsfalvára hurcolták. A következő napokban Magyarbükkkösön Kendefiy Elek serdülő fiát gyilkolták le. Utánna Huszár Zsigmond báró fejét vágták le baltával, Október 21-én már kétszáz magyar mártír vérezett el Balázsfalva környékén Akszentye pribékjeinek keze alatt.

Borzalmas vérengzést vittek véghez ezek a vadállatok a Nagyszebenhez közelfekvő Kisszebenben is, ahová a vidék magyarsága menekült, A szorongatott menekültek a főparancsnokhoz fordultak segítségért. Puchner, Rieber őrnagyot küldte védelmükre, egy alig számbavehető, kis csapattal. Az őrnagy felhívta a magyarokat, hogy a fegyvereket tegyék le s akkor kész védelmükről gondoskodni.

A magyarok bíztak a katonatiszt szavában s egytől egyik átszolgáltatták fegyverüket. Ez volt a vesztük. Az oláhság nyomban megrohanta őket s rövid idő alatt az őrnagy szemeláttára százhetvenöt embert gyilkoltak le.

A bestiális mézszárlásnak áldozatai között voltak: Daczó Jánosné Szentpáli Zsuzsanna, egy 65 éves földbirtokosnő; Farkas Károly és Katalin neje, valamint 6 éves Pali, 4 éves Ádám és 2 éves István gyermeke; az egész család megölelt. Mikeszászi Szabó József és neje, született Apáti Terézia; Hódor Károly és neje, Benedek Eszter, valamint 6 éves leányuk Mali; Keszeg Imre; Farkas Lajos és 65 éves neje, Veres Krisztina; Szőlőst János és neje Benedek Polekszina,

valamint 5 éves Gizella és 1 éves Mariska leányuk; Bányai Sándor egy 18 éves ifjú és ennek 8 éves húga Krisztina; Simon Károlyné szül. Apáti Karolina; Nagy Károly és neje szül. Farkas Anna, valamint harmadféléves Pali fiuk; Veres Samu és 80 éves öreg anyja, Bagoméri Kata; Farkas Lajos és neje; Újvári Károly, ennek neje valamint 3 éves gyermeke; Baló József; Apáti Ferenc és neje szül. Farkas Klára; Petrikovits Zsigmond és neje, szül. Dési Karolina, valamint fia Károly és Ágnes leánya; özv. Farkas Lászlóné szül. Petrikovics Klára, egy 85 éves matróna; Bányay József és neje, szül. Veres Klára; Nagy Eszter; Porzsolt László és neje, valamint 5 éves Róza és 2 éves Ilka leánya; Farkas Róza 22 éves hajadon; Farkas Sándor és neje, szül. Pallós Rákkal; Makkai Károly; Zavar Károly; Apáti Miklós; özv. Hódor Jánosné, szül. Apáti Klára egy 70 éves hölgy, aki szélhűdés következtében ágyból mozdulni nem tudott. Ennek a szerencsétlen asszonynak ágyát gyújtották fel s így máglyahalállal múlt ki. Továbbá Tót András; Gidófalvi László; Nyerges János; Balog József. — akinek két lábát lefűrészelték s azokkal verték agyon — ennek neje, Virág Zsuzsanna, valamint 6 éves László, 4 éves Ilka és 2 éves Zsuzsika gyermeke; Barta Samu és Lina leánya; Barta Zsigmond és neje; Szalanciné szül. Pallós Erzs; Pallós Gergely 74 éves; Pallós József és neje; Újvári Zsigmond és neje; Koncza István református lelkész és két kis gyermeke; Porzsolt József és neje; Bartha Pál és másfél éves fiacskája

Gergely; Ütő Elek; Székely Mihályné; Farkas Pál és neje, valamint egy éves Pali fia; Barta Ferenc; Dobozi Sámuel és neje.

A borzalmas vérengzés láttára többen megtévelyodtak. Mások, hogy az oláh kínzásokat elkerüljék, önként meríttek a halálba. Így Bányay Sándorné két leányával és két unokájával; Farkas Károlyné 3 gyermekével; Zavar Károlyné két fiával a kútba ugrottak. Az oláh banditák a halottakon is bosszút akarván állni köveket és sziklákat hengerítettek rájuk.

Hajmeresztő vadsággal gyilkolták meg Farkas Lajosnét. Baltával metszették le fejét. Barta Zsigmondot és nejét, Késze Klárát a padlásról hajgálták le az alul várakozó zsványok lándzsáira.

Amikor Horák tábornok e rettenetes vérengzésről értesült, hihetetlen cinizmussal fel kiáltott: hadd pusztuljon a rebellis faj!

A mártírok névsorát hiteles adatok alapján Kemény István báró, Alsófehérmegye akkori főispánja állította össze s azt, a mézszárlás szomorú, de hű leírásával együtt „Fekete könyv” című művében nyilvánosságra hozta.

A bécsi kormány, hogy a császári tisztikart a művelit nemzetek méltó megvetésétől megkímélje, nyomban elkoboztatta a könyvet.

Dr. Kaczián Géza, kiváló történészünk marandó érdeme, hogy egy rejtve maradt példány alapján e szerencsétlen korszakot „Magyar vértanuk” című, örökké becses művében az utókor számára megörökítette.

A szerencsétlenül végződött vízaknai csata után, az oláhokban újból feltámadt a vadállati szenvedély. A harctéren maradt sebesült honvédekön töltötték ki bosszújukat, akiket még eleve- nen a sósvízzel telt aknába vetettek. Valameny- nyien ott lelték halálukat. Egy félszázad múltá- val, hulláikat teljes épségben hozták felszínre, amikor is hősi halottakhoz méltó temetésben ré- szesültek.

Horák Ferenc császári tábornok hitvány lelke a gyulafehérvári mészárlásnál is megnyil- vánult. Az oláh rablóbandákat okt. 20-án a várba rendelte fel s az éjjeli órákban, a felállított ágyuk fedezete alatt lövette a város magyar lakosságát. Ez alkalommal 42 emberünk esett áldozatul.

Abrudbánya aránylag még a legkevesebbet szenvedett. Itt Jánku Ábrahám hada működött, amely 5000 forint hadisarcot vetett ki a városra, összesen öt embert végeztek ki. Név szerint: Nánási János kereskedőt, Földházi Dániel bir- tokost, Ajtai János ispánt, Lázár Józsefet és Mel- czer Antalt. Ezekon kívül, politikai bűnösökként hatvan embert — férfit és nőt vegyesen — fog- ságba vetettek.

Ennél súlyosabban nehezedett az oláhok gyű- lölete Zalatnára. Itt egy Dobra Péter nevű tribun rendezte a vérfürdőt. Zalatnának a kincstári kohók őrzésére volt egy 250 emberből álló nem- zetőrsége, amely csapatnak Nemegyei János bá- nyatanácsos volt a parancsnoka,

Dobra a város alá vezette 7 ezer főből álló bandáját, amelyhez a környéknek, mindenkor

gyilkolásra készen álló oláh népe is csatlakozott, Dobra fölszólította a nemzetőrséget, hogy fegyvereit adja át s hogy a kincstár összes érckészletét szolgáltatassa ki.

Nemegyei visszautasította Dobra követeléseit és elvult tökéelve, hogy kis csapatával a végsőig ellentáll az oláhoknak. Hogy pedig a harcot minél sikeresebben felvehesse, a tisztkarral egyetértőleg elhatározta, hogy a városban levő aggodat, asszonyokat és gyermekeket Gyulafehérvárra telepíti át.

Ezernél több ember vonult ki a nemzetőrség fedezete alatt a városból. Tehetetlen öregek, anyák és síró gyermekek vonszolták magukat a Gyulafehérvár felé vezető országúton.. Amire Petrosán községet elérték, Dobra Péter 7 ezer főre menő rablójáda előbujt az erdő sűrűjéből s körül vette őket.

A nemzetőrség erélyesebb férfiai, közöttük Farkas László százados indítványozta, szálljanak szembe a kannibálokkal s inkább pusztuljanak el ott valamennyien, mintsem oláh kézre kerüljenek.

A gyenge idegzetű asszony nép azonban sírásra fakadt. Könyörögtek a férfiaknak, ne ingerljék az oláh tömeget és inkább tegyék le a fegyvert. Dobráék is békével kínálták őket, ha leteszik a fegyvert. És a mindenkor hiszékeny magyarok újból felültek az oláh ígéretnek. Letették a fegyvert.

Az alkudozás közben s a nagy zűrzavarban körülbelül kétszáz embernek sikerült elmene-

külni. A többieket a kannibálok körülvették és csorda módra hajtották a közeli Preszáka falu felé, ahová délután négy órakor megérkeztek.

A foglyokat egy nagy tarlós mezőre terelték. Lefekvést parancsoltak nekik. Aki nem engedelmeskedett, azt egyszerűen lelőtték.

Az oláhoknak első dolga volt, a szerencsétlen áldozatokat kifosztani. A férfiak közül többen ellentállottak a banditáknak. Ezeket azonban a tízszeres túlerő hamarosan ártalmatlanná tette. Kegyetlenül lemészárolták őket.

Éjfél tájban megérkezett Zalatnáról Dobra Péternek a parancsa.

— Halomra kell gyilkolni az egész társaságot — hangzott a kegyetlen ukáz.

Őrült jajveszékelés támadt. A segítségkiáltás és sírás messze elhallatszott az éjszakai csendben.

Az oláhok hóhérmunkája fölülmúlt minden emberi képzeletet. Nemcsak az élőket, de a holtakat is felszurkálták lándzsáikra. Voltak áldozatok, akiknek testét tízszer is átjárta a dárda. A fegyverek szüntelen ropogása közben egy-egy megsebesült anya örülten rohant végig a tágas mezőn, hogy legalább a karján szorongatott csecsemőjét megmentse az életnek. Hiába való volt azonban minden igyekezete. A vadállatok hamar végeztek vele. Az öldöklés végén 650 magyar vértanú hullája borította a preszákai vesztőhelyet. Vagy 150 embernek sikerült az éj leple alatt elvonsozni magát. De ezek sem kerülhették el sorsukat. Fopeszku Nikólaj, a zalatnai oláh pópa u. i. reájuk uszította a kannibálokat, akik

azután a szerencsétleneket ugyancsak válogatott kínzásokkal kivégezték. Szívettépő jelenetek játszottak itt is közre. Reinbold Antal kohómester, amikor látta, hogy az oláhok rejtekhelyét felfedezték, neje beleegyezésével először őt, majd gyermekeit s végül önmagát lőtte agyon. Az oláhok azonban nem elégedtek meg ezzel. Különkülön még mindegyik hullát átszúrták lándzsáikkal.

Kemény István báró feljegyzése szerint a legyilkoltak közt szerepelt: Nemegyei bányatanár csos; Császár Zsigmond bányatörvényszéki elnöki Bartha Gyula, Debreceni Ferenc ülnökök; Imreh Miklós titkár; Újvári Ádám uradalmi tisztartó; Antos György kamarai ispán; Mihalovics János kohómester; Salánki Ferenc ref. lelkész; Königs-huldeni Freudi Ferenc bányaigazgató; Demény János bányaügyész; Horvatovics József telek-jegyző; Farkas Károly és Császár György pénzügyi tisztek; Sebes László és Treuenfesi Kümerle Adolf becslő; Baksi Károly és Lenkei János gyakornokok.

Szomorúan érdekes a főispán által összeállított halotti statisztika is. Eszerint a lemészároltak között volt 49 tiszviselő, 2 gyógyszerész, 1 pap, 1 tanár, 1 kántor, a tiszviselők 8 neje, 25 gyermeke, öt 65-ön felüli tiszviselőözvegy, 16 alsóbb lisztviselő, 5 kereskedő, 196 iparos, 136 bányamunkás és 186 asszony gyermekével. Mindezeknek csak egy bűnük volt, hogy hazájukat híven szerették.

Talán mondani sem kell, hogy mialatt a

Preszáka mezőn a vérengzés folyt, Zalatnán az oláh bestiák a magyarok üresen maradt hajlékait kifosztották s végül lángba borították.

Másnap Zalatna létezését csak az égnek meredő üszkös romok jelezték.

A zalatnai pusztítással egy időben a havasi mócok Horák tábornok biztatására Gyulafehérvár vidékén is rendeztek vérfürdőket.

Október 21-én Magyar-Igenbe törtek, ahol a megszervezett maroknyi nemzetőrséget felhívták, hogy fegyvereiket azonnal adják át. A magyar fiúk hallani sem akartak erről s készek voltak szembe szállni az oláh hordákkal.

A megrémült falu asszonynepe azonban könnyörögni kezdett, egyezzenek meg a támadókkal s kerüljék el a vérontást. Erre a nemzetőrség az oláh vezetőknek írásban tett azon nyilatkozatára, hogy fegyverletétel esetén békésen elvonulnak, az utolsó szál emberig át adta a puskáját.

Alighogy ez megtörtént, az addig békés hurokat pengető rablók összefogdosták a most már védtelen férfiakat s valamennyiüket egy nagy pincébe zárták. Az oláhok bestiális lelke csak most nyilvánult meg teljes valójában. A pince ablakai alá nagy mennyiségű megvizeziet zsupszalmát raktak, amelynek belsejébe égő kanócotkat helyeztek el. A lassan égő szalmának füstje behatolt a pincébe, amitől nagyon sok fogoly megfulladt. Az áldozatok között volt Récsei Elek földbirtokos, unokaöccse Récsei Ádám báró tábornoszernagynak, aki október 18-án, mint miniszterelnök ellenjegyezte Ferdinánd királynak az

országgyűlést feloszlató azon rendeletét, amellyel az egész magyar hadsereget Jellasichnak vezérlete alá helyezte.

Ugyanakkor Krakkó nevű faluban is megrohanták a magyar lakosságot. A férfiakat rabláncra fűzve, börtönbe vetették.

Kemény István báró, amidőn az eseményekről értesült, nyomban intézkedett, hogy a rendelkezésére álló nagyenyedi nemzetőrség s a csekélyszámú honvédség felszabadításukra induljon. Alig telt el két-három óra, báró Bánffy János százados egy század honvéddel, Baumgartner százados a székelyhuszárokkal, gr. Bethlen Gergely kapitány a Mátyás-huszárok élén Krakkó felé tartott.

A kis sereg közeledtének hírére, egy háromezer főnyi felfegyverkezett oláh martalóc, egy század császári határőrség és egy század Károly Ferdinánd ezredbeli gyalogság indult meg velük szemben. A csapatokat vezénylő császári tisztek hogy kilétüket eltagadják, oláh népviseletbe bújtak. Magyar fiaink a húszszoros túlerő dacára is, felvették a harcot. A mérkőzés heves volt, de rövid ideig tartott. Amire beesteledett, úgy a dicső császári seregek, mint oláh fegyvertársaik hanyatt-homlok rohantak szerte-szét. A harc végeztével beállott az éjjeli sötétség s sűrű köd is leszállott a környékre, amiért is magyar vitézeink kénytelenek voltak Nagyenyedre visszahátrálni.

A szétvert oláh bandák a környék falvaiba törtek be, hogy az elszenvedett vereségért bosszút

szújukat a védtelen lakosságon kitöltsék. Először is Krakkó magyar polgárságát támadták meg s borzasztó vérengzést vittek véghez.

E faluban a tömeggyilkolást Angyel Tribun rendezte. Hóhérsegédjei a környék oláh pópái voltak. Nem irgalmaztak egy léleknek sem. A magyarokat a katonai lovarda udvarára hurcolták, ahol a Horák által kivezényelt Szendruc császári hadnagy jelenlétében 297 embernek oltották ki életét. A hullák október végétől február hó közepéig temetetlenül hevertek szanaszét.

A rémes vérengzés után a vad csorda Boros-Bocsárd községbe sietett, ahol Péterfy László, a nagyhírű nagyenyedi tanár is tartózkodott. A 60 éves úriembert leírhatatlan kínzás után, egy kövekkel megrakott szekér elé fogták s kegyetlen ütlegeléssel kényszerítették a jármű vonzolására. A felháborító látványon szörnyen mulatott az oláh nép, amíg csak a szerencsétlen ember a brutális bántalmazások alatt össze nem roskadt. Végül egy lándzsadöfés váltotta meg a szegényt szenvedéseitől.

Áts János református lelkész összetett kezekkel rimáncodott a zshiványoknak. Nem a maga életéért könyörgött. Négy éves kis unokáját megakarta váltani a haláltól, amiért egy véka ezüst pénzt ajánlott fel a hóhéroknak.

Az oláhok átvették a váltságdíjat, de amire a pénzt felosztották magok között, megragadták az apró gyermeket s nagyapja szemeláttára szétlocsantották agyvelejét. Majd az öreg úrra vetették magukat, akit szintén a legkegyetlenebb mó-

don legyilkoltak. Utánuk még 60 magyar embert öltek meg. Egyetlen egy élő magyar lélek sem maradt a községben.

Ugyanakkor rendelet ment Magyar-Igenbe, hogy a fogoly magyarokat le kell gyilkolni. Egyenkint hívták ki a még életben maradottakat, akiket, mihelyt a napvilágra léptek, vagy lelőttek vagy lándzsával agyonszúrtak. 187 magyart öltek meg itten.

A gyilkosok vezére itt egy Bukur Gábor nevű oláh pópa volt, aki még az erdőben is négy menekültnek sajátkezűleg ontotta ki véréit. Bukur cinkostársa Pap Serezán Miklós, magyar-igeni pópa volt, aki a legyilkoltak kifosztásánál óriási vagyona tett szert.

Ugyanaz napon Sárd község magyar lakosságát is kiirtották. Mint főhóhér itt egy Ruszán Nikolaj nevű tribun szerepelt, aki az áldozatokat hármásával összekötözve, hurcolta el a vesztőhelyre. Elsőnek esett áldozatul Benedek József, a vármegye egyik főbírája. Másodiknak Szöllősi Elek főszolgabíró. Utánuk még 80 férfit, sok nőt és gyermeket gyilkoltak meg, mintegy kétszázat együttvéve.

A legborzalmasabb volt a Sárdy család legyilkolása. Először is Sárdy Józsefet végezték ki, Ifjú neje ráborult hitvesére, hogy testével fedezze a lándzsa szúrásoktól. Az oláh bestiák kacagva nézték a tragikus jelenetet s gyönyörködtek, amikor a dárda a fiatal asszony szívét is átjárta. A férj és feleség után három gyermekük következett s végül a 80 éves Sárdyt gyilkolták le. Az

öreg úr neje szerencsésebb volt. Ő már a gyilkosság elején annyira megrémült, hogy ijedtében szörnyethalt. A gyilkosság végén 7 Sárdy holtteste feküdt egymás mellett.

Sötét színben, a maga borzasztó valójában mutatja be az akkori császári tisztek lelkivilágát a következő eset is. A Sárdon véghez vitt mészárlás közepette két gyulafehérvári huszártiszt hajtattott be kocsiján Pálffy földbirtokos udvarába. Az oláh pribékek éppen a család megbiliincselésével voltak elfoglalva, amikor a tisztek lovaglóstorukkal utat nyitottak maguknak s a család egyik leányát, a szépségéről vármegyeszerte ismert Elizt ragadták ki. A többi családtagok sorsa nem érdekelte őket. A következő percben kocsijukra dobták a már elalélt fiatal teremtest s elhajtattak vele.

A szomszédos Diód községben már alig volt 24 magyar ember. Ezeket is összefogdosták s október 24-én Gyulafehérvárra hurcolták. Itt a vár sáncaiban napokon át kínozták őket, míg végül a vár aljában a báméskodó császári katonák jelenlétében meggyilkolták őket.

A diódi vértanuk közt voltak Kiss Gergely és Gál László földbirtokosok szépszámú családjakkal együtt.

Diód után következett Felvinc mezővároska, ahol az otthon maradt magyar lakosságot ugyancsak egytől egyig lemészárolták. A mészárlás után a városkát elhamvasztva, teljesen lerombolták s annak határát a szomszédos oláh falvak között felosztották.

Az eddig leírt borzalmas vérengzéseket, kegyetlenség szempontjából csak a nagyenyedi mészárlások múlják felül.

Nagyenyed és környékének elpusztításánál több mint 5 ezer magyar lélek esett áldozatul az oláh vandalizmusnak.

E város tragikus sorsa Axintye Szevér átkos nevéhez fűződik. Méltó segítő társa volt Prodan Simon pópa és prefektus. Mindketten büszkén viselték a magyarok kiontott véérért jutalmul kapott „Ferenc József lovagrendet”. Axintye pedig — a ki szadista hajlamaival a kegyetlen Nérot is felülmulta — külön honoráriumban is részesült, amennyiben nyomorult élete fogytáig 600 forintnyi évi kegydíjat élvezett a magyar állampénztárból.

Így jutalmazta a bécsi uralom a magyarok hóhérjait!

Hogy miért kellett Nagyenyednek, ennek a virágzó, ősi magyar kultúrvárosnak elpusztulnia, megtudjuk Szilágyi Farkasnak hiteles forrásból merített feljegyzéseiből.

Ezek szerint Puchner altábornagy egy sajátkezűleg irt hadiparancsában felhívta Axintyét, hogy Nagyenyedet feltétlenül törölje el a föld színéről, miután ez a város erős támpontja lehetne a gyulafehérvári várat ostromolni készülő honvédeknek.

Nagyenyed elpusztítása nem okozott nagy gondot az oláh haramiáknak. Fegyverfogható férfierő nem igen volt a városban. Mind ott küz-

dött Kossuth Lajos zászlaja alatt. Csak öregek nők és gyermekek tartózkodtak a városban.

November havában a rabló oláhok még csak szabad prédának tekintették Nagyenyedet anélkül, hogy gyilkosságra vetemedtek volna. Prodán volt a város ura, a ki ismételten papi esküvel fogadta, hogy a várost minden veszedelem ellen megvédi.

1849. január 6-án váratlanul parancs érkezett Axintyétől, a melyben felhívta Prodánt hogy 15 ezer főnyi csapatának elszállásolásáról gondoskodják. A hír rettentő megdöbbenést keltett az amúgyis rettegésben élő magyar lakók között. A ki csak tehetett, Tordára, Torockóra és Kolozsvárra menekült.

A városi tanács Prodánhoz fordult s Ígéretére emlékeztetve, újból védelmét kérte. És a gaz oláh pópa ismét csak szent esküvel fogadta, hogy semmi bántódása nem lesz a városnak.

Még aznap érkezett is egy levél Axirtyétől aki arról értesítette a város főhadnagyát — ez volt abban az időben a polgármester hivatalos elnevezése — miszerint a város megszállásától eláll. Erre a lakosság némileg megnyugodott, pihenőre tért. Prodán is a városban maradt s szokása szerint estére tivornyázni ment a korcsmába.

Már késő este volt, síri csend honolt a városban, a mikor nagyszámú oláh hordák benyomultak a városba. — Érkezésükkel pillanatok alatt lángra lobbantak a város szélén álló házak. Prodán emberei színleg szitkokkal fogadták a jövevényeket, de a következő pillanatokban már

együtt raboltak és gyilkoltak Axintye bestiáival. Színlelésnek, csalásnak és megtévesztésnek bizonyult Pro dán egész magatartása.

A mikor az első lövés eldőrdült, Viskóczi Henrik, a minorita zárda agg házfőnöke a korcsmába rohant, hogy az ott még mindig mulatozó Prodánt kérdőre vonja. És a hazuglelkű ember tovább folytatta ravasz játékát. Káromkodva felkötötte fekete-sárga bojtos tisztikardját s nagy páthosszal fogadkozott, hogy azonnal rendet teremt a városban.

Viskóczi házfőnök erre megnyugodva hazatért. De alig fordult be a szomszéd utcába, szembe találkozott néhány oláh brigantival, a kik földre teperték s miután teljesen levetkőztették és értékeiktől kifosztották, félholtra verve, az útszéli árokba lökték.

Aggódó rendtársai keresésére indultak s reggel felé vérében fagyva, teljesen eszméletlen állapotban találták. Teste 7 lő- és több lándzsától eredő sebbel volt borítva. Az egyik ujját, amelyen papigyűrű volt, tövénél lemetszették. Félig holtan szállították el a zárdába.

A mindinkább terjedő tűz félelmetesen világította meg a várost. Sírás és jajgatás hangzott mindenfelől. Az észbontó látvány az utcára űzte a megrémült lakosságot. Az oláh kannibálok csak ezt várták. A mint valakit észre vettek, nyomban kioltották életét. Voltak, a kik félelmükben elrejtöztek otthonukban. Ezeket ott kuttatták fel s minden irgalom nélkül legyilkolták s azután rájuk gyújtották a hajlékot.

Sokan a templomban és a zárdában kerestek menedéket. De ott sem kerülhették el borzasztó sorsukat. Egy Nemes Juon nevű oláh pópa, aki a condrások seregében őrnagyi rangot viselt, kopó módjára felkutatta rejtekhelyüket s ott a megszentelt falak között mészároltatta le őket.

A minorita zárdában néhány száz menekültet gyilkoltak le. A haramiák vezére itt is egy oláh pópa volt. Repedjenek hívták a vadállatot. Elsőnek egy Szenté Pál nevű öreg embert öltek meg, akinek fejét tőkére fektetve, baltával metszették le törzséről. Török Pál református lelkész, a ki szintén a zárdába menekült, ott a helyszínen lőtték agyon. Lengyel Albertet lándzsával gyilkolták le. Vajda László földbirtokost előbb összevissza döfték is azután vasdoronggal hasították szét a fejét. Így ölték meg Borberekí Sándort is

Török Ferenc felenyedi református lelkész neje két kis gyermekével ugyancsak a minoriták templomában rejtőzött el. Az oltár mögött lapultak meg. Éjfél felé megéheztek az apróságok s anyjuk kiosont a templomból hogy élelmet szerezzen nekik. Az utcán lefolyt gyilkosságok látára azonban annyira megrémült, hogy eszt veszttette s nem talált többé vissza gyermekeihez. A két kis gyermeket átölelve, az oltár mögött megfagyva találták. Így pusztult el a templom padlásán elrejtőzött 15 éves Udvardi József is.

Válogatott kínzások között megölték a 70 éves Nemes Károly grófot és az eltört lábú, 75 éves Horváth huszárcapitányt is, akit törött lábával az ágyból ráncigáltak ki.

Borzalmas módon gyilkolták meg a 70 éves Nagy József földbirtokost, a 67 éves Benkő József református lelkészt, a 64 éves Prohászkanét, Péterfy László tanár 70 éves anyósát, a 75 éves özv. Virágnét, a 80 éves özv. Mezei Györgynét, a 70 éves Csehócinét és a 60 éves Hajdú Dánielt. Ezeket mind órákig tartó kínzás után, dorongokkal verték agyon.

Ilyen sorsra jutott a 17 éves Kovács Katalin, a 15 éves Farkas Ilona s Szász Mihálynak 14 éves Erzsi leánya is.

A kiirtott gyermekek között legmegrázóbb volt Nagyenyed egyik legtekintélyesebb polgárának, Zsigmond Elek 7 éves fiacskájának a meggyilkolása. A szerencsétlen gyermek az utcán bolyongott s sírva kereste szüleit. Így került ő is egy arra menő bandita kezébe, aki úgy vágta a fiúcskát a ház falához, hogy agyvelője nyomban kiloccsant.

Vértanú halállal múltak ki még Veres Józsefnének 12, 14 és 15 éves fiai; Krághjel József 12 éves, Pásztori Ferencnek 4 éves, Virág Károlynének 12 éves, Bíró Istvánnak két apró s Birtalan Györgynek 10 éves fia is. Az így lemészárolt gyermekek száma a százat meghaladta.

Kétszáznál több magyar lelket gyilkoltak meg az úgynevezett rezidenciában, 30 embert pedig Kemény Simon báró udvarházában. Török Dániel tekintélyes ügyvédet fejszével .Verték agyon. A cigánysoron az összes muzsikus cigányokat szintén legyilkolták.

Azokat, a kik a városból az erdőbe menekül-

tek, olykép csalták ki, hogy magyar parasztokkal kiabáltattak az erdőbe: kijöhettek már, itt vannak a honvédek!

Több mint ezren voltak, akik így előbújva áldozatul estek a vad kannibáloknak.

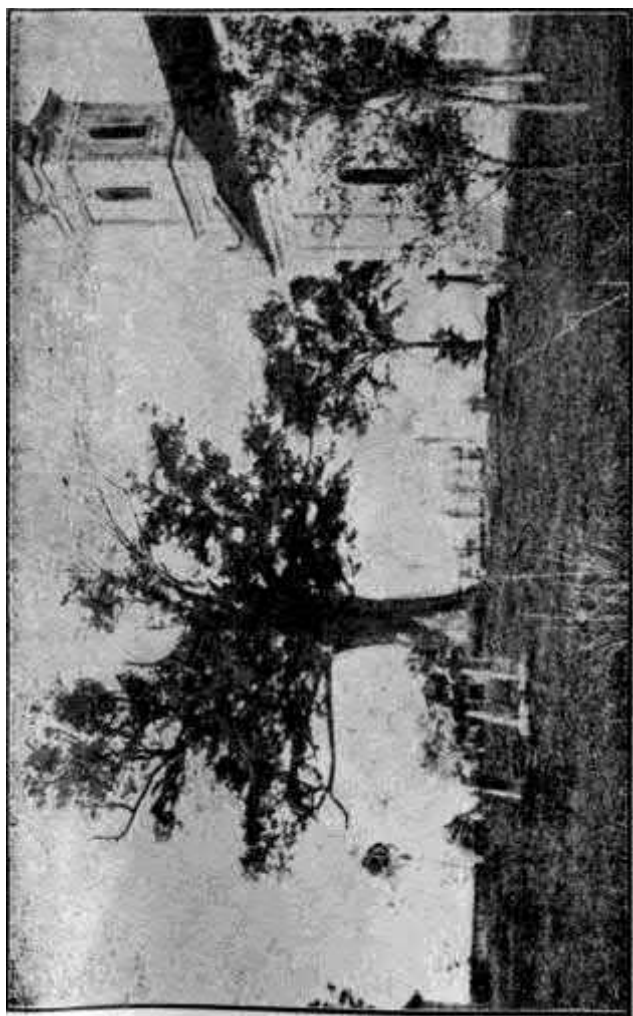
A három nap és négy éjszakán át folytatott szakadatlan gyilkolás után végre az áldozatok száma is teljesen kimerült.

Nagyenyed magyar népének kiirtásával óriási és felbecsülhetetlen vágyom is elpusztult. A vad hordák feldúlták a Bethlen féle főiskolát s az epheruszi Diana templomot is. Helyrehozhatlan kárt okoztak a főiskola alexandriai könyvtárának, valamint évszázados kéziratainak s az erdélyi ref. püspöki hivatal irattárának elpusztításával. A nyomorult hordák nem ismerve a könyvek és régi okiratok értékét, azokat részben az udvaron máglyára téve, halomra égették. Látjuk hogy az oláhok azóta sem változtak. Tíz év óta ma is ugyanezt teszik Erdélyben a magyar szellemi kincsekkel,

Hogy miért kellett ennek mind megtörténnie, arra egyszerű a felelet: Bécsben úgy akarták . . .

Folytassam e még az oláhok atrocitásainak hosszú láncolatát? Azt hiszem felesleges. A felsorolt események is eléggé megtaníthatnak arra, hogy a maga idején ne melengessük újra ezt a mérges kígyófajzatot a mi saját keblünkön.

A cebei temető

Aletűnt Zaránd megye szomorú történelmi múltjának tekintélyes része Cebéhez, egy oláh faluhoz fűződik. Az eredetileg német származású bányászlakók azzal tűntek ki 1784-ben, hogy a Hóra—Kloska-lázadástól teljesen távol tartották magukat, sőt a menekülő magyar családoknak készséggel menedéket nyújtottak. Humánus viselkedésük elismerésül II. József császártól adóelengedésben s különféle kiváltságokban részesültek. Pedig a hagyomány szerint a lázadás főcinkosai, Hóra, Kloska és Krisán, a cebei temetőben ma is látható óriási tölgyfa alatt szőtték meg gonosz tervüket s betyárhúséget is itt esküdtek egymásnak. A tölgyfát most is Hóra-Kloska fájának nevezik s legendaszerű becsben áll az évenként messze földről ide zarándokolni szokott oláh intelligencia előtt.

A temető másik nevezetessége a Hóra-Kloska fájától 2—3 méternyire elterülő külön miniatűr temető, ahol az oláhságnak csak „legkiválóbbjai” lelhetnek örök pihenőhelyet. Ma még alig 10 sírdomb sorakozik egymás mellett. Legnevezetesebbje Jánku Ábrahám, az egykori havasok királyának holttestét fedi. A faráccsal körülvett

hantok felett egyszerű sírkő emelkedik a következő felírással:

JÁNKU ÁBRAHÁM ÜGYVÉD
Az 1848—49-iki egyesített román
légió prefektusa *1872.*

A cebei temető nem egyszer szerepelt a törvényszéki iratokban annak a révén, hogy az itt sűrűn megfordult oláh irredenta ifjúság Jáнку sírját hazafiatlan demonstrációra használta fel.

Kolozsvári oláh egyetemi hallgatók 1890-ben is nagy magyarellenes tüntetést rendeztek itt, miközben természetesen Jáнку Ábrahám sírját megkoszorúzták. A csendőrség a koszorút elko-bozta s a tüntetők a törvényszék elé kerültek, a mely a hazafiatlan ifjúságra méltó büntetést szabott ki. A koszorút azonban visszaadatta a sírnak azzal a helyes megokolással, hogy a sírnak megkoszorúzása még egymagába nem büntetendő cselekmény. És ez a koszorú azután el is száradt a sírhantokon s évtizedek alatt teljesen szétmállott. Senki sem törődött többé a sírral s legfeljebb egy, a burján közt eltévedt mezei virág adózott az egykori „nagy oláh” férfi emlékének,

Jánku Ábrahám tragikuma

Afarkas és a bárány meséje jutott mindig eszembe, valahányszor román politikusainkat az oláhok elnyomatásairól és elmagyarosításáról hallottam siránkozni.

Kenyerem nagyobb részét megettem már, de még nem láttam oláh embert, akit etikai értelemben sikerült volna megmagyarosítani.

Láttam indigénákat, akiből hazánk csodás földje néhány évtized alatt sovén és fanatikus magyar hazafiakat formált. Láttam tótokat, bunyevácokat és németeket, akik az összeomlás idején anyagi pusztulásuk árán is hátat fordítottak a megszálló rokonfajú népeknek. De oláhot egyet sem láttam ilyent.

Ellenben láttam, népes erdélyi községeket, amelyeknek lakói 1—2 évszázaddal ezelőtt még szintiszta magyarok voltak és akik hagyományos politikai nembánomságuk folytán elmerültek az őket körülvevő oláh tengerben. Láttam azután magyar apák fiait, akiknek lelkét oláh anyjuk vére fertőzte meg s ma Nagy-Románia legnagyobb magyargyűlölői közé tartoznak.

Torda-Aranyos megyében járva, Topánfalva vidékén Alsó- és Felsővidrán, továbbá Szkericsorán, valamint Albák községekben ilyen és ehhez hasonló nevű oláh emberekre akadtam: Kerekes

Szabó, Fekete, Fehér, Barna, Nagy, Kiss, Bálint stb.

Ezek az emberek nem is tagadták magyar származásukat, ősi marosszéki székely származásukat a bakaszerű szűrnadrágjukon végighúzódo kék zsinórozás is elárulta.

Hosszas kutatás után sikerült megtudnom, mikép szakadtak el törzsüktől ezek a szerencsétlen emberek.

Okmányszerű bizonyítékok tanúskodnak arról, hogy az erdélyi kormányzóság a 18-ik század derekán marosszéki székely családokat telepített ki erdőirtás céljából a topánfalvi havasok rengetegébe. A hatóságnak célja volt ugyanis, hogy az e vidéken akkor még nomádszerű életet élő oláh lakosságot rendes községi alakulatba tömörítse, így történt azután, hogy az ott fészket vert magyar munkások fiai idők folyamán oláh nőekkel való összeházasodás révén lassan-lassan maguk is eloláhosodtak. Ennek a történeti folyamatnak legekleatásabb példája Janku Ábrahám, az oláh mithosz legendás alakjának esete.

Jánku Ábrahám tudvalevőleg Alsóvidrán született. Egykori szülőháza e század elején leégett, amikor is a viskó szemöldökfájáról (ajtófélfa) a vakolat lehullván, látható lett az építkezés idejéből származó következő magyar felírás:

Ezt a házat építette Isten segedelmével Jankó Ábrahám 1677-ben.

Tehát az oláh guerillavezérnek nagyapja nem Janku, de Jankó volt s Ábrahám keresztnéve is

székely származásáról tanúskodik. Ez a Jankó Ábrahám is, akárcsak több székely társa, oláh familiába házasodott be. Jankóból évek multával Janku lett s unokája a szabadságharc előtti években már mint móccsemete kerül el a marosvásárhelyi gimnáziumba. A magyar szót is ott sajátítja el. Az ifjú lelkében úgylátszik fellobbant nagyapja magyar vére, mert oláh tanulótársait kerüli s kizárólag csak magyar fiúk barátságát keresi. Legjobb pajtása volt Brády Palinak, aki 1848-ban a 13 Brády lemészárlása közben szintén vértanúhalált halt. Jánku hóhérlegényei végezték ki a legborzalmasabb módon az egész családot.

Az oláhok jóidéig nem is igen törődtek az éleseszű kis Jánkuval. Magára hagyták. Hadd nevelődjék fel magyar kenyéren. Csak mikor már mint patvarista szárnyat kezdett bontogatni s szerephez jutott a társadalmi életben is, vetettek szemet rá.

A szabadságharc mozgalmi közepette valósággal megrohanták. Az egyik oldalon az oláh agitátorok faji mivoltára s az oláh nép iránt tartozó hűségre apelláltak. A másik oldalon az osztrák uralom zsoldosai környékezték meg csengő arannyal s még több fényes ígérettel. A bécsi kamarilla is megmozdult, hogy a még mindig tétovázó Jánkut a maga céljainak megnyerje, Nem kisebb emberek, mint főhercegek keresték fel sajátkezűleg írt hízelgő hangú leveleikkel, amelyekben a „Havasok királya” címet is előlegezték neki.

Ez hatott a gyenge jellemű, de nagyratörő ifjúra. Beállott oláh fővezérnek. Élére állott a vad hordákból összeverődött seregeknek anélkül, hogy kellő energiája lett volna kanibállelkű alvezéreinek fékentartására.

Jánku Áhrahám ebbeli szereplése ismeretes. Miután saját ősi faja ellen vezényli a gyilkosságokra és rablásra kész hadait, — amelyek azután ezrivel irtják ki a magyar sorokat —, a szabadságharc leverése után a bécsi Burgban terem hogy az írásban biztosított jutalmát átvegye. De a kamarilla kurtán bánt el vele. Az uralkodó elé be nem bocsátják. Ehelyett értésére adják, miszerint jó lesz, ha a császárvárost haladéktalanul elhagyja, mert különben kényszerútlevéllel menesztik haza szülőfalujába. Szóval: megismertették vele a Habsburg hálát.

Jánku felzaklatott lelkiállapotban tér vissza alsóvidrai otthonába. Nyíltan kitör belőle a keserűség. Szidja az osztrák uralom aljasságát. Becsmérli a kamarillát s még az uralkodó személyét sem kíméli.

Közben a köznép sincs elragadtatva az abszolutizmus rendszerétől. A beígért szabadság, az aranyhegyek s az oláh népnek biztosított kiváltságok még mindig késtek. Mindenfelé vad zúgólódás hallatszik s ily körülmények között csak természetes, hogy Jánku agitátori lelke újból szerephez jut a mócok között.

De a bécsi politika sem maradt tétlen. Ünneptetető körútra viszik a fiatal uralkodót. Hadd

lássá a nép s gyönyörködjék legalább kegyes mosolyában.

Ilyen szerepben érkezik Ferenc József 1852 évi július 13-án a topánfalvi havasok közév Bucsum községbe. Itt nagy vacsorát rendeznek, amelyre a többi között Jánku Ábrahám is meghívásban részesül. Nagy súlyt fektethettek az egykori fővezér megjelenésére, mert a szárnysegéd személyesen kézbesíti neki a meghívót. Úgy látszik, hogy így akarták kiengesztelni az elszenvedett sértésért és mellőzésért.

Jánkuban egy pillanatra feltámadt őseinek székely vére s kereken visszautasítja a meghívást,

A szárnysegéd nyomban jelentette az uralkodónak a történeteket.

— Mit szolt Jánku, miért nem jön el — kérdi Ferenc József.

A szárnysegéd ötöl-batol. Az igazat nem meri megmondani.

— Követelem mondja meg őszintén, mit felelt a meghívásra?

— Azt mondta, hogy hazugokkal nem ül le egy asztalhoz — válaszolt félve a szárnysegéd.

A jelenetnek szem- és fültanúja volt egy Lövenhardt nevű csendőrőrmester, aki állandóan az uralkodó közelében tartózkodott. Meg kell itt jegyeznem, hogy ez a Lövenhardt a kiegyezés után nyugdíjaztatván, Déván letelepedett s e század elején, mint a környék legidősebb embere halt el.

Jánku Ábrahám tehát nem jelent meg a vacsorán. De megjelentek helyette egykori pribék-

jei, a bestialelkű Axentye s Bálint Simon, Bucsum község oláh pópája. Utóbbi azzal szerzett érdemeket a meghívásra, hogy 1849. január hó 14-én 53 magyart felkoncoltatott a járai unitárius templomban s utána az egész községet felperzseltette.

Az uralkodó vacsora folyamán mind a két brigantit előkelő rendjellel tüntette ki.

Másnap Ferenc József kíséretével Bucsumból Gyulafehérvárra hajtatott. Útjuk Zalatnán keresztül vezetett, ahol még sok ház üszkös romokban hevert.

— Úgy látszik, hogy itt tűz volt — jegyzi meg az uralkodó.

— Igen felség, az egész község leégett, — felelé a kíséret. De bölcsen elhallgatták azt, hogy a várost az oláhok gyújtották fel.

Az uralkodó látogatásának korántsem volt a remélt hatása. Az elégedetlen nép tovább is zúgolódott, amihez nyilván Jánku Ábrahám agitációja nyújtott tápot. A helyzet kezdett veszedelmes mérveket ölteni. A hatóságok Jánku szereplését már hosszabb idő óta gyanús szemmel figyelték. A helytartósághoz naponkint bizalmas jelentések érkeztek, amelyekben a havasi oláh nép mozgolódása s Jánku lázító munkája túlzottan is kivolt színezve. Sokáig tanácstalanul állottak. Jánkut nem merték bántani, nehogy a köznép elkeseredését még jobban fokozzák.

Egy év telt el Ferenc József látogatása után s a havasi mócok most már nyíltan lázadni kezdtek. Tenni kellett valamit, nehogy a helyzet veszedelmes mérveket öltönn. Jánkut ártalmat-

lanná kellett tenni. Elfogatása azonban nem volt könnyű dolog. Tartani kellett a nyílt lázadástól, A hatóság ezért cselhez folyamodott. 1853-ban Péter és Pál napján nagy lakoma volt Búcsúmban, Bálint pópa házában. A vendégek között Jánku is megjelent. A késő délutáni órákban az ottani csendőrség titokban előkészületeket tett Jánku elfogatására. A csendőrségi laktanya épülete Bálint pópa tulajdona volt. A már említett Lövenhardt csendőrőrmester átment a parochiára, jönné át a háziúr az épületen végzendő munkálatok megbeszélésére. Az aljaslelkű pópa, aki a csendőrök haditervébe be volt avatva, Jánku társaságában jelent meg a laktanyában, amely már a Zalatnán táborozó 28-as vadászzászlóalj fegyveres embereivel volt megszállva.

Jánku elfogatása minden feltűnés nélkül, szinte észrevétlenül folyt le. Egy készenlétben álló kocsira ültették, s az éjszakai órákban Zalatnára s onnan másnap Gyulafehérvárra szállították. Csakhamar a nagyszzebeni haditörvényszék elé került, amely súlyos várfogságra ítélte,

Az; egykor dédelgetett prefektus a gyulafehérvári vár földalatti kazamatáiban töltötte le büntetését. Lakótársa lett ott a szabadságharc leveretése után rabláncra került dicső magyar honvédeinknek, kiknek sorában Jánku így akaratlanul osztozott.

Lehet, hogy a dohos, miazmás cellában megszólalt a lelkiismerete, amiért hazája ellen a halálos bűnök legnagyobbikát elkövette. Megőrült börtönében.

Jánku néhány hónapi raboskodás után elborult elmével kiszabadult. Amikor azonban a börtön küszöbét átlépte, már nem az egykori daliás alak, de egy testileg, lelkileg összeroncsolt ember jelent meg a külvilág előtt. Visszatért falujába, De itt sem lelte meg lelki egyensúlyát. Tilinkóval kezében menekült a csúfolódó tömegek elől. Hegyeken és völgyeken bolyongott Kain-bélyeggel homlokán s a biblia szavai szerint nyugalmat az általa elárult honában sehol sem talált.

Fajától eltaszítva, övéitől feledve, közel húsz évig élt üldözött vad módjára. Éhségét és szomjúságát lecsillapítandó, kizárólag a magyarok portáin kopogtatott. Azoknál a családoknál, akiknek gyilkos banditáitól elszenvedett sebei még mindig sajogtak.

És a magyar népek hagyományos nagylelkűsége Jankuval szemben sem tagadta meg magát. Szánalomból terített asztalhoz ültették mindenhol s barátságos szóval s az obligát piculával (10 krajcáros ezüstpénz) bocsátják útra a bolyongót, S ha megtörtént, hogy valaki a pribékjei által véghezvitt vérengzéseket eszébe juttatta, úgy sírva és jajgatva rohant ki a szabadba. Két évtizedes bolyongása alatt nem volt eset rá, hogy az oláhok könyörületességet igénybe vette volna, Ebben állott Jánku Ábrahám igazi tragikuma.

Megtörtént, hogy egy oláh pópa szemrehányást tett neki, amiért condrás, rongyos külsejével szégyent hoz a román népre.

Örüljetek, hogy nektek jó ruhátok van, de

tudd meg, hogy azt is nekem köszönhetitek! — volt Jáнку kesernyés válasza.

Hosszas bolyongása után egy hűvös őszi reggelen halva találták Kőrösbányán, egy kertilócán, ahová előző este nyilván pihenni tért.

Halála egyszeriben feltámasztotta az oláhok részvétét. Azok, akik Júdas módjára elárulták s csendörkézre juttatták, azok, akik szánandó élet-sorsán sohasem könnyítettek, most nagy pátosz-szal magukénak vallották a halottat.

Nyolcvan oláh pópa díszes ornátusban kíséerte Jáнку Ábrahámot utolsó útjára, a cebei templom mellett elkülönített miniatúr temetőbe. Nemzeti halottjuknak tekintették s nevét a történelemben herosként emlegetik.

Most, amikor az oláhok szobrot is emeltek már a szomorú hírnévre vergődött, szerencsétlen eltévelyedett embernek, szükségesnek tartottam ezeket feljegyezni. De korántsem azzal a célzattal, hogy Jáнку Ábrahámot az oláhoktól elvitaszam. Nem úgy, mint ők, akik a Hunyadiakat is a maguk számára szeretnék kisajátítani.

**A Brády-család
tizenhárom mártírja**

A zalatnai és nagyenyedi vérengzés után Jánku Ábrahám alvezéreivel Abrudbányán üttötte fel sátorát. Az itt megtartott rablótanácskozáson az egykori Zaránd megye kiirtását határozták el.

Zaránd megye magyarságának gócpontja Kőrösbánya és Brád volt. Amíg Jánku Ábrahám és cinkosai a zalatnai vérfürdők babérjain pihentek, Zaránd magyar vidékeinek kikémlelésére egy condrás őrnagyot küldtek ki nagyszámú lándzsás móc kíséretében.

Brádon kevéssel ezelőtt egy század császári katona volt elszállásolva. A tisztikar Brády Péter földesúr kúriájában lakott.

1848. október 16-án *váratlanul parancs érkezett az ezredtől*, amire a század már másnap nagy sietséggel Brádról elvonult.

A katonák elvonulása után rövidesen hire futott a vidéken, hogy a havasok királya, — amint Jánku Ábrahámot, a marosvásárhelyi volt patvaristát az osztrák kamarilla becézőleg nevezte, — a megye határán átkelt.

A mócok megjelenése a környék magyarsága között általános nyugtalanságot keltett. A zalatnai és enyedi borzalmak után nem sok jót várhattak a banditáktól. Segítségre sehonnan sem

számíthatván, a íegtanáesosabbnak vélték, ha vagyoniukat prédául visszahagyva, pusztá életük megmentéséről gondoskodnak.

Brádnak előkelő magyarsága négy ősrégi nemes családból állott. Brády András, ennek fia Pál, Brády János és Brády Péter.

Brády András nesztora volt a családnak. Nejevel, Tessedik Terézzel» s a kora özvegyiségre jutott Pepi leányával, özv. Kristyóry Ábrahámmal közös háztartásban lakott. Kristyóriné négy gyermeke közül Leootin, Matild és Irén anyai gondozás alatt állottak. Egyetlen fia, Gyula, gyermek korában honvédnek állott be a szabadságharc kitörése első napjaiban s röviddel rá mint névtelen hős esett el a csatátéren.

Kristyóriné húga, Nina, Gilin Dani égeni földbirtokosnak lett a neje. Ő is korán özvegyiségre jutott s az év nagy részét gyermekeivel együtt szüleinél töltötte.

A szomorú időkben Gilin Dandné gyermekei közül Ida és Ilka tartózkodtak Brádon a nagyszülőknél.

Brády András harmadik gyermeke, Pali megnősülvén, Kozma Jankát vette el feleségül, Házasságukból az akkor fél éves Tercsi született,

Brády János, mint a brádi járás főszolgabírája, általános közbecsülésnek örvendett megszerzte. Neje, Berthóty Ágnes, a község jobbágyainak valóságos jótevő angyala volt. öt gyermekük közül a legidősebb, Ágnes, mint Kozma Lajos

Cecilia szülői gondozás alatt állottak. Utóbbi tíz éves volt s anyjával együtt csodával határos módon megmenekült a kegyetlen lemészárlástól, Néhány évvel ezelőtt halt el Brádon.

A Brády-család negyedik tagja, Brády Péter, agglegényi magános életet élt.

A gyülevész oláh hordáknak nap-nap után ismétlődő garázdálkodása mindjobban megérlelte a Brády-családban a menekülés tervét.

Október vége felé, egy pénteki nap estéjén családi tanácskozásra gyűltek össze. Egyértelműleg abban állapodtak meg, hogy másnap kora reggel elhagyják otthonukat s Arad felé menekülnek. A helyzet komolyságát Brády János cselédjének vallomása világította meg teljes valójában. Ez a leány ugyanis bizalmas viszonyban állott a Brádon állomásozott katonák őrmesterével, aki búcsúzaskor azt mondta kedvesének, hogy nem volna becsületes katona, ha arra a nagy veszedelemre nem figyelmeztetné, amely elvonulásuk után fenyegeti őket. Biztos tudomásom van arról, — monda, — hogy Jánku emberei néhány nap múlva már itt lesznek s akkor jaj minden magyar léleknek.

A megállapodáshoz híven, másnap hajnalban a Brádyak elhagyták a községet. Alighogy kiértek a határba, egy lovas móc tűnt fel az országúton. Hol a kocsisor előtt, hol meg mellettük baktatott. Amint a szomszéd faluhoz értek, megkondult a templom tornyán a vészharang. Ennek kongása kísérte őket a következő helységig. Itt újból félreverték a harangokat.

Délfelé Halmágyra értek. A menekülők a községi vendéglő udvarába tértek. A kocsiszín tele volt szekerekkel, alig jutott hely számukra,

A családok asszonyai a gyerekekkel a vendéglőbe vonultak, míg a férfiak a lovak ellátásáról gondoskodtak.

A korcsma udvarán a környék falu bírói és esküdtjei lézengtek, akik nagy alázattal közeledtek a megyeszerte ismert földesurak felé.

Benn a korcsmaszobában a menekülő magyar családok egész légiója állott már útrakészen. Csakhamar kiürült a korcsma s végül a Brádyak egész magukra maradtak. Némi pihenés után a férfiak újra a lovak után néztek. Az udvaron azonban nagy meglepetés érte őket. Az előbb még alázatos oláh parasztok most bizonyos fölényvel fogadták őket.

— Térjenek vissza a falujokba, — kiáltották parancsolólag, — nehogy, mint mondák, menekülésük rossz színben tüntesse fel az oláh népet.

Brády Jánosnak jogászkorban levő fia a parasztok kihívó modorán felháborodva, a szekér szénájában elrejtett puskája után kezdett kotozásni. A fegyvernek azonban hűlt helye volt. Eltűnt a puska a többi szekerekről is. Le voltak fegyverezve.

Nem volt mit tenni. A délutáni órákban visszaindultak. Este volt, amikor Kőrösbányára értek. Az itt lakó magyarság szívesen fogadta a menekülőket. Elszállásolásuk után hamar nyugalomira tértek.

Reggel felé nagy mozgás támadt a kicsi vá-

rosban. A lándzsások őrnagya ráüzent az előljáróságra, hogy a menekülő Brádyakat küldjék vissza falujukba, mert különben porrá égeti Kőrösbányát.

A finomlelkű Brádyné erre nyomban felkereste övéit.

— Bármily veszedelem is fenyegetne, — szolt határozott hangon, — itt tovább egy percre sem maradhatunk. A többiek is belátták, hogy Kőrösbányán maradásuk nem lehet.

Délután négy óra lehetett, amikor a Brádyak falujuk felé indultak. A lovakat maguk a férfiak hajtották, miután oláh kocsisaik még a délelőtt folyamán egytől-egyig elszökdöstek.

Brády Péter kocsija haladt elől.

Amint a Brádhhoz közel fekvő Mesztákon község irányába értek, az országút melletti sáncból egy lándzsás oláh ugrott elő.

Vad kiáltására, akár csak az éhes farkasok, a mócok egész raja bujt elő rejtekhelyéből. A lovakat megállítva, a kocsinlevőket a szószerinti értelemben leráncigálták. Első dolguk volt a kocsiládákban elrejtett arany- és ezüstneműeket felkutatni. Böven jutott ki a prédából mindenkinek.

E pillanatban egy Tógyer nevű mesztákoni jobbágy lopódzott Brády Jánosnéhoz.

— Asszonyom; — suttogta halkán, — jöjjön hamar hozzám az apró gyermekekkel.

Mialatt az oláhok a prédán osztozkodtak, Brády Jánosnénak sikerült leányával az est szürkületében elsurranni. Kristyórinének négyéves leánykája ösztönszerűleg sompolygott utánuk.

Amikor a hegyoldalon fekvő viskóhoz értek, Tógyer neje a kert kerítéséhez dőlve, várta már hazatérő urát. Amint az érkezőket észrevette hangos sírásra fakadt.

— Minek tetted ezt, Tógyer? Csak nem akartod, hogy szemem láttára legyilkolják a mi áldott, jó úrnőnket?

Brádyné kérdő szemekkel fordult az emberhez. A becsületes jobbágy nem mert felelni.

— Ha veszély fenyeget nálad, úgy vezess inkább vissza a többiekhez.

A parasztasszony hamar tejet és kenyeret hozott ki a kamrából, hogy a síró kicsinyeket lecsendesítse.

Tógyernak a hűségese jobbágyinak mentőgondolata támadt. Brád község határában egy magános csárda állott, amely Brády Péternek volt a tulajdona. Sötét volt már s Tógyer mezei ösvényeken vezette a szerencsétleneket a jelzett csárdába.

A korcsmáros sápadt arccal fogadta a bujdosókat. Tisztában volt a helyzettel. Néhány biztató szóval bevonszolta őket egy félreeső kamrába s miután az apró gyermekeket lefektették, nyugalomra intette övéit is. Síri csend és sötétség honolt köröskörül. Nemsokára három emberi alak közeledett futólépésben a korcsma felé. Két férfi és egy asszony volt. A Brády család zsellérjei.

A korcsma zárva lévén, teljes erejükből zörgötték az ajtót.

— Nyisd ki! — kiáltotta a férfi erélyesen.

A korcsmáros remegve engedett a felszólításnak.

— Hol vannak a menekültek?

— Az én házamban senki sincs.

— Ne tagadd, Tógyer mondta nekem, hogy itt vannak.

Erre már a szerencsétlenek is előbújtak.

— Az Istenre kérem, meneküljenek, amíg nem késő. Ezzel karjukra vették a gyermekeket s egy hátsó ajtón át rohantak ki a szabadba. Brádyné követte őket. A Kőrös vizéhez érkezve, levették lábbelijüket s nagy nehezen keltek át az épp akkor megáradt folyón. Vagy félóra alatt érték el a községet. A kerteken keresztül lopódzva osontak be saját otthonukba.

A becsületes Tógyer pedig visszafordult, hogy a fogságban levő Brádyak sorsát kikémlelje.

A mócok, miután a szekereken levő kincseket maguk között felosztották, közrefogták a védtelen csapatot s csordaként hajtották az országtúllól félreeső Váka község felé.

Nem messze a kicsi falutól egy domb terült el, amelyet a nép Monastariának nevezett el. E domb alatt ütöttek tanyát a vad hordák. Máglyát rakva, hatalmas tűzoszlop mellett telepedtek le, E pillanatban elővezették a kőrösbányai görögkatolikus lelkészt, aki a menekülteket elkísérd. nehogy, — mind monda, — bántódásuk essen az úton. A lelkész rimánkodva kérte az őrnagyot, engedje szabadon a magyar urakat.

A tömeg azonban vad dühvel ragadta meg a szegény papot. Ruháit letépve, egy fához kötöt-

ték. A mócok közül néhányan tűzbe mártották lándzsájukat s gúnyjeleket égettek meztelen testére.

Éjfél felé az őrnagy lovasküldöncöt menesztett Abrudbányára Jánkuhoz, utasítást kérve a magyar foglyokra nézve.

Az éjjel bántódás nélkül folyt le. A nappal is eltelt. Az őrnagy türelmetlenül várta a küldönc visszatérését. Az est beálltával a lándzsások egyikeként az az ötlete támadt, mi lesz akkor, ha Jánku véletlenül meg talál kegyelmezni a magyaroknak? Biztos, hogy az elrabolt holmikat is vissza kell adni nekik.

Ez az aggodalom csakhamar átragadt a többiekre is. Maga az őrnagy, aki zsebeit ugyancsak megtömte az arany- és ezüstpénzekkel, szintén gondolkodóba esett. A biztos prédát ő is félretette.

Reggel felé nagy forrongás támadt a tömeg között.

— Halál reájuk! — ordítottak kórusban.

A Brádyak sorsa meg volt pecsételve. A haramiák vezére intett a pribékeknek. Elsőnek Brády Jánost ragadták meg.

Utána következett Brády András, majd neje, ezek után Brády Péter és a fiatal Brády Pál, Jánku Ábrahám iskolatársa és jóbarátja, akit a guerillavezér, miután elméje elborult, állandóan siratott.

Mintha a borzalmas gyilkosságokat megelégték volna, a többiekkel gyorsabb tempóban végeztek. Egy óra múlva tizenkét holttest feküdt egy rakáson.

Erre néhány ember mély gödröt ásott a közelben. Tizenkét nemes Brádynak közös sírhelyét.

Embertelen brutalitással hányták be az áldozatokat. Már el is akarták földelni a tetemeket, amikor egy vigyorgó alak közeledett feléjük, Markában egy kis csecsemőt szorongatott. Brády Pálnak féléves kislánya volt.

— Vesd oda! — ordította az őrnagy. A móc vadállati kéjjel tett elégett a parancsnak. A kis gyermek élve került a sírba. Fájdalmas nyöszörgése még órák múlva is hallatszott.

Amire a gödröt elhantolták, egy lovas alak vágatott a tábor felé. Karját magasra emelve írást lobogtatott messziről.

Jánku Írásbeli parancsát hozta, mely szerint a foglyok azonnal szabadon bocsátandók.

A kegyelmi irat elkésett. Később kitudódott, hogy Axentye, az oláh hordák legvadabb bestiája nagy ravaszsággal késleltette a küldönc visszatértét. A nemes Brádyakat életrehívni már nem lehetett.

A kegyetlen vérfürdő után Axentye pribékjei Brád felé indultak, hogy a még ott lévő magyarsággal végezzenek. A Brády-család még életben levő tagjaira gondoltak, akik esetleg még jogot formálhatnak a prédára.

Tervük azonban nem sikerült. A vérengzés híre ugyanis még aznap eljutott Dévára, ahonnan Irgentz kapitány, egy osztrák tiszt, a Brádyak nagy tisztelője, felfegyverzett katonákat küldött Brádra, akiknek fedezete mellett a védetlenül maradt nők elmenekültek.

Miután a lándzsások tervüket végre nem hajthatták, rabolni és gyújtogatni kezdtek. Amit vagyonban el nem vihettek, azt a tűz emésztő lángja pusztította el.

Elpusztultak rendre a nemesi kúriák, végül a magyarság közös kincse, a református templom, amely néhány évtizeddel azelőtt a Hóra—Kloska-lázadás idején elégett, földig romboltatott.

Brádról Kőrösbányára, innen pedig a magyar részekre indultak a haramiák. Útjukat a nemesi családok vére s a földesúri kúriák romjai jelezték.

A vandalizmus után a vérszomjas falka a gazdátlanná vált magyar birtokokra vetette magát.

Brády János csinos lakóházát Tulya János vákai lakos két testvérével foglalta el. Az elbitorlást azonban egy csodás véletlen zavarta meg.

Tulya János egy nap reggelén a meggyilkolt Brády Péter gyönyörű hátslován vágatott a kúria felé.

— Én vagyok a Brády Péter, — szolt hengegye az utca népéhez. Mire a nemes paripa mintha megundorodott volna a rabló oláhtól, egy hirtelen ugrással levetette új gazdáját.

Esés közben a ló patája kettérepesztette a bitorló koponyáját. Jajszó nélkül, holtan terült el a földön.

Néhány nappal reá, a másik Tulya ép az ablak befalazásával volt elfoglalva. Kalapáccsal kezében állott az állványon, amikor hirtelenül megtántorodott és halva bukott le a törmelékre.

A harmadik Tulya, Isten büntetését látván testvéreinek tragikus halálában, futva menekült vissza Vákára.

Évtizedek múltak. A tizenhárom Brády holttestét kegyelettel a kőrösbányai temetőben hantolták el s portáikat legközelebbi rokonaik foglalták le.

A múlt század nyolcvanas éveiben történt, hogy egy lengyelországi faluból levél érkezett a kőrösbányai ferencrendi zárdába.

A levél írója, egy római katolikus lelkész, értesítette a gvárdiánt, hogy egy vákai származású oláh ember vallomást tett előtte halálos ágyán. Elmondta, hogy nagy vagyonának legnagyobb része a Brádyak kincseiből származik s hogy megfogadta, miszerint halála előtt jóvá fogja tenni bűnét.

Szándékában azonban hirtelenül beállott halála megakadályozta.

Az elrabolt Brády-féle kincsek különben ma is közkézen forognak e vidéken. Nem egy egyszerű oláh parasztember asztalán lelhető egy-egy ezüst villa, kanál vagy kés, melynek törvényes tulajdonjogával természetesen már rég nem törődött senki.

A járai vérfürdő

L ojalis, nobilis nép vagyunk mi magyarok
Nem erényünk, de bűnünk ez, mely már sok,
keserű csalódást és kárt okozott nemzetünk-
nek. A feledés fátyolát borítottuk mindig azokra
a kegyetlenkedésekre, amelyeket nemcsak a tör-
ténelem lapjain, de még a népiskolai olvasóköny-
vekben is meg kellett volna örökítenünk. Az olá-
hok vadállatias gyilkosságai, amiket a szabad-
ságharc fenséges eszméinek mintegy viszonzá-
sául rendeztek odaát magyar véreink soraiban,
még évszázadok multával is bosszúért fognak
kiáltani.

Emlékezzünk!

Nagyenyed, Zalatna, Brád! E borzalmas em-
lékü történelmi helyekhez sorakozik Jára község
is, ameí}nek tragikus sorsa ma már teljesen fele-
désbe merült. Csak a község temetőjének egy
már düledező sírköve jelzi még, hogy a körülötte
elterülő hantok alatt 53 magyar vértanú alussza
örök álmát s várja a magyar nemzet dicső feltá-
madását.

A sírkő félig elmosódott betűi a következő
mementót tartalmazzák:

Az 1849. január 14-én kegyetlenül legyilkol-
tatott 53 magyar vértanú szomorú emlékére.

Emelte Dávid István, a legyilkolt Dávid Jakab fia, 1886-ban.

Az oláhoknak Járában véghezvitt vérfürdője is az osztrák kamarilla aknamunkájának tekinthető. Történelmi tanúságot tesznek erről az akkor Balázsfalván rendezett népgyűlések.

Az első 1848. április 30-án folyt le. E gyűlésen az oláhság vezetői a legnagyobb lelkesedés hangján számoltak be a márciusi ifjúság vívmányaira.

A gyűlés végeztével határozati javaslatot fogadtak el, amely szerint Erdély román népe a magyar szabadságeszméket szívből üdvözli s az unióhoz örömmel csatlakozik.

Természetes, hogy e határozat rossz hatással volt a bécsi körökre. Gondoskodtak is róla, hogy annak megvalósítását megakadályozzák.

A kamarillának egyik gonosz szelleme Puchner Antal báró altábornagy Nagyszeben városának teljhatalmú parancsnoka volt. Ezt mozgósították a Balázsfalván hozott határozat megmáskísására.

Puchner szeptember 16-ára újabb népgyűlést hívott össze ugyancsak Balázsfalvára. Hogy a gyűlés külsőleg is minél impozánsabb legyen magával hozta a nagyszebeni ezred egész tisztikarát s a környék szász népét is odacsődítette.

A népgyűlésen ő maga elnökölt. Megnyitó beszédében megemlékezett az erdélyi román népek tradicionális császárhűségéről s a dinasztíának kedvelt népével szemben táplált kegyes jóindulatáról.

— Igen — monda — a császár öfelségének legmagasabb gondoskodása és nem a magyar forradalmi banda fogja meghozni Erdély népének függetlenségét és jólétét.

Puchner után e hangnemben szólaltak fel rendre a többi tisztek is s végül sikerült a még nemrég hozsannával fogadott, magyar szabadságeszméket sárbarántani. Erre a jelenvolt együgyű tömegek oly értelmű határozatot fogadtak el, amely szerint a magyar kormány törvényességét el nem ismerik s az unióhoz hozzá nem járulnak.

Puchnerék a gyűlés után eltávoztak, de gondoskodtak róla, hogy gálád munkájukat jólfizetett bérenceik folytassák. Az állandó izgatások, amint azt az események igazolják, termékeny talajra találtak.

A lázítók élén egy Barnucz nevű elcsapott tanár állott. Ennek a rovottmultú egyénnek a javaslatára kimondották a Magyarországtól való teljes elszakadást és egy különálló Dákó-Románia megalakítását. Ennek alapján Erdélyt prefekturákra és tribunátokra osztották fel.

Barnucz látva a tömegek vad fanatizmusát, a bécsi kamarillától szerzett fegyverekkel légiókat szervezett a magyarok kiirtására. A vérengzések véghezvitelére tömegesen jelentkeztek banditalelkű alakok.

Jánku Ábrahám, Axentye, Prodán és Pópa voltak a főbb véredek, akiknek átkos nevéhez tengernyi magyar vér tapad.

A nagyenyedi, zalatnai és brádi gyilkossá-

gok sikerén felbuzdulva, Bálint Simon prefektus — egy volt verespataki gör. kel. lelkész — ugyancsak egy légiót szervezett s 1848 december 28-án Nagyakloson ütötte fel táborát. Oláh karácsonykor, tehát a Megváltó születése napján cinkostársaival — akik nevük után ítélve, legalább apai ágon magyar sarjadékok lehettek — haditanácsot tartott. Szereplésük első stációjául Jára községet szemelték ki. E község magyar lakóinak kiirtását s hajlékaik elpusztítását határozták el.

A gazlelkű pápa az ötezer főnyi legnagyobb-részt havasi mócokból álló seregét három csoportra osztotta fel. Az egyikét, vagyis a sereg balszárnyát Teleki Dénes altribunra bízta. A jobbszárny parancsnokául Enyedi (Ajudán) Klementet nevezte ki, aki mellé Galgotti József aliribunt osztotta be. Ő maga a főcsapatot vezette, 1849. január 14-én indultak el a hordák Jára felé. Bálint a főúton haladt, a jobb- és balszárny mellékutakon közelítette meg a községet.

Jövetelük hírére óriási pánik támadt Jára magyar lakói között. Ijedelmük nem volt alaptalan. Miután a község fegyverfogható férddiai Bem apó táborában harcoltak, Jára lakossága csak öregek, asszonyok és gyermekekből állott. Az első percben menekülésre gondollak. Egy részük meg is mentette életét. A többieket őszhajú unitárius papjuk azzal nyugtatta meg, miszerint ő éveken át *Bálintnak paptársa és jóbaratja volt Verespatakon, aki ezért meg fog kegyelmezni Jurának.*

— Tudom — monda —, ha eléjük megyünk s megkérem, megkíméli községünket.

A szerencsétlen, jámbor lelkész úgylátszik, *nem ismerte ki eléggé az oláh fajt*. Hiszékenységért drágán kellett fizetnie.

Az unitárius lelkész vezetésével a falu népe kivonult küldöttségbe az oláhok elé.

Bálint paptársa szavait lóhátról hallgatta.

— Menjetek csak a templomba — monda fölényes leereszkedéssel — majd ott megtárgyaljuk a jövőt.

A magyar nép gyanútlanul gyűlt össze az Úr házában. Alig helyezkedtek el, amikor Bálint fegyveres embereivel bevonult. Az ajtót magukra zárva, irtózatos káromkodások között először is a papot szúrták le. Ez mintegy jeladás volt a további gyilkolásra. A lándzsások most a védtelen népre vetették magukat, s alig telt el egy negyedóra, a templom padlóját ötvenhárom ártatlan magyar vére festette pirosra. A templomból kitörő jajveszékelésre az otthonmaradottak futásnak eredtek. Az anyák csecsemőiket karjaikba zárva, ész nélkül rohantak ki a szabadba. Amikor a vad kannibálok borzalmas vérengzésüket bevégezték, kopók módjára üldözőbe vették a menekülőket. A község határán túl nagyrészt utolérték a szerencsétleneket. Borzalmas sorsukat ők sem kerülhették el. Amire a hordák eltakarodtak e vidékről Jára község határában a felismerhetetlenségig megcsonkítva 68, legnagyobbbrészt asszony- és gyermekhullát leltek szanaszét.

Bálint, az egykori lelkész, nérói önteltséggel szemlélte borzalmas munkáját, miközben kéjelegve tekintett körül a templom falai közt meg-

szenesedett holttetemen. Néhány óra telt el s az egykor virágzó magyar község sűrű füstfelhők alatt romokban hevert.

Nehogy azonban hadvezéri hőstette egykor feledésbe merüljön, még ott a helyszínén papírra vetette Jára elpusztítását.

Borzalmas művének leírásában büszkén kiemelte, hogy rövid pár óra alatt százhuszonnégy „ronda magyart” küldött a másvilágra.

Jelentésének egyik példányát azután Puchner bárónak küldte meg azzal a nyomatékos kéressel, hogy azt záradékával ellátva, az osztrák udvarhoz juttassa el.

Meisel József
brassói apái keresztútja

Károly oláh királynak 1914 október 14-én hirtelen bekövetkezett halála általános megdöbbenést keltett úgy nálunk, mint a szövetséges Németországban. Nem csoda. Nyílt titok volt ugyanis, hogy Oláhországnak a központi hatalmakkal kötött semlegességi szerződését kizárólag csak a nemesen gondolkodó és szilárd jellemű fejedelem garantálja. Mindenki tisztában volt azzal is, hogy Károly király halála esetén az oláh nép a veleszületett magyargyűlöleténél fogva, keresni fogja az alkalmat, hogy a szövetségi hűséget felrúghassa. Az általános izgalmat még csak fokozta az a sajtóról-szájra járó hír, a mely szerint Károly király nem természetes halállal múlt ki.

Erdélyben az oláh izgatók a háború elején leplezetlen nyíltsággal kacérkodtak a határon túl lakó fajtestvéreikkel. Sokan közülük, mint hazatérők, át is szöktek Oláhországba.

Ily körülmények között érthető volt, hogy az erdélyi magyarság nemcsak gyanakvással, de bizonyos aggodalommal is fogadta a Bukarest felől jövő híreket, amelyek mind arról szóltak, hogy Bratianuék körül hatalmas tábor követeli a monarchiával való leszámolást.

Ferdinánd király sokáig nem akart eltérni dicső elődjének békepolitikájától. Közel két évig ellent is állott a háborús uszítóknak. Ingatag gyenge akaraterejénél fogva azonban, végül mégis kapitulált. Győzött az antant cselszövése és Bratianu nyílt terrorja.

1916. évi augusztus 27-én a déli órákban óriási embertömeg tolongott Brassó piacán. A közönség az ottani 82-ik gyalogezred zenekarának térzenéjében gyönyörködött. A kedélyesen szórakozó nép között egyszer csak titokzatos sugdosás támadt. Később már nyíltan is beszéltek, hogy odaát Bukarestben a délutáni órákban koronatanácsra készülnek, amikor is a háború sorsa el fog dőlni. Az izgalom óráról-óra nőttön-nőtt. Ily felizgatott hangulatban tértek este nyugalomra szegény brassói véreink.

Éjfél felé riadó verte fel a város csendjét. Hivatalos formában megérkezett az értesítés, hogy az oláh kormány háborút üzent a monarchiának.

A hír általános rémületet keltett. Nemcsak magyar testvéreink, de a szászok is kétségbe estek, ők ugyan nem a hazájukat, de a vagyoniukat féltették a régóta ismert szomszédoktól.

A veszedelmet leplezni sem lehetett, amennyiben Erdély keleti határainak védtelen volta mindenki előtt ismeretes volt.

Csak Brassó oláhjai jártak-keltek fölényes mosollyal, derült ábrázattal. Sunyi vigyorgásuk elárulta gonosz lelküket, amely a kétségbeesett anyák és gyermekek lelki gyötrelmeiben gyönyörködött.

Az izgalmat a város szász hatósága is fokozta. Dobszó mellett közhírré tette, hogy a menekülni szándékozók részére vonatok indulnak a hajnali órákban.

Éjfél után már százával tódult a nép az állomásra. Ki szekéren, ki batyuval a hátán vitte értékesebb holmiját a vonatra. Apró gyermekek sírása követte a szomorú menetet.

A szász atyafiakból álló rendőrség elsőnek szökött meg. Utána a város tanácsa oldott kereket. A város ügyeinek a vezetését Fabriciusra, a szintén szász származású helyettes polgármesterre bízták.

Az evakuáló vonatok egymást követték. Reggeltől estig és másnap a déli órákig.

A legválságosabb helyzet központjában a város magyarsága állott. Mert míg szászok csak vagyonukat féltették, addig véreink élete is veszedelemben forgott.

Ezekben a kritikus órákban egy ember őrizte meg lelki nyugalmát. Ez Meisel József, a brassói r. ikath. egyház apátplébánosa volt. Pedig neki lett volna oka a legelsőnek menekülni. Az*ő ideális és a szó nemes értelmében vett apostoli lelkipásztorkodása ugyanis alaposan megingatta az ottani oláh pópák amúgy is minimális erkölcsi tekintélyét. Azonfelül sovén hazafisága is szálka volt az oláhok szemében, amiért is vad gyűlölettel viseltettek irányában.

Meisel apátot már a reggeli órákban a templomban találjuk. Mint mindig, most, a nagy veszedelem idején is gondos lelkipásztornak és

igazi magyar férfiúnak bizonyult. Hívei előtt feltárja ugyan a helyzet komoly voltát, de óva inti őket a meneküléstől.

Másnap a polgármesterhelyettes tanácskozáásra hívta meg a képviselőtestület tagjait. A kis számú magyarságot Meisel képviselte. A szászok között is alig egy-kettő jelent meg. Csak az oláhok gyűltek össze teljes számban. Kaján mosolyuk fölényes öntudatot árult el. Minden szavukkal éreztették, hogy ezentúl ők lesznek a helyzet urai.

Fabricius néma csendben nyitotta meg az ülést. Röviden közölte, miszerint a megszálló román csapatok parancsnoka a város határában várja tisztelgésüket. Ezek kapcsán indítványozta, hogy a város hódoljon meg a román hadseregnek s kegyelmet és irgalmat kérjen a város lakossága részére.

A rumunok az indítványt hangos szetleaszke (éljen) kiáltással fogadták.

A küldöttség gyászmenetként indult meg a szomorú útra.

Az oláh csapatok parancsnoka, akárcsak egy győztes hadvezér, elbizakodott göggel fogadta a képviselőtestületet s miután a városháza kulcsait a lakosság meghódolása jeléül átvette, mintegy sértett önérzettel válaszolt a polgármesternek kegyelmet kérő szavaira.

— Nem rablók, de egy vitéz hadsereg becsületes katonái vonulnak be a városba. A lakosság nyugodt lehet, — monda, — bántódása senkinek sem leend!

Az oláhok újból éljeneztek. A küldöttséget azután azzal bocsátotta el, hogy a továbbiak iránt a városházán fog intézkedni.

Egy órával később már az oláh csapatok parancsnoka nyitotta meg a képviselőtestület ülését. Mindenekelőtt elrendelte, hogy a polgármesteri és a rendőrkapitányi állást azonnal töltsék be. Mindkét állásra oláh ügyvédet hoztak javaslatba. A katonai parancsnok természetesen jóváhagyta a választást.

Azután újból megszólalt. Hangja dölyfös volt, szavai pattogtak. Mindenkép szigorúnak akart látszani. Mintha röviddel azelőtt nem is ő beszélt volna a „vitéz hadsereg becsületes katonáiról, akiktől nincs mit tartani”, egyszerre minden átmenet nélkül, teljes oláh mivoltában mutatkozott be.

— A város köteles egyelőre — monda — 24 óra alatt 50 darab marhát és 10 ezer darab kenyeret beszolgáltatni. A hadsereg biztonsága érdekében pedig fenntartom magamnak a jogot, a polgárság soraiból túszoikat kijelölni.

E szavaknál a jelenlevők szeme ösztönszerűleg az apátra meredt. Mindenki tudta, hogy az első áldozat ő lesz.

Már estefelé járt az idő, amikor Meisel a városházáról a templomba tért, hogy a reá várakozó, aggódó híveket megnyugtassa s a történekről beszámoljon nekik.

A vecsernye bevégeztével lakására sietett. Amikor szobájába lépett oláh katonák fogadták,

— Készüljön, visszük — rivalltak rá a bocs-
koros vitézek.

Meisel, miután öreg szüleitől elbúcsúzott, szó nélkül követte a katonákat a városházára. A csapatok parancsnoka elé vezették, aki közölte vele, hogy túsznak van kijelölve. Egyelőre hazatengedi, de a városból távoznia nem szabad.

— Ha szökni találna — szólt zord tekintettel —, úgy polgártársai közül 10 egyént lövetek agyon.

Az apát ezidőtől kezdve rendkívül óvatos magatartást tanúsított. Lelkipásztori funkcióit kivéve, még az utcán sem mutatkozott. Híveivel csak a templomban érintkezett. Óvatossága indokolt volt. A tolvaj oláhok ugyanis minden lépését figyelték s még a templomi szentbeszédeit is ellenőrizték.

Természetes, hogy Meisel ily módon teljesen elzárta magát a külvilágtól. Magyar lapok hiányában a Brassóban megjelenő „Gazetta Transilvânia” című oláh lapra szorult. Ebből pedig édeskeveset tudott meg. Ez a dicső újság ugyanis hasábjait kizárólag a bukaresti oláh kormány s a dicső hadsereg magasztalásával töltötte meg.

Hogy a frontokon nem valami jól állott a rumunyak dolga, sejteni lehetett. Az egészségügyi autók ugyanis reggeltől estig s estétől reggelig tömve érkeztek sebesült katonákkal.

Egyik nap írást hoztak Darvasi oláh tábornoktól, amelyben ez kötelességévé tette az apát-nak, hogy isteni tisztelet alkalmával imát mondjon Ferdinánd királyért. Gondolni lehet, hogy

Meisel, ez a fanatikus magyar ember, mikép teljesítette a parancsot.

Szeptember 14-én, a kora reggeli órákban iszonyú detonáció riasztotta fel álmából a város lakosságát. A Cenk hegye sűrű füstfellegekkel volt borítva. Amire a levegő kitisztult, észreveték, hogy Árpád szobra eltűnt a hegytetőről.

Az oláh hordák hőstettekre pályáztak, Tönkretették Árpád vezérnek — nem ugyan se-regeit — de gyönyörű emlék ércszobrát.

Néhány nappal reá a szász atyafiak is izgulni kezdtek. Az oláhok elfogták lelkészüket s Bukarestbe hurcolták.

Ne tessék félreérteni! A szász pap nem vete-medett holmi hazafias hőstettekre. A bűne az volt, hogy a templomi leltározást végző oláh bizottság előtt óvatosságból elfelejtett egy értékes perzsa szőnyeget bediktálni. Ezért vitték el Bukarestbe.

Mondani sem kell talán, hogy a kérdéses perzsaszőnyeg már másnap az oláh parancsnok szobáját díszítette.

Ugyanaznap délután újból riadalom támadt, Az oláhok egy Fischer Károly nevű erdélyi egyházmegyei lelkészt, aki már egy évtized óta mint hittanár Bukarestben működött, 13 éves nővérel együtt megláncolva Brassó utcáin végighurcolták.

Az volt a bűne a szerencsétlennek, hogy Barcarozsnyóra érkezett halálos ágyán fekvő édes anyja látogatására. Az oláhok kémet láttak benne s leírhatatlan kínzások közt börtönbe ve-

tették. Alig telt el 2 óra, amikor Kováts Athanáz szentferencrendi barátot hurcolták el. Neki is az volt a bűne, hogy magyarnak született.

Csakhamar Meisel apátot is beidézték. Azzal vádolták — azt hiszem ez egyszer nem alaptalanul — hogy az oláh király helyett a magyar királyért mond imát a templomban. Most már a legszigorúbban kötelezték, hogy mise elején fenszóval fohászkodják nemcsak az oláh királyért de az uralkodóház többi tagjáért is.

Szegény Meisel apátnak ezt a keserű pirulát is le kellett nyelnie. De magyar lelke bosszút állt rajtuk. Az aznap megtartott szentbeszédjében Jézus naimi csodatételeiről elmélkedvén, szembeállította a régiek törhetetlen hitét a mai emberek gonoszságával és mérhetetlen butaságával.

— Azt hiszik a szerencsétlenek — kiáltott fel méltó felindulásában — hogy a Mindenható kegyeit parancsszóval is ki lehet erőszakolni!

Szeptember vége felé lázas mozgólódás volt észlelhető az egész városban. Társzekerek és autók roskadásig megrakodva, robogtak kifelé, Rabolt holmikat szállítottak. Nemcsak a gazdátlanul maradt lakásokat fosztották ki, de a forgalmas üzletekbe is behatoltak s a tulajdonos szemeláttára raboltak.

Közben a távoli frontokon megélénkült az ágyúszó. A detonáció napról-napra mindinkább közelebbről hallatszott. A városban tanyázó oláh hordák sorai szemlátomást ritkulni kezdtek.

Brassó dákorománjai, akik hetek óta cézári göggel jártak-keltek a főtéren, most egyszerre

Meisel József.

megjuhászodtak s csak a mellékutcákban mertek mutatkozni.

E biztató jelek hatása alatt édes reménykedés szállta meg a magyar lelkeket. Úgy érezték hogy minden közeledő ágyúszó az ő felszabadulásukat hirdeti.

Szeptember 30-án a hajnali órákban újból egy borzalmas robbanás rázkódtatta meg a levegőt. Csakhamar kiderült, hogy a botfalusi cukorgyárat robbantották fel. A városban is nagy kavarodás támadt. A teherautók százával száguldoztak, hogy zsákmányukat még idejekorán biztonságba helyezték. És ezekről az emberekről mondta az oláh főparancsnok, hogy egy vitéz hadseregnek becsületes katonái!

Így teltek el a napok, hol reménykedés, hol meg rettegés között.

Október 3-án Meisel csendes misét szolgáltatott. A karnagy a fronton lévén, az orgonaszót az ágyúk dörgése helyettesítette. Óh, mily örömmel hallgatták az ájtatoskodók ezt a templomi zenét!

Meisel a miséről jöve, mint rendesen, most is lakására sietett. Szokatlanul izgatottnak látszott. Amint környezetének monda: borzasztó balsejtelmek gyötrik. Szobájában imazsámolyára borult s fennhangon imádkozni kezdett. Még be sem fejezhette fohászkodását, amikor egy osztag katona rontott be hozzá. Durva szitkozódás és magyargyalázás volt a köszöntőjük. A szobában körülnézve, nekiestek az íróasztalnak s a szekrényeknek s minden, ami elemelhető volt, eltűnt a

kezeik közt. Magukkal hurcolták az apát összes levelezését. De elvitték aranyóráját és pénztárcáját is. Ezt a rablást az oláhok házkutatásnak nevezték.

Ennek megtörténtével közrefogták az apátot s brutális taszigálás közben a rendőrségre kísérték.

A szigurancia dicső főnöke ugyancsak nem kímélte a tisztos magyar lelkészt. Undorító pózzal lépett feléje.

— Tudja meg — monda — hogy e perctől kezdve fogoly. Most csak azért engedem még haza, hogy egy hosszú útra kellőleg elkészülhessen. (A valóságban azért tette, hogy az útra felkészülve, legyen mit tőle elrabolni.)

— De figyelmeztetem — folytatta —, hogy ha szökni próbál, az utcán lövetem agyon, akár csak egy veszett kutyát. Délután 5 órakor jelentkezzék. Most mehet!

Meisel apát világosan látta maga előtt elkerülhetetlen sorsát. Tisztában volt azzal, hogy az oláhok magyar érzelmeiért üldözik. És éppen ez a tudat acélozta meg hazafias, nemes lelkét.

Délután 3 órakor még egyszer betért a templomba, hogy aggódó híveitől elbúcsúzzék, Az oltár elé térdelve, belefogott imájába. De szavait az ájtatoskodók hangos zokogása teljesen elnyomta. Meisel szeme is megtelt könnyekkel. A vecsernye végén még utoljára megáldotta híveit s azután erős férfilelekkel elindult, hogy pribékjei előtt jelentkezzék. A rendőrségen már várták. Két markos legény vállonragadta s a következő

percekben már egy nedves, dohos pincében találta magát.

A sötétségben tapogatózva, minduntalan nyöszörgő emberi testekbe botlott. Ebből sejtette, hogy szomorú sorsában még többen osztoznak.

Reggel 7 óra felé szuronyos örök kísérték fel az udvaron levő kúthoz, hogy reggeli tisztálkodását elvégezhesse. A szomszédos házak ablakából siránkozó arcok búcsút integettek feléje. Egy iskolásleányka kavicsra kötött papírlapot hajított lábai elé. Az apát felvette s elolvasta a reszkető kezekkel irt néhány sort:

— Isten vele, Plébános Ur. Mindnyájan imádkozunk Önért !

Két napot töltött földalatti börtönében, mi alatt még folytonosan szállították a foglyokat, Köztük volt a 78 éves Szentandrassy Antal pénzügyi tanácsos és Gabos Vilma, egy gyermekarcú urileány. Mindketten jó ismerősei voltak Meiselnek. Nemsokára egy egész családot hoztak be. Kiss Antalt nejével s 3 kis gyermekével. A legfiatalabbik 1 éves volt. Mindannyian mártírjai voltak magyar hazafiságuknak.

A rabok némelyike még reménykedett. Az egyik azzal biztatta társait, hogy a polgármester közbelép érdekükben. Az apátban feltámadt a dacos önérzet és az örök fülehallatára kifakadt: *nekem az oláhtól még a kegyelem sem kell !*

Október 6-án odakint ismét hosszantartó, heves ágyúzás hallatszott. Erre a csürhe népség között félelmetes kavarodás támadt. Autók s trén szekerek örületes iramban szeltek az utcákat.

Csakhamar vezényszavak röpködtek a levegőben. Mindenki érezte, hogy komoly percek következnek. Az egyik őr odaszól társának: azt hiszem nemsokára hazamegyünk. Nem jó itten!

Egy biztató érzés lopódzott a pincelakók lelkébe. Hátha még idejekorán érkeznek a mieink!

Reménykedésük azonban hamar szétfoslott, A következő pillanatban elhangzott odakint a vezényszó: sorakozni!

Általános rémület, siránkozás támadt a tűszok között. Nehéz sóhajok töltötték meg a levegőt. Csak Meisel apát nem veszíti el önuralmát, A 26 főből álló jajgató csoportnak az élére állva, rövid imát mond. Majd biztos és erős hangon beszédbe kezd:

— Barátaim! A jó Isten súlyos keresztet rakott vállainkra. Viseljük azt igazi keresztényi megadással és magyar önérettel. Nem tudom még, mi vár ránk? De bármi történjék is, legyünk erősek, tartsunk össze, s ne hagyjuk el egymást, Én ígérem, hogy minden körülmények között kitartok mellettetek.

Tovább nem szólhatott. A durvalelkű őr puskatussal nógatta az indulásra.

Meisel apát menetközben is hátrafordul s odakiállt társainak:

— Isten nevében kezdjük meg a keresztutat ő meg fog erősíteni szenvedéseinkben.

Négyes sorokban indult el a kis csapat az udvarból. Az utcán elhangzik a vezényszó: irány Rumania! Aki szökni próbál — teszi hozzá a parancsnok — a halál fia!

Alig érik el a város szélét, a szemközt levő utcából egy nagy embertömeg közeledik feléjük. A fogarasi túsok csapata. Hosszú utat tettek már, alig bírják vonszolni fáradt testüket. A mellettük haladó örök vadállati dühvel ütik-verik a kimerülteket.

A következő pillanatban egy papiformájú ember lerogyott a kövezetre. Gábor Mihály fogarasi ferencrendi áldozár volt. Egy erős, vérmes ember, aki a gyors iramban teljesen kimerült, Miután a szerencsétlen ember a reá mért ütésekre sem reagált, pribékjei szurony dőfésekkel próbálták a további menetelésre serkenteni.

A szegény páter azonban már nem bírt mozdulni. Fáradt teste még egy-kettőt vonaglott s azután mély sóhajjal kilehelte lelkét. Megölték az oláhok!

Meisel apát odarohant, hogy a haldoklót feloldozásban részesítse s imát mondjon lelke üdvéért. De az örök szuronyt szegeztek mellének s megakadályozták papi hivatásában. Ami pedig azután történt, az felülmúl minden emberi képzeletet.

Az örök éhes sakálok módjára rávetették magukat a hullára, s néhány pillanat alatt levetkőztették. Ezalatt kikutatták zsebeit s minden értékétől megrabolták. Gálád tettüket azzal fejezték be, hogy a meztelen holttestet az árok szélére lökték.

Reggel 8 órától délután 5 óráig üzték, kergették a szerencsétlen túsokat, amíg végre teljesen kimerülve, Predeálba érkeztek. A vasúti állomá-

son Presan tábornok több tiszt társaságában várta érkezésüket. Amikor közelükbe érkeztek, a kifestett arcú pojácák rettenetes szitkok között korbáccsal támadtak reájuk. Az előlhaladó Meiselnek legtöbb jutott ki az inzultusból. Arcáról és hátáról csak úgy patakozott a vér. Ráadásul még le is köpték a védtelen embereket.

A brutális fogadtatás után tovább folytatták útjukat. Éjfél felé Azuga nevű községbe érkeztek ahol az éjszakát egy viharvert, rozoga pajtában töltötték. A nyirkos földön elterülve, csakhamar mély álomba merültek. A havas eső s a hideg szél reggelig megdermesztette tagjaikat. Reggel felé az ágyúszó ébresztette fel őket álmukból.

Tíz óra után újból útnak indították a menetet. A kis karavánt innen nemcsak a hadtáp, de a tüzérség is kísérte. Feltűnt azonban, hogy utóbbiak társzekerek s ágyú nélkül ballagnak utánuk. Ezeket alighanem a fronton felejtették.

Két órányi gyaloglás után, épp a déli harangzó alatt Busiteni község piacára értek. Meisel kalapját levéve, fogolytársaival együtt imába kezdett.

— Akit érettünk megostoroztak... hangzott a fohászok zsolozsmája. E pillanatban az egyik tüzérszt az apátra veti magát s ütni-verní kezdí szeges ostorával. Ez vértől borítva, alétan elterül a földön. De az oláh bandita még most is vágja és rúgja. A mellette álló zsandár közbeveti magát.

— Ne bántsđ uram, — ez az ember ártatlan, ő tisztán a bosszúnak az áldozata.

A hitvány ember odébb állt, amire Meiselt társai az út szélére vonszolták. Borogatni akarják vérző sebeit s kút után kutatnak. E pillanatban egy öreg anyóka lohol feléjük. Vízzel telt kannát cipel magával. A túsokhoz érve, könnyelt szemekkel Meisel fölé hajol. Egy pillanat alatt kendője lekerül fejéről s azt a vízbe mártva mosni kezdi az apát vérző sebeit.

A hideg víz jótékony hatása alatt Meisel magához tér. E közben a jólelkű anyóka a túsok kilétét tudakolja. A mikor pedig meghallja, hogy erdélyiekkel áll szemben, hangos zokogásban tör ki.

— Gyermekkoromban én is ott laktam még, Atyám 70 évvel ezelőtt Csikmegyéből vándorolt ki. Azóta már anyanyelvemet is elfelejtettem.

— Nem baj, édes jó nénikém —, monda fájós mosoly kíséretében az apát — nyelve eloláhosodott, de a szíve az magyar maradt. Isten fizesse meg jószágát!

Busteni községből Pojana Capuluiba hurcolták az: agyonéheztetett, elgyötört csapatot. A vasúti állomással szemben, egy kis fensíkon barakszerű épületek tűntek fel. Ide terelték a szegény túsokat. A barakkok nem voltak lakatlanok, Kétszázötven bajor és nyolcvan magyar hadifogoly szorongott már bennük. A kimerült emberek elterültek a fagyos földön s bánatosan integetve, köszöntötték a szemben ülő hadifoglyokat. Közülük az egyik megszólalt:

— Hát az a gaz náció még az apát urat is elcipelte? No majd visszaadjuk nekik a kölcsönt!

Meisel elbámul. Jobbam szemügyre veszi az illető katonát. Egy 46-os ezredbeli kapitány, régi jó ismerőse volt.

Nyomban reá egy tiszti uniformist viselő, kifestett arcú siheder jelenik meg a színen. Az oláh nációt jellemző impertinenciával körülnéz a foglyokon. Majd egy hatalmas termetű bajor katona előtt áll meg. Sokáig fixírozza s azután mocskos ujjaival babrálni kezd a bajor hosszú szakállában. Néhány szílat kitepven belőle, utálatos röhögéssel monda:

— Ezt elfogom tenni hadiemlékeim közé!

Egy, a közelben álló magyar tiszt nem nézhetett el szónélkül a brutalitást s méltó felháborodásában odakiáltott a gézengúzoknak: szemtelen pimasz, szégyelje magát!

Délután 5 óra felé újból sorakaztatták a túszokat. Hogy útjuk mennél terhesebb és kízóbb legyen, kezeiket hátrakötötték s azután futólépést vezényeltek. Aki nem bírta a gyors iramot, azt szuronydöfésekkel serkentették. Végre Bustenibe értek. Az állomáson több hadivonat várt indulásra. E miatt csak késő este zsúfolták be őket egy marhakocsiba.

Vonatjuk lassan dőcögött. Már hajnalodott s ők még mindig a vagonban fetrengtek. Végre Chitila állomásra értek, Chitila Bukarestnek egyik erődítménye.

Az állomáson tömérdek katonavonat állott készenlétben. Közéjük futott be a túszok vonata is, amely teljesen elveszett a kocsik tömegében

Nem is törődött velük senki. Közel 24 óráig koplaltak már s még ivóvizet sem adtak nekik.

Tizenkettőre járt az idő. Az erődítmény ágyúja a delet jelezte, de a szegény foglyok kocsija még mindig le volt zárva.

Egyszerre csak nagy lótás-futás támadt a sínpárok között. A máskor oly hangos oláh tisztek szerteszéjjel rebbentek, magukra hagyva a frontra induló katonákkal telt vonatokat.

Meiselék kutatják a riadalom okát. Az ablak rácsain kitekintve, az égboltozaton egy nagy repülőrajt vettek észre. Ettől vadultak meg annyira a rumunyok!

A következő percekben már egy borzalmas kép bontakozott ki szemük előtt. A repülőgépekről záporként hullottak a bombák, amelyek irtózatosságot vittek véghez a katonavonatok között. A túsók között örületes hangzavar támadt, amelybe száz meg száz sebesült katonának jajgatása vegyült.

A kocsik roncsai között darabokra szaggatott hullák fetrengtek, míg a sebesültek szanaszét vánszorogva, szivettépő hangon segítségért könyörögtek. De nem volt senki, aki velük törődött volna. Még saját bajtársaik sem. Akinek még ép keze, lába maradt, az maga is egérutat keresett. Ilyen az oláh!

Végül mégis megszánta őket valaki. Az egyik vagonban német hadifoglyokat szállítottak. Ezeknek sikerült a kocsijuk ajtaját feltömi. A szüntelenül csapkodó bombákkal nem törődve, a vérben fetrengő oláh katonák kötözésére siettek.

Sajnos, a bomba szilánkjai a nemesen érző német bajtársakat sem kímélték. Hatan közülök halálosan megsebesültek. Egyikük az elbujdosott oláh tisztek magatartásán felháborodva, ahogy csak tüdeje bírta, kiáltozni kezdett.

— Ti gyáva kutyák, ti utcakiáltók, hol vagytok? Most bezzeg nem hősködtök!

A hitvány ficsúroknak azonban nem volt merszük előbújni.

A romhalmazzá lőtt vagonok között ott állott a túsok kocsija teljes épségben, sértetlenül. Csak a falain látszottak meg a bombák szilánkjainak a horzsolásai. A túsok közül azonban senki sem sérült meg.

Meisel a pokoli fergetegben is megtartotta lelki nyugalmát. Amint az jó lelkipásztorhoz illik, imádkozott s kegyes szavakkal bátorította a körülötte reszkető társait. A kocsiba szorult oláh csendőröket ugyancsak elfogta a félelem. Minden bombarobbanáskor térdencsúszva közelegtek az apáthoz s rimánkodva kérelték:

— Domnu, la fa slujba, da kurawt! (Uram, mondj imát, de hamar!

Délután 3 óra felé járt az idő, amikor a repülőök beszüntették borzalmas munkájukat. És amikor már minden veszély elmúlt, az oláh tisztek is előbújtak rejtett helyükből. Fogvacogva tekintettek szét maguk körül s alig mertek szemüknek hitelt adni, amikor a sok szétroncsolt kocsi között, a magyar túsokét ép állapotban pillantották meg. Szinte babonás félelemmel közeledtek feléjük s a hideglelés fogta el őket, ami-

kor közvetlenül a vagon mellett két fel nem robbant bombát pillantottak meg.

Meiselék vasúti kocsija még mindig levolt lakatolva s csak akkor engedték őket kiszállni, amikor a továbbiindulásra sorakozol vezényellek,

Vasárnap délelőtt volt, amikor Oláhország fővárosába bevonultak.

A fogolyórség parancsnoka a főutcán vezette őket, amelyen végighömpölygött Bukarest korzózó közönsége. Amint ez a tömeg a közeledő menetet észrevette, iszonyatos szitkozódással támadó állásba helyezkedett. *Esernyők és botok emelkedtek a levegőbe. Egy pillanat alatt megakadt a forgalom s a ledér nép rávetette magát a védtelen túsókra.* Az első sorban haladó Meisel apátra özönével hullottak az ütések.

A távolabb állók kőzápport zúdítottak rájuk, Az egyik dicső oláh dáma boldog volt, hogy az öreg Szentandrassy bácsit szembeköphette. Sokáig tartott, amíg a szegény magyarok a gyáva nép gyűrűjéből kiszabadultak. Már messze jártak de még mindig hallatszott az oláhok káromlása, amelynek legenyhébb jelzője volt: spionok, rablók, gazember magyarok!

A délután folyamán a sigurancia épületébe terelték őket.

Itt törzskönyvszerű összeírást készítettek róluk. Száz meg száz mindenféle adatot kellett bemondaniok a túsoknak.

Amikor Meisel apáttói nemzetiségét tudakolták, ez kidüllesztett mellel magyarnak vallotta

magát. Egy hitvány alak e merészségét két pofonnal torolta meg.

Az apát szemrebbenés nélkül szenvedte el az inzultust s csak tekintetének villanása árulta el hogy gyűlöli és megveti az oláhokat.

Az összeírás után a szegény embereket az egyik református iskola épületébe terelték, ahol rajtuk kívül már több száz bolgár és török polgári fogoly volt internálva. Egy-egy teremben 100—120 embert zsúfoltak össze.

A pusztá, sáros padlón végigterülve, csakhamar mély álomba merültek. Reggel felébredve észrevették, hogy tulajdonképp gyűjtőfogházba kerültek.

Délfelé újból számba vették őket. Egyenkint szólították a magyarokat az irodába. Elsőnek Meisel lépett be. A tolvaj oláhok ezt az összeírást zsebmotozással vezették be. Kikutatták kabátját nadrágját, de mellényét is, miközben 500 K készpénze és értékes omega órája eltűnt enyves ujjai között.

Természetes, hogy Meisel apát után jövők már óvatosabbak voltak s minden fillérnyi értéküket kint rejtették el. Minthogy ilyenformán a további motozások eredménytelenül végződtek, az oláhok dühbe gurultak s mindegyik távozó túszt rongyos, koldus magyarnak nevezték el.

Öt napot töltöttek Meiselék a förtelmesen piszkos tanteremben. Ez az idő elég volt ahhoz, hogy valamennyien féreggel teljenek meg. Ez volt mérhetetlen szenvedésüknek betetőzése.

Október 14-én ismét névsorolvasással kezdő-

dött a nap. Az apát „József protopop” név alatt szerepelt a listában. Utána újból glédába állították őket. Létszámuk időközben megnövekedett amennyiben a csiki és háromszéki túszoikat is ide terelték.

A csapatot 120 csendőr kísérte. Három óráig meneteltek már, amikor Condrocenibe értek. Itt újból vonatra tették őket, mire hosszadalmas dőcögés után Domestribe érkeztek.

Szemben az állomással egy nagy komor épület állott. Békeidőben ez katonai börtönül szolgált. A szegény embereknek ez lett a tanyája, Szuronyok között kísérték fel őket. Két-két ember egy-egy cellába került.

Ki hinné el, hogy ez a komor cella jóleső érzést váltott ki lelkükből. De hogy is ne. Hosszú, kínos rabságuk után ez volt az első éjszaka, hogy nem a puszta földön aludtak. A pries — bármily kemény is volt — mégis fekvőhelyet jelentett számukra.

Reggel megélénkült a börtön udvara. Meisel régi ismerősökkel találkozott itten. A bukaresti r, kath. érseki egyházmegyének összes papjai u. i. a háború kitörése óta itt voltak internálva. Ők szerencsésebben úszták meg a nehéz napokat, mint az erdélyi túszo. Közöttük derűs, mosolygós ábrázattal járt-kelt Horváth Árpád missziós lelkész, Kezében egy hatalmas vízzel telt üveget szorongiatott. Rendre kínálja a jövevényeket; igyék komám! Közbe meg fülükhöz hajolt s odasúgja: az oláhokat az összes frontokon verik, e. m. a. f, őket.

Sajnos, túszaink nem sokáig élvezhették e kedves társaságot. Délben újból vasútra ültetik a szegényeket. Senkisem kérdi már, hová viszik őket.

A vonat lassan cammog. Szüntelen meg-megállással eltelik az éjszaka. A reggel és dél is elmúlik, de ők még mindig a kocsiban ülnek. Végül késő este Husiba érkeznek. Az állomáson száz meg száz szurony csillog. Mintha csak rohamra készültek volna ellenük a rumunyak. Embereinket csak egyenkint engedik leszállani.

Amikor már 123 ember egy csoportba kerül körülveszik őket s a koromsötét éjszakában a községbe terelik. Vagy félórai botorkálás után egy nagy iskolaépülethez érnek. Túszaink már előre szepegnek. Hisz az oláh iskolák kényelmét és tisztaságát alaposan kitapasztalták már. Ki a folyóson, ki meg a tanteremben terül el a pusztá padlón. Halk sírás csendes sóhajtozás tölti meg a levegőt, amíg csak a jótékony álm meg nem váltja őket szenvedésüktől.

Másnap magas személy fogadására készül a fogolyörség parancsnoksága. A látogató a vármege prefektusa volt s ezredesi egyenruhában feszeng. Maga köré szólítja a túszoikat.

Elég nyájas hangon szól hozzájuk, miközben a szabad és nem szabad fogalmakra kitanítja őket. Majd a tekintélytiszteletről tart előadást s a végén bemutatja nekik föllebvalóikat.

— A tábor főparancsnoka, monda, Matescu úr, az iskola igazgatója. (Egy erősen degenerált;

delíriumos oláh, akinek lehellete tűrhetetlen alkoholgőzzel töltötte meg a levegőt.)

Matescu adjutánsa Juon Janculescu, egy katonaköteles korban levő siheder, akit nyilván a protekció mentett meg a frontszolgálatától. Az előkelő látogató eltávozott s a szerencsétlen túsók pedig hóhérjaik kezére kerültek.

Matescu nyomban tudtára adta nekik, hogy a román törvények a foglyoknak hetenkint három napi böjtöt írnak elő. Azt azonban elhallgatta, hogy a többi napokon sem kapnak enni-valót. Még csoda volt, hogy az élvezhetetlen penészes kenyér mellé víz is járt. Ha pedig a túsók sajkájába néhanapján egy kis zsírtalan paszuly-leves került, úgy ezt a szegények már ünnepi ebédnek tekintették. Időközben a túsók száma folytonosan növekedett. Csík és Háromszék megyéből egész emberrajokat kergetlek át a határon. Nem ritkán lovastul és marhástul együtt, úgy, amint őket munkaközben a mezőn elfogták, Egyszerre egy 300 főből álló tömeget hoztak, Férfiakat és nőket, fiúkat és lányokat vegyesen Voltak közöttük 70—80 éves aggastyánok és szopós gyermekek egyaránt.

A nagyhatalmú fogolyfelügyelő azonban nem akarja, hogy szívtelen, rossz embernek tartsa valaki. Mert — amint monda — neki átkozottul puha, jó szíve van s nem tudja elnézni, hogy valaki éhezze. Még az utolsó falatját is képes a szegény, szerencsétlen emberrel megosztani. Azért is segítségére akar lenni a túsóknak. Ha valaki élelmiszereket akar vásárolni, ő a beszerzést szí-

vesen közvetíti. A kiéheztetett emberek meg is ragadták az alkalmat. A felügyelő még aznap este összeírta a rendeléseket (a pénzt előre kellett letenni) azzal az ígérettel, hogy másnap kiszolgáltatja az élelmiszereket. Következő napon azonban alig kaptak valamit. Azt hazudta a gazember, hogy a községben már minden élelmiszer elfogyott s így kénytelen volt a kívánt cikket a közeli városból megrendelni.

Három napig csalta ily módon a szerencsétlen embereket. Negyedik napon pedig eltűnt a táborból. Környezete azt állította, hogy a frontra kivonult. Tehette. Kerek 15.000 koronát lopott el a tábor szerencsétlen lakóitól.

Matescu helyét Janculescu foglalta el, aki a foglyok kínzásában lelte legnagyobb örömét. Orrbütés, bordatörés, gyomronrúgás a bántalmazások szelídebb fajtájához tartoztak. Egy Mózsi nevű jámbor öregember néhány nap alatt beleőrült az elszenvedett bántalmazásokba.

Mindenki sírt. De nem volt senki, aki a szerencsétlen foglyok pártját fogta volna.

A kegyetlen bánásmód, a tanterekben uralkodó pizok, a kimondhatatlan nyomor rövidesen utat nyitott a legkülönfélébb ragályoknak. Elsőnek az éhtífusz lépett fel. Ezt követte a vérhas s rövid idő alatt már számtalan fertőző betegség fészkelte be magát.

Orvos és patikát nem ismertek a betegek, Ápolás hiányában a halál bőven arathatott.

Elsőnek egy Greising nevű kézdivásárhelyi polgár hagyta oda a nyomortanyát. Kezdetben

még csak egy-egy embert temettek napjában. De már későbbben tömegtemetéseket kellett rendezni.

Meisel apát tüdőgyulladással fetrengett a vérhasban fekvő öreg Szentandrassy bácsi mellett. Az apátot magas láz gyötörte. Alig bírt a lábán megállni. S mégis állandóan vánszorgott a sok beteg között. Lelkészi hivatása nemi engedte nyugodni. Gyóntatta és vigasztalta szenvedő társait, akik azután jóságos kezeit szorongatva lépték át a túlvilág küszöbét. Mindenkihez volt egy-egy jóságos szava. Mindenkit meg tudott erősíteni a hit csodatevő balzsamával. Egyik nap azután Szentandrassy bácsi állapota válságosra fordult. Meisel kérésére a kórházba szállították az öreg urat. Micsoda kórház volt az! Piszkos ágyakon, fertőzött levegővel telt szobákban fetrengtek a legsúlyosabb bajokban szenvedők. Orvost legfeljebb egyszer láttak hetenkint. Ápolás nem volt. A gyógyszer diétából állott.

Szentandrassy bácsi csak egyetlen egy éjszakát töltött a kórháznak nevezett siralomházban. Másnap már feltápászkodott s visszavánszorgott fogolytársai közé. Csak az ajtóig ért. Ott elhagyta utolsó csepp ereje s az eléje siető Meisel karjaiba roskadt.

— Főúr! Maga mellett akarok meghalni, sutogta elhaló hangon. Mondja meg otthon az én drágáimnak, hogy az utolsó perceimben is reájuk gondoltam. Azután megragadta az apátnak imára kulcsolt kezeit, fejét keblére lehajtva, csendes, békés mosollyal kilehelte lelkét.

Az öreg úr temetésére még a betegek is kivo-

nultak. Meisel fejfát állított neki s sírját három tulipányökérrel jelölte meg, miközben elcsukló hangon monda:

— Hadd hirdesse neki ez a magyar virág nemzetünk dicső feltámadását!

E naptól kezdve már rohamosan ritkultak a túsok sorai. A nyomor és szenvedés leírhatatlan alakot öltött tanyájukon. Sírás és jajgatás hangzott reggeltől estig. Az általános kétségbeeséstől csak Meisel állandó biztatása mentette meg az agyongyötört tömeget.

A pokoli szenvedés végül az apátot is megtörte.

November 26-án újból beállított a prefektus Meisel egy néhány sorból álló írást nyújtott át neki. A börtönbevaló beutalását kérte benne. A prefektus elbámul s okát kérdi elhatározásának.

— Uram, — feleie az apát, — én úgy érzem hogy az én napjaim is meg vannak számlálva már. Mint pap, lelkileg tisztán akarok az Úr színe előtt megjelenni. A börtönben paptársaim vannak. Ők meggyóntatnak és megáldoztatnak

A prefektus megszánta s másnap már kocsin elszállították a vizsgálati fogházban levő lelkészek közé.

Meisel búcsúzása a brassói fogolytársaitól szívettépő jelenetek közt folyt le. Végül csak azal az ígérettel tudta lecsendesíteni siránkozó környezetét, hogy mihelyest állapota jobbra fordult, nyomban visszatér közéjük.

Az apátot lelkésztársai kimondhatatlan örömmel fogadták. Az örökké jókedélyű Horváth

Árpád cellatársnak ajánlkozott azzal a komoly ígérettel, hogy mindenben gondját fogja viselni. Jószándékát nyomban egy forró teával be is bizonyította.

Másnak kora reggel nagy előkészületek folytak Meiselék cellájában. Alapos seprés és tisztogatás után börtönük kis asztalát két szemben álló lócára állították fel. Miután az asztalt tiszta lepedővel leborították felkerüli két kis gyertyaszál és egy szegényes, kopott feszület.

Ezzel a cella kápolnává és az oltárrá változott át.

Meisel apát, Jézusnak ez a hűséges szolgálja megjegyezte naplójában, hogy neki úgy tetszett, mintha ez a kápolna szebb lett volna a világ legremekebb katedrálisánál s a benne celebrált misét meghatóbbnak találta bármely bíbornoki ténykedésnél.

— Még sohasem éreztem magamat oly közel a Mindenhatóhoz, monda lelkesülten, mint ott a börtön szegényes kápolnájában. Ez volt fogságom első boldog napja.

A vizsgálati fogságban különben 130 főből álló társaság várta a szabadulás óráját. A foglyok egytől egyik kifogástalan úriemberek voltak, akiknek az volt a közös bűnük, hogy magyarnak születtek.

A börtön külseje inkább egy főúri kastélyhoz hasonlított. A négy sarkából kiugró tornyok az őrség lakosztályául szolgáltak. Innen figyelték és ellenőrizték a foglyokat.

A börtönőrök azonban derekasan viselkedtek,

„Jó pénzért” mindent megszereztek nekik, sőt még hírekkel is szolgáltak. Így pl. Bukarest elesét is ők újságolták el. Az örömhír vételekor Horváth Árpáddal bírni nem lehetett.

Bankettet rendezett a cellában. Az őrség vödörszámra szállította a bort. Lelkes hangulatában felköszöntőt is mondott. Hogy beszédében aa oláhokról sem feledkezett meg, az csak természetes. Tósztyát e szavakkal fejezte be: az oláhokat pedig e. m. a. f. A kedélyes napok azonban nem sokáig tartottak. Az oláh miniszter egy szép napon elrendelte, hogy a papi foglyok a Conni Husi plébánián internáltassanak.

A rendelet híre nagy örömet okozott a cellában. A lelkészeket boldoggá tette az a tudat, hogy újból a templomban misézhetnek. Sátorfájukat felszedve, még aznap átköltöztek a templom szomszédságában levő plébániára.

A foglyok házigazdája és egyúttal börtönőre egy minoritarendi szakállas olasz pap volt, aki egyik félreeső szobáját jelölte ki számukra célul. A szegények bizony jobb bánásmódot reméltek lelkésztársuktól. Tíz embernek jutott egy szoba, a melyben mindössze három ágy állott De bele kellett nyugodniok. Hisz ők ennél sokkal rosszabb napokat is láttak már. A foglyok házirendje is elég szigorú volt. Az utcára nem volt szabad kimenniök, kivéve hajnalban, amikor misére indulnak a templomba. Élelmezésükről kezdetben a házigazda gondoskodott, de miután az oláh állam fizetni nem akart értük, a kosztadást rövidesen beszüntette. Az olasz pap más-

kép is rideg, szófukar ember volt, aki lelkésztársaival nem igen törődött. Csak elvétve, nagyon ritkán látogatta meg őket. Lehet, hogy óvatosság->ból tette. Talán félt a magyaroktól s az oláhoktól még jobban. Egyik nap azonban valamivel közlékenyebb lett. Ez alkalommal elmondottal hogy a karácsonyi ünnepek alatt egy internáltakkal megrakott vonat futott be Jalomnicából. *Amikor a vasúti állomáson a kocsikat felnyitottak, A80 csonttá fagyott holttestet találtak benne. Egyetlen egy ember sem maradt életben.* Majd elmondotta még, hogy Comi Husi községen keresztül túl kisebb csoportokban 70.000 internált vonult át. A nagy tömegnek legnagyobb része teljesen lerongyolódva lelte meg a hosszú utat kemény téli időben. Aggastyánok és apró gyermekek tömegesen hullottak el menetelés közben. Az éhség és a csikorgó hideg ölte meg őket. A hullák heteken át heverték szanaszét temetetlenül s csalétkül szolgáltak a hegyek fenevadjainak. *Nincs az a ponyvaregény, amely annyi borzalmat felhalmozna olvasmányában, mint amennyi út a valóságban lejátszódott.*

Ily kétségbeejtő kilátások között teltek el hetek és hónapok. Lassan beállott a tavasz is, anélkül, hogy a túsok sorsával valaki törődött volna. Március 19-én írást kézbesítettek Meisel József apátnak. D. e. 10 órára haditörvényszék elé idézték. Meisel nyugodt lélekkel indult el bírái elé, A börtön udvarán brassói fogolytársaival találkozott, akik végtelen szeretettel vették körül Csakhamar a tárgyaló terembe szólították. A bí-

róság elnöke Grasznariu Márius, Falcin megya prefektusa volt. Mint vizsgálóbíró Stingle Juon egy Brassóból átszökött ügyvéd szerepelt. A jegyzőkönyvet egy ugyancsak erdélyi származású oláh pópára bízták. Meisel illedelmesen köszönt Az elnök helytel kínálja s kérdi, hogy a tárgyalást milyen nyelven kívánja: románul vagy németül?

Az apát a németet választja.

— Bírom ugyan az oláh nyelvet is, — monda keserűséggel, — de nem szeretem, mert keserű emlékeket támaszt fel lelkemben.

A szokásos formalitások elintézése után az elnök ezzel a kérdéssel fordul Meisel felé:

— Mondja el most részletesen, miért és hogyan került ide?

— Meisel arcát a düh pirosra festette.

— Azt önöknek kell jobban tudniok, akik jogtalanul elhurcoltak otthonomból s akárcsak egy gonosztevőt hajtottak és kergettek idáig.

— Mi senkit se hurcoltunk el, — vágott közbe az elnök. — Azok, akik itt vannak mind menekültek s önként jöttek el. Ezt mi az antantlapokban is kijelentettük s ezt önnek is el kell ismernie a felveendő jegyzőkönyvben.

Meisel ez ellen erélyesen tiltakozott. Az elnök most előkeresi a reá vonatkozó vádlevelet. Forgatja jobbról, balról. Élőlről, hátulról. De vádat Meisel ellen sehol sem talál. Most hirtelen szelídebb hangba csap át.

— Mondja el kérem, egész őszintén és részletesen, mi történt önnel?

Az apát agyongyötört lelkéből kitör a keserűség. Dül belőle a szó, akárcsak a láva. Nem ki-mél senkit. Brigantiknak, gazembereknek, mondja el az oláhokat, akik oly kegyetlenül bántak vele

Az elnök csodálatos nyugalommal hallgatja, végig az elkeseredett ember kifakadásait. Amikor Meisel már belefárad a beszédbe, az elnök fel-emelkedik helyéről, feléje lép s kezét szorít vele.

— Disznóság az, — monda, — ami önnel történt. Lássá, ilyen a háború!

Meiselt visszavitték börtönébe, de már más-nap az összes papifoglyokat a Corni-Husi inter-náló táborba vezényelték.

Az internáló tábor elnevezés csak fikció volt az oláhok szájában. Nem volt az tábor, csak afféle kis falu, amelynek lakói r. kath. oláhok, egykor csiki székelyek voltak. Nyelvüket rég elfelejtet-ték már. Csak nevük, szokásaik és egyes mondá-saik jelzik még ősi eredetüket.

A szentmibály lovat pl. nyoszolyának hívják. A vett jót és a szívességet „Isten fizesse” szóval köszönik meg. Az idősebb testvért még most is bátyának hívják.

Családi nevüket a hatóság eloláhosította. A Biró-ból lett Biru, a Gyerkő-ből lett Ghercu, a Pályiból Paliu, a Ferenc-bőli Frentu, a Kádárból Kadariu stb.

A környék oláh népe Ungur-nak csúfolja őket. De ők a gúnynevet büszkén viselik s nem tagadják le származásukat. Hiába is tagadnák le. Magyar mivoltuk minden tekintetben meg-

nyilvánul. Egyetlen egy 80 éves anyóka élt még a faluban, aki a magyar szót még bírta. Ez beszélte el könnyezve, mikép ölte ki az oláh hatóság anyanyelvüket.

Iskolánkból a magyar tanítót kiüldözte a kormány s oláhot ültettek helyébe, aki maga sem írni, sem olvasni nem tudott. Azután templo munkat rabolták el s azt egy olasz származású minorita szerzetesnek adták oda. Az így árván maradt szegény nép megtartotta ugyan r. kath vallását, de templomukból kihalt a magyar ének s a magyar szentbeszéd. Helyébe lépett az oláh szó. *A magyar kormány sohasem törődött velünk — folytatta panaszát az egyszerű asszony — így nem csoda, hogy valamennyien elpusztultunk Elnyeltek az oláhok.* Borzasztó volt ez a kemény vád. De eltagadni nem lehetett.

Meiselék hárman egy Bíró nevű családnál laktak. A gazda katonáskodott. Talán ellenünk harcolt odakint a fronton. Az asszony négy idősebb gyermekével a mezőn dolgozott. Három apró gyermekét azalatt Meisel gondjaira bízta. Az apát pedig nagy szeretettel mosdatta, fésülte és etette a kicsinyeket. Még a szoba tisztogatását is elvállalta. E szívességéért egy szép tágas szoba járt ki a tisztelendő uraknak. Amíg az apát a házi dolgokat intézte, szobatársa, a tőle megválni nem akaró Horváth Árpád élelmet rekvirált. Neki könnyű volt a dolga. A jólelkű nép önként felajánlotta szeretetadományait a magyar papoknak. A második lakótárs, Surányi László, minorita lelkész volt, aki kis itóka után járt a faluban.

Egy szép délutáni napon magyar hadifoglyok tettek látogatást. Vigasztalást és lelki megtisztulást kerestek náluk. A szomszéd faluból jöttek, ahol hadimunkára voltak kivezényelve. Előzőleg a sipotéi fogolytáborban sínylődtek. *De miután az ott elhelyezett 19 ezer emberből rövidesen 13 ezer éhínségben elhalt*, önként kérték kihelyezésüket bármiféle munkálatokra.

Meiselék nagy szeretettel teljesítették kérésüket. Közel a házhoz, egy árok szélén gyóntatták meg magyar véreiket. Azután, pedig összebújtak valamennyien s meghitt beszélgetés közben álmodoztak a közeli felszabadulás eshetőségeiről.

A szegény hadifoglyok örömtől sugárzó arcával újságolták egy napon, hogy Bukovinában kergetik az oroszokat, hogy Csernovicz már a miénk s az oláhok Moldvában eszeveszetten hátrálnak. Nem volt nap, hogy a jó fiúk legalább 10—15 percre be ne tértek volna. Még ajándékokkal is kedveskedtek. Az egyik egy kis dohányt, a másik cukrot, a harmadik rizst hozott. Üres kézzel egyik sem akart jönni. Boldogok voltak, hogy hálájukat és ragaszkodásukat bármily csekély mértékben kifejezhatték.

Egyik reggel híre érkezett, hogy az oláhok Moldvában nagy vereséget szenvedtek. Tudni vélték, hogy a hadifoglyokat is elviszik onnan.

Következő napon tényleg elmaradtak Meiselék hívei. Másnap már ők mentek keresésükre. A szomszéd faluba érkezve, a hadifoglyok parancsnokánál jelentkeztek s engedélyt kértek a foglyok meggyóntatására.

— Nem pap kell ezeknek, de kötél — rivalt rájuk gyűlölettel az oláh. Maguk pedig takarodjanak innen, mert különben ...

Papjaink a többit már nem hallották. Sarkonfordulva, otthagyták a vadállatot.

Néhány nap múlva halottat hoztak Corni-Husiba. A gyalulatlan koporsóban egy Keiner nevű bécsi illetőségű népfölkelő feküdt. A temetést Meiselék végezték. A tábor mind a tíz fogolyapja kivonult s körülállta a ravatalt.

A sír szélén elhangzott az utolsó Miatyánk amire a temetési menetet kísérő csendörök kirángatták a meztelen halottat s azzal az indokolással, hogy hadifogolynak nem jár koporsó, be akarták lökni a gödörbe. A lelkészek azonban megakadályozták a brutalitást. Kivéven kezükből a hullát, azt kegyeletes gyengédséggel lebecsátották a sírba.

Surányi László, a minorita lelkész ez alkalommal utolsó zsebkendőjét áldozta fel. Beta-karta vele a megboldogult arcát s csak ezek után dobták reá a göröngyöket. *Hogy az oláh erkölcsről festett kép teljes legyen, meg kell még említeni, hogy a hullarablók a temetőből jöve, nyomban eladták a koporsót s annak árát felosztották egymásközt.*

Május hó vége felé egy örvendetes hír terjedt el a faluban. Beszélni kezdték, hogy a misszió közbenjárására a harcban álló államok kölcsönösen kicserélik foglyaikat. A híresztelésnek lehetett is némi alapja, amennyiben a táborban lázas sietséggel összeírták az összes foglyokat, sőt mi

több, még orvosok is feltűntek a láthatáron a túszonek egészségi állapotának megvizsgálására.

Leírhatatlan volt az öröm, amely a hír nyomában szegény véreink lelkében támadt. Álmában már mindenki otthon járt s élvezte a szabadság boldog perceit.

Édes álmuk azonban nem tartott soká. Reménykedésük ismét széjjelfoszlott.

Elmúltak napok, hetek, sőt hónapok is, de a fogolykicserélés még mindig késett.

A szabadulás helyett egy újabb parancs érkezett, amellyel a corni-husi fogolytábort feloszlatták s lakóit a szenvedések Golgotáján tovább hurcolták.

Két napi gyaloglás után Raducanecibe érkeztek. E nagykiterjedésű község tele volt hadifoglyokkal, meg túszonek. Volt közöttük magyar osztrák, német, bolgár és török fogoly, akik között csakhamar valóságos családi élet fejlődött ki. A közös nyomorúság és szenvedés összeforrasztotta lelküket. A tábor parancsnoka kettéosztotta a foglyokat. Azokat, akik ellátásukról önmaguk gondoskodtak, a község lakóinál helyezte el. A teljesen vagyontalanok egy nagy rozoga, ajtó és ablak nélküli iskolaépületbe kerültek. Ez volt a tulajdonképeni fogolytábor. Ezeknek ellátásáról az oláh állam gondoskodott. Hogy milyen volt ez a gondoskodás, könnyen elképzelhető.

Az épület egyik nyirkos kamrájában óriási katlanok voltak befalazva. Ezekben készült a

szerencsétlenek eledele: férges, bükkönyös borsóból főtt zsirtalan leves.

Ehhez egy darab kenyér, vagy egy marék puliszka járt. Ez volt az ebédjük. A reggelit és vacsorát csak képzeletben kapták meg.

Ily rettenetes életmód mellett nem csoda, hogy a szerencsétlen túsók sorai újból ijesztő módon ritkulni kezdtek.

A magyarok által gondosan vezetett létszám jegyzék szerint a raducaneni nyomortanyán a túsók 60 százaléka elpusztult. A halálozási lista elszomorító képet mutatott. Főleg erdélyi véreink közül nagyon sokan nyugosznak az ottani temetőben. A nyilvántartás szerint Raducanenibe 207 székely érkezett. A kicserélés napján már csak 10 ember tért vissza hazájába. Kézdivásárhelyről 96 magyar ember került fogságba. Ezek közül csak 36 maradt életben.

Természetes, hogy Oláhország többi fogolytáborában épp úgy gyilkolták a magyarokat, mint Raducaneniben.

Meisel József apát két paptársával egy Bács nevű családnál kapott hajlékot. Ők vendégszerető, szíves népekre találtak, akik még félig-meddig a magyar nyelvet is bírták. Meisel közel állott a síráshoz, amikor megtudta, hogy a község nagy része *egykor* székely magyarokból állt akiknek nagyapáik a jobb boldogulás reményében hagyták oda erdélyi otthonukat.

— Rettenetes volt az a gondatlanság és nemtörődés saját fajunkkal szemben — kiáltott fel fájdalommal a derék lelkész —, hogy akkor, ami-

kor hazánkat idegeneknek százezrei lepték el. saját véreink pusztulásával senki sem törődött.

Hetek, hónapok teltek el ismét s a nyomor és szenvedés mind nagyobb arányokat öltött a táborban. Sírás, jajgatás és csendes sóhajtásokból állott a foglyok mindennapi élete. Nem volt senki, aki sorsukkal törődött volna. Pedig a monarchia ügyeinek képviselésével megbízott svájci követ sokszor értesült arról az embertelen bánásmódról, melyben a túsok részesültek. Schmidt Gyula, a hamburgi Schröder-cég képviselője, pl. személyesen is informálta őt a túrhetetlen állapotokról.

Több mint egy évnek kellett lefolynia, sok ezer embernek kellett nyomorultan elpusztulnia, hogy végre a világ tudomást szerezzen róluk.

Október vége felé Raducaineni utcáin feltűnő élénkség uralkodott. Ünnepi ruhába öltözött leányok kíváncsiskodó tekintettel vették körül a fogolytábor tájékát. Szájról-szájra járt a hír, hogy magas vendégre van kilátás. A svájci követet emlegették, mint aki az internáltak állapota iránt érdeklődik. A már oly sokszor csalódott túsok ismét reménykedni kezdtek. Csak Horváth Árpád tamaskodott.

Ne higgy te az oláhnak — szolt örökké mókázó kedvében —, amíg nem csüng, avagy nyugszik (a többit dalolva folytatta) a csendes temetőben . . .

Meisel apát is felkészült a nagy úr fogadására. Fehérneműjének utolsó büszkeségét, egy egész inget öltött magára. Máskor ugyanis csak a foszlásnak indult elejét szokta hordani. Körü-

lötte fogolytársai lehetetlen kérdésekkel ostromolták.

— Apát úr, mi lesz velünk, megszabadít-e a jó Isten e pokolból? stb. effélet.

Meisel képtelen volt minden kérdésre felelni, De különben sem merte biztatni a szegényeket, akik vele együtt már oly sok keserves csalódáson estek át.

Csakhamar egy közeledő autónak túlkölése hallatszott. A tömeg kettészakadt, hogy utat nyisson az érkezőnek. A gépkocsiról egy szimpatikus külsejű úriember ugrott le. Tízen, húszan beszélnek, kiáltoznak egyszerre. Egy eszeveszett kaosz támadt. Egyetlen szót sem lehetett megérteni. A titkár körülnéz s azután a tábornak nevezett nyomortanya felé indul. Alighogy kifordul a tömeg az apátot rohanja meg.

— Apát úr, főúr, plébános úr — hangzik mindenfelől. — Menjen, beszéljen vele, ne hagyjon itt elpusztulni!

És Meisel elindult. Nagy nehezen férközött a titkár közelébe, aki már szorgalmasan jegyezgetett noteszában.

A titkár látható megdöbbenéssel nézte a lerongyolódott és ijesztően lesoványodott embereket. Amint szemeit körülhordozta, észreveszi a közelében álló Meiselt. Nyomban hozzárohan s szívélyes köszöntéssel bemutatkozik.

Az apát erre beszélni kezdett. Szavai erős áradatként hömpölyögtek. Beszélt s közben gesztikulált kezével, lábával s könybeborult szemei-

vel. A titkár figyelmesen hallgatja. Majd közelebb lépve hozzá, a fülébe súgja:

— Kérem nyugtassa meg a tömeget. Mondja meg nekik, hogy már a legrövidebb idő alatt hazamennek. Mindnyájan hazamennek, — tette hozzá nyomatékkal.

Az örömhír leírhatatlan hatással volt a tábor nyomorultjaira. Sírás, nevetés, ujjongás hallatszik köröskörül. Mindenki az apáthoz akar férközni, örömben ölelik, csókolják.

Most már Horváth Árpád is reménykedni kezd. Kacagva odakiált Meisel felé:

— Ne félj Jóska, ma olyan ebédet kapsz, a melyet az oláh király sem eszik, e. m. a. f.

Az örömnap lepergett s a foglyok most már a szabadulás napját és óráját lesik.

— Talán holnap megjön a parancs, — biztatják egymást.

Egy higgadtan gondolkodó megjegyzi, hogy a kicserélés aktusa még heteket is igénybe vehet.

Az oláhoknak nem sürgős a dolog, — monda keserűséggel —, sőt örülni fognak, ha közbe még egy pár száz magyar elpusztul.

Meisel apát naponként tartott istentiszteletet. A foglyok tolongtak a templomba. Forró imák szállnak az Ég urához. A Krisztusi hit uralja a lelkeket.

1917. évi december 18-án parancsátvételre hívják az apátot. Szíve megdobban. Rohanva megy a parancsnok elé.

—Készüljenek, — szól pökhendi arroganciá-

val az oláh. — Mondja meg társainak, hogy minden órában készen álljanak az indulásra.

Az oláhok most, hogy az európai közvéleménynek port hintsenek a szemébe, egyszerre a kultúrnép mezét öltik magukra. Fürdőt rendelnek a foglyoknak, majd fodrászok érkeznek a táborba, a kik simára borotválják a túsok kiaszott és elvadult ábrázatát. Majd tiszta fehérneműt osztanak s katonaruhába bujztatják a férfi népet. A női foglyokat is felöltöztetik s végül december 16-án megérkezett az utolsó parancs:

— Holnap reggel 4 órakor indulás!

Mindenki ébren töltötte az éjszakát. Már kora hajnalban négyes sorokban állott a túsok csapata a község piacán. Megkondult a reggeli harang. A tömeg térdre borult s könnyzápport hullatott az ima alatt.

— Indulás, — kiáltotta utoljára az őrség parancsnoka. Szegény magyarjaink megmozdulnak s ajkukon felcsendül a nemzeti ima: Isten álld meg a magyart!

Megható pillanat volt ez, amelynek leírására a legmesteribb toll is képtelen volna. Egész nap késő estig mendegéltek s fáradtságról mégsem beszélt senki. Az éj sötétsége rájuk borult már, amikor egy nagy kiterjedésű faluba értek. Néma csend és sötétség honolt köröskörül. Egyetlen ember sem volt látható sehol. Mintha csak a halál birodalmába léptek volna. A fogolyörök gyors iramban vezették a túsokat a községen át, melynek közepén egy hatalmas obeliszk emelkedett. Az emlékoszlop felírása mindent megmagyará-

zott. Eszerint az 1917-ben dúló kiütéses tífusz elragadta a községnek 8000 lélekből álló lakosságát. Senki sem maradt életben.

Érthető volt, hogy a fáradt emberek sietve hagyták el a községet s jóval tovább, a szabad ég alatt töltötték az éjszakát.

Másnap tovább folytatták útjukat Jassi-ig. Jassi-ból vonaton Padureni-be érkeztek. Itt újból számba vették a túsokat s a teljes létszámot most már oláh kíséret nélkül autókon szállították tovább. Vagy félóra multával megállították az autókat s báró Bornemissza konzul szíves „Isten hozott”-al köszöntötte az érkezőket. Embereink boldogsága határtalan volt. A mindenünnen megalig képesek megérteni sorsuk jobbrafordultát, nyilvánuló szeretet melege megtölti szívüket s Még fel sem ocsúdhattak bámulatukból, mikor terített asztalhoz ültetik őket. ötnegyed év után ez volt — emberi értelemben vett — első tiszteséges étkezésük. Szemük könnyekkel megtelt. Szólni senki sem tudott.

Kellő pihenés után újból autóra ültették a társaságot s egy félóra multával máris folytatták útjukat. Ploestiben leszállították őket. Valamennyien a fertőtlenítőbe kerülnek, hogy a kellő óvintézkedések megtétele után tovább mehessenek. Éjjel 1 órakor Bukarestbe érnek. Az állomáson óriási néptömeg várakozik, amely megrohanja a vonatot s örömrivalgással üdvözli az érkezőket.

Meisel apátot két hatalmas férfikar öleli körül s nagy szeretettel emeli ki a kocsiból. A szíves ember Márton Árpád református lelkész volt.

Ezer meg ezer ember lobogtatta kendőjét s az ismerősök tömege tódul feléje. Mindenki kezét óhajt szorítani vele. Az egetverő éljenzésbe a katonazene akkordjai vegyülnek. Meisel apát hajadonfővel áll a közönséggel szemben, némán; hangtalanul. Egyszer csak megerednek a könnyei s hangos zokogásban tör ki. Az előtte álló kemény kötésű von Götz generálist szintén elfogja a sírás s velük sir Márton Árpád is. Az ezrekre menő tömeg könnyeborult szemmel, meghatva nézi a jelenetet. Most újból megragadják az apátot, autóba rakják s viszik a kijelölt lakására, ahol egy félóra multával már puha, fehér ágyon szendergett el.

Túszaink bukaresti tartózkodása kissé hosszúra nyúlt. Az egészségügyi megfigyelések két hétnél több időt vettek igénybe. De senki sem zúgolódott emiatt.

Végre megérkezik a várva várt pillanat. 1918 január 8-án ismét vasútra ültetik őket s a vonat meg sem állott Predeálig. Innen már pontos menetrendszeri időben folytatták útjukat Brassó felé. Másnap délután 2 órakor robogott be a túszokat hozó vonat a brassói állomásra. A pályaudvaron ezer meg ezer ember szorong egymás hátán. Csak oláh ember nem volt sehol látható,

A vonatkísérő tisztikocsiból elsőnek Meisel apát szállott ki. Óriási üdvivalgás fogadja. A közönség szeretetteljes ovációja után dr. Vajna Gábor ügyvéd, egyházközségi főgondnok lép elé s a következő beszéddel üdvözli:

— Nagyságos és főtisztelendő apátplébános úr, szeretett lelkipásztorunk, kedves barátunk!

Az emberi szenvedések glorifikációja a megszabadulás, a megváltás. Megszabadulásod a rab-ságból, megváltás nekünk, az itthon szintén szenvedőknek.

— Minél keserűbb volt az a pohár, melyet ki kellett ürítened abban a gondolatban, mely bizonyára, nappalodat és éjjeledet kínzó gyötrellemmel töltötte el, hogy elvesztetted az imádott hazát, hogy árván kellett hagynod, idegen uralom alá hajtva, szeretett egyházközségedet, búban és bánatban szeretteidet, tehát mindent, amiért küzdeni az igaz férfiúnak egy életen át becsvágya, volt: annál nagyobb a gloriett fejed fölött, annál fenségesebb annak fénye nemes alakod körül, mert abból a forrásból fakad, ami a legméltóságosabb krisztusi erény: a szeretetből.

— Nézz körül e ragyogó arcokon, akik a hontalanságból a jó Isten különös kegyelméből hazatért felebarátaikra tekintenek, mindeniken a szeretet boldog pírja ül, mindenik szeretne téged megölelni.

— Remegve és vágyva vártunk haza Téged, a papi kötelességteljesítés és hazafiság áldozatát. És amíg egyfelől anyatemplomunkban naponként szállott fel az Egek urához híveid imádsága szerencsés megszabadulásodért, hazajövededért a boldog viszontlátásért, addig másfelől egyéni tapasztalataim alapján igazi lelki megnyugvással állapíthatom meg, az Úristent más vallások törvényei szerint imádó polgártársaink részéről

azt a felemelő tényt, hogy abban a nagy szomorúságban, mely egyházközségünket elhurcolásod következtében érte, őszinte igaz részvéttel osztottak, csalhatatlan jeléül annak, hogy a múltban, a lelkipásztorkodás nehéz feladatainak megoldásánál nem a harc, hanem a béke, az engesztelékenység szelleme irányította működésedet.

— Főtisztelendő Úr! A mindenható gondviselés visszaadta fenkölt személyedben a brassói híveknek plébánosukat és az ő szent akarata másodsor bízva reád ezt a lelkes, vallásos, hazafias és mindenek felett áldozatkész sereget.

— A viszontlátás boldog pillanatában, amidőn a haza szent földjén forró érzéssel üdvöznünk, az a kívánságunk, hogy a szenvedések kohójában, a szenvedések tüzében megtisztult lelked minden erejével vezessed híveidet az igazság és a szeretet útján rendeltetésük nagy céljai felé, Mi hálásak leszünk érte azzal, hogy Egyháznak jó gyermekei, neked hűséges tanítványaid és tántoríthatatlan tanítványaid leszünk.

Isten hozott! Isten éltesse!

Meisel apát a szeretetteljes, meleg fogadtatást néhány hálás szóval köszönte meg. Azután a reá várakozó autóba szállott, amely a mindvégig fellobogózott utcákon, át rég nem látott templomába vitte.

A templom bejárata előtt paptársai fogadták bensőséges vonzalommal, szeretettel. Azután a templomba vonult, ahol az oltár előtt leborulva hálát adott az Istennek, hogy a szabadulás óráját megérhette.

A templomból kijőve, kedves otthonába sietett. Édes anyja kitárt karokkal rohant feléje Testvérei becézték. Az egész ház népe sírt örömben. Csak édes atya nem jött üdvözlésére. Ő már nem várta be hazatérését. A folytonos bánat, a rettegés és a kínzó gyötrelem sírba vitte őt idő előtt.

Hónapok teltek el, amíg Meisel a leggondosabb ápolás mellett is visszanyerte testi és lelki erejét. Nem csoda. Nagy beteg volt. A 15 hónapig tartó fogság, a brutális bánásmód és a nélkülözés tönkretették testi szervezetét. Lelkét pedig az oláh barbarizmus törte meg.

Keresztútja közben papírra vetett feljegyzéseit feldolgozva, hosszabb cikksorozatot bocsátott közre a „Brassói Lapok”-ban. Világgá kürtölte abban szenvedéseit s nem mulasztotta el az oláhokat vadállati mivoltukban bemutatni.

Főleg utolsó közleményében fakadt ki élesen ellenük:

Az oláh magára ölthet frakkot, lakkot, bújhat bármily uniformisba, mindig csak gálád, jellemtelen és hitvány ember marad.

E kitételért a brassói háziezredben szolgáló oláh tisztek rágalmazási pert indítottak ellene.

Knor Ferenc kir. ügyész azonban azzal az indokolással, hogy az inkriminált cikkben a katonai uniformis megnevezve nincsen, a vádat elejtette, amire a kir. törvényszék Meiselt a vád alól felmentette.

* * *

*

Károlyiék őszirozsás forradalma után, az oláh megszállás előestéjén az apát helyzete újból kritikussá vált. Hívei aggódtak életéért. Menekülésre serkentették. S miután legjobb barátainak rábeszélésére sem hallgatott, Goldbach altábornagy jóakaró erőszakkal távolította őt el Brassóból.

Így került 1918. november 3-án Budapestre. A kommunizmus kitörésekor azonban innen is menekülnie kellett. Vass József dr., Tury Béla és Sebestyén dr. társaságában egy ideig Gogánfalván rejtőzködött. Közben megüresedett a csabrendeki plébánia s a veszprémi püspök 1919. május hó 3-án megbízta az apátot a hitközség adminisztrálásával.

Meisel új állomáshelyén, ahol a kommunistáknak erős talaja volt, csodákat művelt. Intenzív lelkipásztori működésével, valamint jóságos lelke melegével egy csapásra leszerelte a félrevezetett szélsőséges elemeket. Annyira megtudta nyerni hívei szeretetét, hogy amikor szeptember 16-án Pápára diszponáltatott, sírva fakadtak s mindent elkövettek, hogy lelkipásztorukat maradásra bírják.

Pápán gyakran élveztem Meisel apátnak magyaros vendégszeretetét. Mint erdélyi fiatalkori ismerősök órákig elkeseregünk a haza szomorú sorsa felett.

1920. február elején újból meglátogattam szegényes hajlékában. Beszélgetésünk Erdélyre s annak mindenki által remélt visszafoglalására terelődött.

Meisel szemében a hazaszeretetet szent tüze lobogott.

— Igenis leszámolunk a gaz fajzattal, kiáltott fel hévvel és lelkesedéssel. Majd kezemet megragadva, szinte átszellemült arccal folytatta: Amikor másodszor is elkeltett szakadnom az én kedves brassói híveimtől, szent fogadalmat tettem az oltár előtt. Azt, hogy mint sorkatona résztveszek Erdély felszabadításában. Akkor nem pap, de honvéd leszek. És ha majd Brassóból is kiverjük azt a csürhét, leteszem kardomat és újból felveszem papi köntösömet. Brassóból azután gyalog megyek Kolozsvárig és onnan vissza Brassóig. Ez lesz en fogadalmam búcsújárása. Hazatérve pedig levetem apáti jelvényeimet s azokat azzal az alázatos kéréssel küldöm meg az én drága jó főpásztornak, engedje meg nekem, hogy Egyházamat azontúl mint egyszerű lelkész szolgálhassam.

Hazafias fogadalmát, sajnos, nem valósíthatta meg. Az oláh fogság, a forradalom és a kommunizmus alatt átélt izgalmak teljesen szétrombolták egykor erős szervezetét. Egy jelentéktelennek látszó hülés elegendő volt, hogy a halál diadalmaskodjék rajta. 1920. évi február 8-án, alig két napig tartó betegeskedés után lehunyta szemét örök álmra.

Meisel József a Pápán eltöltött rövid lelkipásztorkodása alatt megtalálta mindazt, amire nemesen gondolkodó lelke mindig vágyódott: híveinek szeretetét, tiszteletét és ragaszkodását.

Nemcsak hívei, de a város egész társadalma,

felekezeti különbség nélkül elhalmozta őt a tisztelet és szeretet jeleivel.

Megható volt látni, amint versenyre keltek hogy a szűkebbkörű hazájából kiüldözött, mindenből kifosztott menekült papnak életküzdelmét és mostoha anyagi sorsát elviselhetővé tegyék.

És Meiselt a feléje áradt szeretet boldoggá tette. Nemesen gondolkodó lelke ebben látta hivatásának legfőbb jutalmát.

Emléke nemcsak Brassóban, egykori hívei között, de élete utolsó stációján: Pápán is még sokáig élni fog mindazok szívében, akik rajongó hazaszeretetét megértették s hazánk intergritásának eszméjét vele együtt ápolták.

Balla Károly
fogarasi református lelkész
oláh rabsága

Az oláhok 1916-iki betörése Fogarason hajszálnyira egyezik a brassóihoz. Az események ép úgy folytak le, csak a személyek, a szenvedő alanyok változtak. A bukaresti oláh kormány hadüzenetének híre néhány órával később jutott el Fogarasra, mint Brassóba. A lakosság ugyan már augusztus 28-án, egy hétfői napnak reggelén tudta meg a valót, de a hivatalos értesítés csak a délutáni órákban futott be. Akárcsak Brassóban, itt is elveszítette fejét a város tanácsa.

Elsőnek az előljáróság szökött meg, mitsém törődve a hátramaradt lakosság sorsával. Akinek módjában állott, jópénzen kocsit fogadni, felrakta legértékesebb holmijait s odébbállott. Néhány óra múlva már alig lehetett fogathoz jutni, amiért is a közhivatalok vezetői csak nagy küzdelem árán bírtak az államkincstár vagyonával elmenekülni. A lakosság legnagyobb része a hátán batyuval, rohant Segesvár felé, maguk után vonszolva síró-rívó apró gyerekeiket. Mindenki az államkincstár sorsával senki sem törődött. E borzalmas helyzettségben a legnagyobb fegyelmezettséget a fogarasi kincstári birtok igazgatósága árulta el. Kellő nyugodtsággal felrakatta az állam leg-

főbb javait. Elöl haladlak a négyfogatú ökrös szekerek, utánuk jöttek a lófogatok s végül kellő őrízet alatt indult meg a rengeteg vagyont képviselő állatállomány. A cselédség öregeiről és betegeiről is gondoskodva lőn. Ezeket is kivétel nélkül mind elszállították. Hogy a hatalmas raktárt teljesen kiüríteni nem lehetett, az csak természetes.

Estig már alig lehetett magyar embert látni a városban. Csak az öregek, betegek s teljesen vagyontalanok maradtak vissza, vagy azok, akik különleges életkörülményeik miatt kénytelenek voltak helyükön kitartani. *Csak az oláhok viselkedtek nyugodtan s fölényes, vigyorgó ábrázattal jártak-keltek az utcákon. Nekik az ellenség betörése nem okozott aggodalmat. Ellenkezőleg, ők már alig várták, hogy keblükre ölelhessék a magukhoz méltó fajzatot.*

Fogarás népének száma, a menekülés dacára óráról órára emelkedett. A környék oláh falvainak vad söpredéke sűrű falkákban özönlötte el az; utcákat. Kapzsi tekintetük elárulta, hogy prédára leselkednek. Először is a gazdátlan hajlékokat szemelték ki s csak az alkalmas pillanatot! várták, hogy nyílt rablásukat megkezdhessék.

E borzalmas zürzavarban csodálatot keltő nyugodtsággal járt-kelt Balla Károly, a református hitközség derék lelkipásztora. Segédlelkésze, tanítója, de még a harangozója is elmenekült.

Balla is útnak indította nejét és nevelt leányát. Egyszerű kis parasztfogaton kelt útra a két úrinő. De nem a saját vagyonukat vitték magukkal. A szekérre egy kis vasláda került, amelyben

ez egyház félmillió koronából álló készpénze volt elzárva. A lelkész röviden búcsúzott övéitől.

— Ki tudja, látjuk-e még egymást — szölt elváláskor nejéhez. Utolsó kérésem hozzád az, hogy eklézsiánk pénzét bármi áron juttasd el Kolozsvárra, a püspök úr kezeihez. Nekem itt kell maradnom. Nem volnék hű pásztora híveimnek, ha a veszély pillanatában cserben hagynám őket. Különösen a szegényeknek lesz szüksége jelenlétemre. Bízunk különben a jó Istenben, aki a veszély pillanatában is örökös felettünk.

Balla Károly lelkére a család távozása után is még egy nagy gond nehezedett. A templom ékességeit: több értékes kelyhet, néhány, vagyont érő török és perzsa szőnyeget, a hitközség vagyoneletárát s az évszázados anyakönyveket szeretne volna még biztonságba helyezni. A saját vagyonával akkor sem törődött.

De hová rejtse el mindezeket? Hol van az a hely, ahová a vad rablósordának keze el nem ér? A tűzvészről is kellett tartani. Nagy gondját képpezte ezenkívül az is, ki fogja a nehéz súlyú holmikat elszállítani? Az ő gyöngé, beteges teste erre képtelen volt.

Gondolataiban elmerülve, fel és alá járkált kertjében. Merengéséből egy hatalmas detonáció riasztotta fel, amire általános kavarodás támadt az utcákon. Szegény magyar népünk sírva, jajgatva rohant ki a szabadba. Balla felsietett a templom tornyára, hogy onnan tájékozódjék az eseményekről. Alig hogy felért a toronyra, a város szélén, a vasúti állomás épülete mellett sűrű

füstgomolyagokat és lángokat vett észre. Egy ár-
ván maradt mozdony robbant fel, amitől a hoz-
zákapcsolt szerelvény is lángbaborult. A város
piacán erre izgalmas rémhírek terjedtek el. A
rablásra készen álló hiénafajzat az ellenség kö-
zeledését híresztelte, mely az útjába eső helységeket felperzseli. Az erre támadt óriási riadalom alkalmas volt ugyanis arra, hogy vandál munkájukat megkezdhessék.

Balla Károly szeme elmerült a szomorú lát-
határon. Tekintete a csendes temetőn akadt meg,
ahol annyi derék jó híve gondtalanul alussza
örök álmát. A halálban is van boldogság, töprengt
magában.

Távcsővel a kezében, a temető egyik zugá-
ban két szerény, régibb keletű kriptát pillantott
meg. Lakói egykor jó fiai voltak a hazának s hivi-
séges, jámbor gyermekei egyházának. Tépelődése
közben egy hirtelen ötlet cikkázott át az agyán.
E kriptáknak csendes lakói aligha fogják meg-
vádolni, ha egy pillanatra megzavarja nyugal-
mukat. Sőt meg volt győződve róla, hogy a ha-
lottak akaratát is teljesíti, ha az egyház kincseit
náluk elrejtí. Ily gondolatokkal eltelve szinte ro-
hamléptekkel tért vissza otthonába. A sors úgy
akarta, hogy útközben a temető felügyelőjével
találkozzék. Vele őszintén beszélhetett. A temető
felügyelő helyesnek és jónak találta eszméjét s
maga ajánlkozott, hogy a terv keresztülvitelére
még az est folyamán két megbízható emberi
szerez.

Éjfél felé három tisztos polgár surrant be a

parochia hátsó kapuján. Balla segítő társai voltak. Mielőtt munkához fogtak volna, a lelkész bibliával a kezében, megeskette mindhármukat, hogy a kincsek rejtekhelyét még életük árán is titokban fogják tartani.

Sötét komor éj borult a városra. Köröskörül mély csend honolt már, amikor az Úr házából négy emberi alak lopózkodott ki. Súlyos terhet cipelve, a temető felé igyekeztek. Csakhamar megnyílt a két kripta. A lelkész terve sikerült. Az eklézsia vagyona megvolt mentve.

Miután Balla ily módon megszabadult a nagy gondtól, feltette magában, hogy ezentúl csak híveinek és a magyar ügynek fog élni. E téren is óriási munka várakozott reá.

A városi tanács elmenekülése után nem volt senki, aki a lakosság biztonságáról s az anyagiak ellátásáról gondoskodott volna. Szánandó jövő várt azokra, akiket a sors ittmaradásra kényszerített. Főleg a hadiözvegyek és árvák, valamint a nyugdíjból élő tisztviselők helyzete volt kétségbeesítő, ők a szószerinti értelembbe vett nyomornak néztek elébe. Tenni kellett valamit, hogy éhen ne pusztuljanak. Csakhamar meg is alakult egy polgárokból álló, afféle népjóléti intézmény, amelynek elnökségét, tekintve, hogy a bizottság nagyobb része fogarasi oláhokból állott, dr. Serbán Miklós országgyűlési képviselő vállalta magára. Ez a bizottság azután az elnök indítványára elhatározta, hogy a kincstári birtok raktáraiban visszamaradt gabonát és zsírneműeket az arra rászoruló lakók közt szétosztja. Szét

is osztották. De amíg a teljesen szegény magyar családoknak legföljebb egy kis mérce jutott a gabonából, addig a jómódú gazdag oláhok méter-mázsaszámra hordták haza a tiszta búzát. Ilyen az oláh igazság! Pedig a rumunyak akkor még nem állottak a hatalom teljes birtokában.

A visszamaradt maréknyi magyarság más-kép is sivár helyzetnek nézett elébe. Az egyik oldalon remegni volt kénytelen a környéken leskelődő oláh seregek betörésétől, míg a másik oldalon az összeverődött és gyilkosságra készen álló hordák tették bizonytalanná létüket.

A város védelmezésére, jobban mondva, az ellenség nyugtalanítására 120 népfelkelőt vezényeltek ki, akiket néhány csendőr s egy szakasz pénzügyőr támogatott. A kis csapat napokig sáncokat ásott a város körül s egy-egy járőrt menesztett a szomszédos falvakba. Ez a csselfogás elegendő volt arra, hogy a bocskoros vitézeket hetekig távol tartsák Fogarastól. Végül már a helybeli oláh nép megunt a hosszú várakozást s álutakon tudtára adta a táborparancsnoknak hogy Fogaras védtelenül áll s hogy a lakosság már alig várja bevonulásukat.

A hír némi bátorságot öntött a rumunyakba, Szeptember 14-én, az estéli órákban a hegyek felől folyton erősödő ágyúszó és puskaropogás hallatszott. A süvítő srapszelek és gránátok örült zene-bonája jelezte, hogy a város magyar uralma utolsó perceit éli. A város ligete felé vezető gyalogúton, valamint a vasútíztöltés északi oldalán még mindig 30 fegyveres katonánk dacolt a beto-

Balla Károly

lakodókkal. A néhány főből álló vitézünk közelharcban támadta meg a rumunyokat, akik ettől teljesen kimerülve, reggel 8 óráig pihenőt tartottak. Csak mikor már részünkről minden elcsendesült, lassan, lopakodva mertek bevonulni a városba.

Elöl két-három tiszt vezetésével haladt a gyalogság. A félelem kiült az arcukra. Legjobban rettegtek a nyitott ablakoktól. Csak mikor azokban kifestett arcú oláh fátákat pillantottak meg, nyugodtak meg némileg.

A gyalogság után néhány lovas következett. Utánuk a tüzérség rozoga társzekerekkel bandukolt. Ez a felvonuló csapat inkább egy színpadi komédiához hasonlított. A legénység mundérja csupa rongy és cafat volt. A szalmakalap és a bocskor humorosan egészítették ki a baka egyenruháját. A lovasok csak annyiban különböztek a gyalogosoktól, hogy bocskorjukhoz kócmadzaggal rozsdás sarkantyú volt erősítve. E sarkantyúkra nagy szükség volt. E nélkül nem tudták volna elindítani a lábukon alig álló, sovány s legnagyobb részben rühös gebéket. Csak a tisztek külseje mutatott némi változatos képet, amennyiben mindegyik arcáról messziről lerítt a vastag pirosító. Ez úgy látszik az oláh tisztikarnak legfőbb harctéri kelléke s egyúttal legnagyobb ékesége.

Amikor a hódító oláh csapatok parancsnoka körülnézett s látta, hogy veszély már nem fenyegeti őket, pihenőt vezényelt. Egy Pipos nevű tiszt lelkét nyilván a harcivágy szállotta meg,

mert a körülötte bámészkodó fogarasiaktól tudakolni kezdte, messze van-e még Alba Julia (Gyulafehérvár) Budapest és Bécs? Amikor pedig a kilométerek számát megtudta, hősi flegmával megjegyezte: egy kissé messze van ugyan, de ha így haladunk, ott is hamar leszünk.

— Hát hol vannak a tigrisek, — a magyar bakákat értette ez alatt, — kérdé tovább gúnyolódva.

— Ott a hegyeken túl, — válaszolt egy Kovács nevű, nyugalmazott postafőnök.

— Sokan vannak?

— Hát bizony múlt, múlt, premult (sokan, sokan, nagyon sokan) — válaszolt jelentőségtesen az utóbbi.

Pipos uram a vett felelet után nem volt tovább kíváncsi Budapestre s hamar elvegyült tisztársai közé.

A bevonuló csapatok ezredese most maga elé idézte a város ideiglenes előljáróságát s átvéve tőlük a város kulcsait, nagy páthosszal kijelentette, miszerint a polgárságot nyelv és vallási különbség nélkül egyforma oltalomban fogja részéssíteni. Hogy mennyit ért az oláh parancsnok kijelentése, kitűnt már a következő órákban. Alig széledtek el ugyanis az oláh katonák a városban, megindult a söpredék néppel karöltve a lopás rablás és fosztogatás az egész vonalon. Természetesen, csak a magyarok hajlékaiban. A rablott holmiknak javarésze a tisztikarnak jutott. Ezzel kezdetét vette az oláh rémuralom.

Másnap egy riasztó hír járta be a város ut-

cáit. Széltében, hosszában beszéltek, hogy Serbán Aurél képviselőt — akit időközben Budapesten internáltak, — népítélet alapján az utcán felakasztották. Ez jogcím akart lenni a további rémuralomra.

A katonai paracsnokság, még mielőtt a hír valódiságáról meggyőződött volna, a magyar polgárok közül tíz egyént lefogatott. Elsőnek Balla Károly református lelkészt. Rajtuk akarták megtorolni Serbán Miklós kivégzését. A tíz magyar emberre ezzel kivolt mondva a halálos ítélet.

A szerencsétlen túsok nyilván nem kerülték volna el sorsukat, ha a lelkésznek mentő gondolata nem támad. Ismerősei közvetítésével az amerikai konzulátus útján a következő sürgönyt menesztette Serbánhoz: Tisztelt barátom! Internálásod folytán itt az a hír terjedt el, hogy nem élsz. Kérlek, értesíts azonnal, hogy életben vagy. Tíz ember szabadsága és élete függ ettől. Az igazság nevében kér: Balla Károly református lelkész.

És Serbán — ez becsületére válik, — nyomban válaszolt. Ünnepelesen kijelentette, hogy él, jól érzi magát s szabadságában sincs korlátozva.

A túsokat tehát egyelőre szabadlábra kellett helyezni. Sajnos azonban nem sokáig örülhettek szabadságuknak. Amint azt már a brassói rémnapokból tudjuk, az oláh hadseregnek uralma csak nagyon rövid ideig tartott. Október elején az egyesült haderők már mindenfelől szorongatták őket. Gyors, de nagyon gyors visszavonulásra kellett gondolniuk. Nem volt mit tenni. Rohamléptekkel iramodtak vissza Bukarest felé. Hogy

azonban bosszúszomjukat kielégítsék, a megszállott részekből tíezrivel hajtották maguk előtt a túszoikul elfogott magyarokat. Fogarason a többiek között Balla Károly református lelkészt is elhurcolták. Elfogatását elsősorban dr. Pandrea Livius, az oláhok által megválasztott polgármesternek s Kodrea György állami elemi iskolai igazgatónak köszönhetette. Utóbbit dicső magatartásáért a jelenlegi oláh uralom egy tankerületi főigazgatói állással jutalmazta meg.

A fogarasi túszoik között Gábor Mihály ferencrendi áldozár is volt, aki már Brassón, keresztútjuk első stációján összerogyott és meghalt.

A fogoly magyarokat Balla Károly vezette tovább hős lélekkel, akiknek ugyancsak szükségük volt jóságos biztatására és bátorítására.

Nem untatom kedves olvasóimat a fogarasi túszoik szenvedéseinek leírásával. Hisz a brassói túszoik sorsát ismerik már az előbbeni fejezetből, Meiselékkal egyidőben és ugyanazokon az utakon járták Golgotájukat a fogarasiak is.

Balla a fogság alatt is hűséges, jó lelkipásztorinak és hős magyarnak bizonyult. Egy pillanatra sem hagyta el fogolytársait s hol lelkivigasztásban, hol meg testi ápolásban részesítette őket. Pedig, ha valaki, úgy Balla volt az, aki ápolásra, gyógykezelésre szorult volna. Erős gyomorbajával küzdött már odahaza is. Az oláhok mint gyenge szervezetű, betegeskedő embert ragadták ki meleg otthonából. S az Isten különös kegye csodákat művelt vele. Erősnek bizonyult az ezerféle ragálytól inficiált fogolytáborban mindvégig.

Amíg szenvedő társai a legborzalmasabb kórságban százával haltak meg naponkint — főleg éhtífuszban — az ő törékeny teste dacolt s ellentállott a betegségnek. Csak akkor lágyult el nemes lelke, amikor magyar testvéreinek koporsójánál kellett elmondania a búcsúztatót.

Közel ötnegyedévig küzdött ő is nehéz sorsával, míg végre 1917-ben, karácsony előestéjén visszatérhetett embertelen fogságából. Szeretett hívei, akik épp az Isten házából jöve ballagtak hazafelé, fel nem ismerték a szájalmas külsejű hosszú szakállú vándorban saját lelkészüket. Nagy volt az öröm Fogaras vármegye magyar lakossága között vallásfelekezeti különbség nélkül. Közelről, messziről sereglettek össze hívei és tisztelői; üdvözlésére. Még Szilveszter estéjén egy nagyobb társaságot látott vendégül kedves otthonában. Magyar lelke hevült és reménykedett, de elgyötört teste, amely oly szívósan dacolt az oláh pokol összes borzalmaival szemben, a leggondosabb hitvesi ápolás dacára is, puha, meleg otthonában összeroppant. Alig néhány napi gyengélkedés után január 20-án visszaadta nemes lelkét Teremtőjének, egyháza és a magyar társadalom legnagyobb bánatára.

Balla kálváriája egy megrázó tragédiával záródott le. Az özvegységre jutott tiszteletesasszony idegrendszerét már férjének hosszú fogsága is teljesen megtörte. Mindenütt rémképeket látott magakörül s a legbizalmasabb baráti körben is állandóan rettegett. Hűséges férjének halála azután végképp feldúlta kedélyvilágát. Miután

drága halottját a nagyenyedi családi sírboltba kikísérte, vándorútra kelt, hogy rokonai s hozzátartozói körében lelki megenyhülést s vigasztalást találjon.

Lelki nyugalmát a leggondosabb ápolás, a legodaadóbb rokoni szeretet sem bírta helyreállítani. Nyolc nappal férje halála után, január 28-án halva találták ágyában, Nyilván egy idegroham hatása alatt vette be a gyilkos mérget, amely aztán véget vetett mérhetetlen szenvedéseinek.

Balla Károly halála nagy veszteséget jelentett a református egyházra. Benne aranszájú papját és eklézsiájának hűséges, gondos sáfárját veszítette el. De mérhetetlen nagy vesztesége volt halála a fogarasi magyarságra is, amelynek lelkes harcosa, törhetetlen bajnoka volt mindenkoron. Hogy mennyire értékelték a kívülállók Balla eredményes munkálkodását, híven kiviláglik azon részvétirat néhány sorából, amelyet Darányi Kálmán intézett a gyászoló özvegyhez:

Szegény jó barátomat mindig igen nagyra becsültem s nagyon tudtam értékelní az ő kiváló egyéniségét, hazaszeretetét, — mely minden áldozatra képessé tette, — egyházához, —» mely neki mindene volt — való tántoríthatatlan ragaszkodását, mely képessé tette őt arra, hogy őrhelyén kítartson az ellenséges előnyomuláskor s bámulatos lelki erejét, mely az ellenség földjén, fogsága ideje alatt sem hagyta el s le tudta küzdeni a test erőtlenségét stb.

Hogy Balla Károly hazafias érzelmeit csak megközelítőleg is vázoljam, idéznem kell a hadifogságából való visszatérése után papírra veteti jegyzeteinek néhány sorát. Kálváriájának reflexiói között ezeket mondja:

„Most is, amikor e sorokat írom, szent meggyőződésem, éppen úgy mint azelőtt, hogy az Oláhországgal való háború kikerülhetetlen; volt, Nyíltan, minden alkalommal hirdetem, hogy a világháborúban hozott sok vér és pénzáldozatunk mindhiába való, ha Oláhországgal le nem számolunk. Akár ők, akár mi üzenjünk hadat nekik. Tisztázódní kellett annak a bizonytalan helyzetnek, amely a memorandum-per óta, úgy erdélyi hazarészünk oláh lakossága, mind a szomszéd állam részéről minket fenyegetett. Mióta pedig az Európát majdnem egészében elborított véres háború dúlt, mi mindenkor a legnagyobb bizonytalanságban éltünk.

Az a sok korona- és minisztertanács, mely Bukarestben tartatott, minden pillanatban ellenünk is határozhatott. Amint ez meg is történt, És én azt mondom, hogy jól történt. Legjobbkor, történt. Mert ez a hadüzenet érhetett volna minket sokkal rosszabb viszonyok között is. Amikor hadseregünk s derék szövetségeseink nem vívhatták volna ki ily gyorsan; ily sikeres eredményeket. Az általam hangoztatott elv megvalósult. A leszámolás nagyrészt megtörtént, reánk nézve kedvező eredménnyel. Hiszem s megvagyok győződve róla, hogy a végső eredmény is dicsőségei lesz reánk nézve.

Már most, ha elvem megvalósult, ha a cél nagyjában el van érve, ha a tisztázatlan kérdések tisztázódnak, ha a zavaros állapotok megszűnnek, kérdem: jöhet-e számításba az egyesek vesztesége, fájdalma és szenvedése?

Csak annyiban, amennyiben azok az egyeseket érdeklik. Csak annyiban, mint az elesettek feletti gyász, a győzelmes csata után. Úgy látom, hogy az én, a más, községek, vármegyék áldozatára, szenvedésére volt szükség, hogy az állam a nemzet érdeke, célja győzzön! Már pedig a haza, a nemzet érdeke, célja a fő. Mi az egyesek, községek, vármegyék, ha veszítettünk, ha szenvedtünk is, mindezt hazánk, nemzetünk érdekében tettük!

A leszámolásnak meg kellett történnie! E nélkül, ha a békekötés elkövetkezik is, a magyar nemzet testében mindig bent maradna egy szúró tövis, mely nemcsak örökös fájdalmat, de idővel még halált is okozhatna. A seb a mi testünkön még vérzik, az égető fájdalom sok jajt vált ki, de a szúró tövis ki van tépve. A seb lassan begyógyul majd s a fájdalom megszűnik. Így fogom én fel az augusztus hóban ránk szakadt és még most is tartó oláh háborút. Ez a felfogás adja meg jórészt magyarázatát annak is, hogy miért nem menekültem a menekülőkkel én isi

Balla Károly s nejének tragikus halála után bekövetkezett a hazafias szenvedésektől megszentelt parochiának a kiürítése. A törvényes örökösök, akik a leglényegtelenebb bútordarabban is egy megbecsülhetetlen értéket láttak, kegyelettel osztozkodtak a fenmaradt holmikon.

A felosztásnál eredeti dolgok kerültek felszínre.

Az oláh megszállás idején, amikor már az oláh hordák Ballát elhurcolták, a visszavonuló rumuny csapatok főparancsnoka, Avarescu generális a református lelkész hajlékában ütötte fel sátorát. Csak rövid ideig élvezte a gazdátlanná vált úri kényelemmel berendezett lakást. Szemtanúk állítása szerint egyik este Avarescu nagy kíséretével fényes lakomát csapott a lelkész tágas ebédlőjében, amikor is egy condrás lovas lihegve rontott a terembe.

— Akinek kedves az élete, meneküljön — dadogott reszkető ajakkal a hírnök. Nyomunkban van az ellenség.

A pezsgős társaság felugrált helyéről. Ki ajtón, ki ablakon át keresett menekülést. A hős generális sápadtan nézte a vad futást. Mindenki eszeveszetten rohant, vele senki sem törődött. Rezignáltan sapkája után kutatott, majd ő is autója felé rohant. Ijedtében megfeledkezett kardjáról, derékszíjjáról is. Ott felejtette a pénztárcáját s egy budapesti illatszertárnak is beváló raktaert kölnivízből, párisi piperékből, kilószámra menő arcpirosítóból s más mindenféle szépítő szerekből.

Ó dicső oláh tisztok, mennyi pirosítóra lesz szükségtek, ha majd honvédeink beköszöntének Erdélybe s igazán elsápad az arcotok?

Az oláh, mint szerződő fél

Bizonyára sokan lesznek kedves olvasóim között olyanok, akik a szomorú emlékű őszirozsás forradalmat nem élték át, avagy ha átélték is, annak eseményei talán már elmosódtak az emlékezetükben. Ezért csak rövidesen felakarom eleveníteni Károlyi Mihály és hazá-
áruló bandájának hitszegéseit, amelyekkel ha-
zánk két harmadrészét az ellenség kezére jut-
tatták.

Amikor Linder Béla, Károlyi Mihály delíriu-
mos hadügyminisztere hírhedt mondásával:
„Nem akarok katonát látni” védtelenné tette az
országot, megindult körülöttünk a prédára leső
hiénáknak aknamunkája határaink ellen. És
Károlyi Mihály, a nagy világnak ez a legnagyobb
politikai kalandora, aki elhitette a félrevezetett
közvéleménnyel, hogy csak ő képes Magyarorszá-
got megmenteni, nemcsak hogy meg nem akadá-
lyozta a rablókat gonosz szándékukban, de még
elő is segítette elszakadási törekvésüket. Így:
amikor Erdély oláh főkolomposai 1918. december
1-ére gyűlést hirdettek Gyulafehérvárra, Károlyi
Mihály utasította a magyar államvasutak kolozs-
vári üzletvezetőségét, hogy a gyűlésre felvonuló
tömegek részére ingyen vonatokat bocsásson ren-
delkezésre. Sőt még tovább is ment a hitvány ha-

zaáruló. Hogy az oláh vezetők a vad tömegeket alaposan leitathassák, több millió koronát utalványozott nekik segély alakjában, a magyar állam pénztárából.

Az oláhok tehát kedélyesen és nyugodtan gyűlésezhettek s ki is mondták Erdély elszakadását az anyaországtól. A wilsoni alapelvekre hivatkozva, a következő pontokban foglalták össze hazaáruló határozatukat:

A nemzetgyűlés a területek lakosainak ideiglenes autonómiáját biztosítja addig is, míg az általános választójog alapján összeülő alkotmányozó gyűlés mást határoz.

Az újonnan kialakítandó román állam alapelveire vonatkozólag a nemzetgyűlés a következőket juttatja kifejezésre:

1. Teljes nemzeti szabadság az összes ittlakó nemzeteknek.

Mindegyik nemzet önmagát kormányozza saját nyelvén, saját közigazgatással és igazságszolgáltatással, melyeknek hivatalnokait maga választja saját fiai közül.

Minden nemzet számának megfelelő arányban vesz részt a törvényhozásban, az ország kormányzásában.

2. Az összes hitfelekezetek egyenjogúak és autonómia illeti meg őket.

3. A közélet minden terén demokratikus kormányzat létesítendő, egyenlő, általános, titkos községenkénti aránylagos választójoggal, amely 21 éves kortól a nőkre is kiterjed.

4. Teljes sajtószabadság, gyülekezési és egyesülési jog.

5. Radikális földbirtokreform. Összeírva a birtokokat, különösen a nagybirtokokat, eltörölve a hitbizományi, csökkentve a latifundiumokat és lehetővé téve a földművelőknek, hogy saját gazdaságukat megteremtsék, legalább is olyan nagyságú tulajdonukba adott földterületen, amelyet családtagjaikkal megművelhetnek.

6. Az ipari munkások részére ugyanazon jogok biztosítása, amelyek az előrehaladott nyugati ipari államokban törvény szerint is biztosítva vannak.

Hogy ezeknek a határozatoknak a pontjait miképpen tartotta be a gálád nép, ezt véreinknek 12 évi szenvedése eléggé bizonyítja. Hisz az oláh mindent megígér, ha arról van szó, hogy valakit elámítson, vagy becsapjon, ő előtte nem szent az eskü, sem a becsületszó. Az oláh aláír váltót, kötelezvényt, szerződést, de egyet sem tart be. Hitvány, romlott lelke erre képtelen. Az oláh nép még azokat a hatalmakat is becsapta, amelyeknek jelenlegi országának határait köszönheti.

Amint azt valamennyien tudjuk, ők a kisebbségek védelméről szóló szerződést sem tartották be, amelyet 1919. évi december 9-én Parisban kötöttek meg, amely okmányon pedig mint szerződő felek rajtuk kívül a következő államok szerepelnek:

1. Észak-Amerika.

2. Nagybritánia és Írország.
3. Kanada.
4. Ausztráliai Commonwealth.
5. Újzéland.
6. Délafrikai Unió.
7. India.
8. Francia köztársaság.
9. Olaszország.
10. Japán.

A szerződésnek bevezető része így hangzik: Tekintettel arra, hogy a Román Királyság nagy területi gyarapodáshoz jutott; tekintettel arra, hogy Románia saját akaratából a szabadság és az igazság határozott biztosítékait óhajtja megadni mind a régi Román Királyság minden lakójának, mint pedig az újonnan hozzácsatolt területek lakóinak és pedig fajra, nyelvre, vagy válásra való tekintet nélkül, közös megegyezés után megállapodtak abban, hogy a jelen szerződést megkötik és azt aláírják.

A kisebbségek védelméről szóló szerződés szószerinti szövege a következő:

1. Románia kötelezi magát arra, hogy a jelen fejezet 2—8. cikkeiben foglalt rendelkezéseket alaptörvényekül ismeri el, hogy semminemű törvény, rendelet vagy hivatalos intézkedés ezekkel a rendelkezésekkel nem lesz ellenmondásban, vagy ellentétben s hogy ezekkel szemben semmiféle törvény, rendelet, vagy hivatalos intézkedés nem lesz hatályos.

2. A román kormány kötelezi magát, hogy az ország minden lakosának születési, állampolgár-

sági, nyelvi, faji vagy vallási különbség nélkül az élet és szabadság teljes és tökéletes védelmét biztosítja.

Románia minden lakosát megilleti az a jog, hogy bármely hitet, vallást vagy hitvallást nyilvánosan vagy otthonában szabadon gyakoroljon amennyiben ezeknek gyakorlata a közrenddel és a jó erkölcsökkel nem ellenkezik.

3. Az alább említett szerződések különös rendelkezéseinek fenntartásával Románia román állampolgároknak ismeri el jogérvényesen és mindennemű alakítás nélkül mindazokat a személyeket, akik a jelen szerződés életbelépésének idején Románia részét alkotó bármely területen ide értve az Ausztriával és a Magyarországgal kötött békeszerződések által Romániához csatolt, valamint az esetleg a jövőben hozzácsatolandó területeket, állandóan laknak, kivéve, ha az illető személyt ebben az időpontban más, mint az osztrák vagy magyar állampolgárság illet meg.

Mindazonáltal a 18 évesnél idősebb osztrák vagy magyar állampolgároknak joguk lesz az említett szerződésekben meghatározott feltételek mellett, minden más olyan állampolgárság javára optálni, amely számukra elérhető. A férj opciója maga után vonja a feleségét és a szülők opciója maga után vonja a 18 évesnél fiatalabb gyermekeikét.

Azok a személyek, akik a fent jelzett opció-jogot gyakorolták, az ezt követő tizenkét hónapon belül kötelesek abba az államba áttenni állandó lakóhelyüket, amelynek állampolgárságát

optáltak. Joguk van azonban megtartani azokat az ingatlanokat, amelyeket román területen birtokolnak. Magukkal vihetik bármi néven nevezendő ingó vagyonukat. E címen semminemű kilépési díjjakkal nem terhelhetők.

4. Románia román állampolgároknak ismeri el jogérvényesen és mindennemű alakításág nélkül mindazokat az osztrák vagy magyar állampolgárságú személyeket, akik az Ausztriával és a Magyarországgal kötött békeszerződések által Romániához csatolt vagy esetleg a jövőben hozzá csatolandó területeken születtek állandóan ottlakó szülőktől, még abban az esetben is, ha ők maguk a jelen szerződés életbelépésének idejében nem laknak is ott állandóan.

Mindazonáltal a jelen szerződés életbelépését követő két éven belül ezek a személyek lakóhelyük országában az illetékes román hatóságok előtt kinyilatkoztathatják, hogy a román állampolgárságról lemondanak s ilyenkor már nem lehet őket többé román állampolgároknak tekinteni. Ebből a szempontból a férj nyilatkozatát érvényesnek kell tekinteni a feleségre nézve és a szülőkét érvényesnek kell tekinteni a 18 évesnél fiatalabb gyermekekre nézve is.

5. Románia kötelezi magát, hogy semmi akadályt sem gördít a szövetséges és társult hatalmak által Ausztriával, vagy Magyarországgal vagy kötendő szerződésekben meghatározott s az érdekelteknek a román állampolgársága megszerzését, vagy meg nem szerzését megengedő opció-jog gyakorlása elé.

6. A román területen való születés pusztán nyelvi jogérvényesen megszerzi a román állampolgárságot minden személy, akit születése alapján valamely más állampolgárság nem illet meg

7. Románia kötelezi magát, hogy román állampolgároknak ismeri el jogérvényesen és mindennemű alaktság nélkül mindazokat, akik Románia területén laknak és akiket valamely más állampolgárság nem illet meg.

8. Minden román állampolgár faji, nyelvi vagy vallási kötelezettség nélkül a törvény előtt egyenlő és ugyanazokat a polgári és politikai jogokat élvezi.

Vallási hitbeli vagy felekezeti különbség a polgári és politikai jogok élvezete, így nevezetesen: nyilvános állások, hivatalok és méltóságok elnyerése, vagy a különféle foglalkozások és iparok gyakorlása tekintetében egyetlen román állampolgárra sem lehet hátrányos.

Egyetlen román állampolgár sem korlátozható bármely nyelv szabad használatában a magán vagy üzleti forgalomban, a vallás, a sajtó útján történő, vagy bármilyen közzététel terén vagy a nyilvános gyűléseken.

A román kormánynak a hivatalos nyelv megállapítására vonatkozó intézkedését nem érintve, a nem román nyelvű román állampolgárok nyelvüknek a bíróságok előtt akár szóban, akár írásban való használata tekintetében méltányos könnyítésekben fognak részesülni.

9. Azok a román állampolgárok, akik faji vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, jo-

gilag és ténylegesen ugyanazt a bánásmódot és ugyanazokat a biztosítékokat élvezik, mint a többi román állampolgárok. Nevezetesen, joguk van saját költségükön jótékonyági, vallási vagy szociális intézményeket, iskolákat és más nevelő intézeteket létesíteni, igazgatni és azokra felügyelni, azzal a joggal, hogy azokban saját nyelvüket szabadon használhatják és vallásukat szabadon gyakorolhatják.

10. Olyan városokban és kerületekben, ahol nem román nyelvű román állampolgárok jelentékeny arányban laknak, a román kormány a közoktatásügy terén megfelelő könnyítéseket fog engedélyezni a végből, hogy ily román állampolgárok gyermekeiket az elemi iskolákban saját nyelvükön taníttassák. Ez a rendelkezés nem akadályozza a román kormányt abban, hogy a román nyelv oktatását az említett iskolákban kötelezővé tegye.

Azokban a városokban és kerületekben, ahol jelentékeny arányban laknak faji, vallási vagy nyelvi kisebbséghez tartozó román állampolgárok, ezeknek a kisebbségeknek méltányos részt kell biztosítani, mindazoknak az összegeknek élvezetéből és felhasználásából, amelyek a közvagyon terhére állami, községi vagy más költségvetésekben nevelési, vallási vagy jótékony célra fordítatnak.

11. Románia hozzájárul ahhoz, hogy az erdélyi székely és szász közületeknek a román állam ellenőrzése mellett, vallási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzatot engedélyezzen.

12. Románia hozzájárul ahhoz, hogy amennyiben az előző cikkek rendelkezései oly személyeket érintenek, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, ezek a rendelkezések nemzetközi érdekű kötelezettségek és a nemzetek szövetségének védelme alatt fognak állni.

Ezek a rendelkezések a nemzetek szövetsége tanácsa többségének hozzájárulása nélkül nem változtathatók meg. Az Északamerikai Egyesült-államok, a Britt birodalom, Franciaország, Olaszország és Japán kötelezik magukat, hogy nem tagadják meg hozzájárulásukat az említett cikkeknek egyetlen olyan módosításától sem, melyet a nemzetek szövetsége tanácsának többsége megfelelő formában elfogadott.

Románia hozzájárul ahhoz, hogy a nemzetek szövetségének tanácsa minden egyes tagjának meglegyen az a joga, hogy a tanács figyelmét e kötelezettségek valamelyikének megsértésére vagy megsértésének veszélyére felhívja és hogy a tanács oly módon járhasson elé, oly utasításokat adhasson, amelyek az adott esetben alkalmasaknak és hathatósaknak mutatkoznak.

Mi sem természetesebb, hogy az oláh ezt a szerződést is papírrongynak tekintette.

**A francia és oláh tábornok
becsületszava**

Az 1918. december 13-án megkötött belgrádi fegyverszüneti egyezményben Vix francia ezredes biztosította az akkori magyar kormányt, miszerint a szövetséges hatalmak nem fogják megengedni, hogy az oláh csapatok a Maros vonalát átlépjék. Erre Károlyi a belgrádi egyezmény végrehajtása s a megszálló csapatok parancsnokaival való tárgyalás céljából Kolozsvárt főkormánybiztosi állást szervezett s ennek élére Apáthy István, kolozsvári egyetemi tanárt nevezte ki.

A belgrádi egyezmény dacára, Nekulcea oláh tábornok 1918. december 24-én Kolozsvár városát is megszállotta. Néhány nappal a megszállás után Berthelot francia tábornok, mint a szövetségesek balkáni seregének főparancsnoka Kolozsvárt átutazóban volt. Apáthy főkormánybiztos ezt az alkalmat felhasználta arra, hogy a főparancsnokot az erdélyi magyarság nevében üdvözölje.

Berthelot szívesen fogadta az üdvözlést s válaszában a következő kijelentést tette: Franciaország sohasem fogja megengedni, hogy az elnyomottakból (értsd: az oláhokból) — ha ugyan ilyenekről szó lehet — elnyomók váljanak.

Kijelentette továbbá, hogy a békekötés mindenben a wilsoni elvek alapjára fog helyezkedni.

Később vasúti kocsijában is fogadta a főkormánybiztost s másfél óráig tartó tárgyalásuk folyamán a jelen volt Nekulcea oláh tábornokkal egyértelműleg oda nyilatkoztak, s nyilatkozatukat mindketten becsületszavukkal is alátámasztották, hogy Apáthynak kormánybiztosi működését semmiben sem fogják gátolni. Ünnepelesen! kijelentették, miszerint a belgrádi fegyverszüneti egyezményt pontosan befogják tartani s hogy a magyar közigazgatás dolgaiba a megszálló csapatok beavatkozni nem fognak.

Nekulcea tábornok külön is hangoztatta, hogy a fegyverszüneti szerződés értelmében a polgári közigazgatás a megszálló területen továbbra is a magyar kormány kezében marad és hogy a román nemzeti tanácsoknak nincs joguk a magyar közigazgatásba beleavatkozni. Sőt — mondotta továbbá — a Nagyszebenben székelő Consiliul Dirigetnek sincs joga az impériumot a megszállott területen bárhol is átvenni. Úgy Berthelot tábornoknak, mint az oláh generálisnak az volt a leghatározottabb álláspontjuk, hogy a magyar államjavad a megszállás ellenére is, a magyar állam tulajdonában maradnak és semmiféle magyar állami intézmény nem nyilvánítható a román állam tulajdonának. Minden ilyen törekvés vagy intézkedés csupán visszaélés, ami könnyen lesz orvosolható. Berthelot azzal búcsúzott el Apáthytól, hogy amennyiben szükség volna rá, ő nyomban eljön s felhatalmazta a főkormánybiztost hogy ily célból azonnal sürgönyözzön neki. Apáthy bízott a francia főparancsnok becsület-

szavában és megbízott az oláh generális gavallériájában is. Jóhiszeműségéért keservesen kellett bűnhődni.

Nekulcea tábornok ugyanis Berthelot távozása után Mosoiu főparancsnok rendeletére hivatkozva, már 1919. január 8-án minden érintkezést megtagadott Apáthyval.

Az oláh csapatok már a következő napokban mind nagyobb és nagyobb területeket szálltak meg nyugat felé. Sőt megtették, hogy Apáthy és 20 társára 900 ezer korona hadisarcot vetettek ki. Azzal vádolták ugyanis Apáthyt, miszerint az ő rendelkezése folytán a magyar csapatok nem vonultak el Gigándi községből, (lásd Vándorvilág Zilahon című fejezetet) mely alkalommal az oláhok tömérdek katonát veszítettek. A hadisarcot 48 órán belül kellett lefizetni. A himpellér banda azonban itt sem állott meg. Apáthy főkormánybiztost 1919. január 15-én az oláh katonai főparancsnokság bolsevista üzemek s az oláh haderő elleni izgatással vádolva, hadbírótság elé állította. Hiába fordult Apáthy Berthelothoz, ez épúgy mint az oláh, becsületszaváról megfeledkezett.

Apáthy ügyében a tárgyalást 1919. július havában megtartották Nagyszebenben, amikor is 5 évi börtönbüntetésre ítélték.

Felebbezés folytán ügye a bukaresti főhadbírótság elé került, ahol Apáthyt teljesen felmentették. Csak természetes dolog, hogy a 900 ezer korona hadisarcot nem fizette vissza az oláh. Apáthy kiszabadult a börtönből. De alighogy hazatért, nyomban internálták s csak miután 1920

október havában aláírta a repatriálásra vonatkozó önkéntes nyilatkozatot, bocsátották szabadon tették át a demarkációs vonalon.

Alig foglalta el azonban Apathy e világhírű tudós megcsonkított hazájában tanári állását, az egész tudományos világ legnagyobb megdöbbenésére meghalt.

Az oláh rabság őt is megölte.

Az ő haláláért is számot kell adni majd az oláhnak!

A dévai dicső nemzetország

Bajos volna meghatározni, hogy az őszirózsás forradalom szegénylegényei közül ki volt a leggonoszabb. Egy azonban bizonyos: Az, hogy valamennyi közül a leghitványabb volt Linder, a delíriumos hadügyminiszter. Az ő kótyagos kijelentésével: „Nem akarok katonát látni” sírját ásta meg az országnak. Kurjantásával u. i. utat nyitott a határokon leselkedő ellenségeknek, Mintha csak azt mondta volna: jertek, szabad már a bemenet!

Áruló mondása futótűzként terjedt el az országban. Egy pillanat alatt felbomlott a rend és a fegyelem. Megszűnt a törvény és a személyek tisztelete. Közprédává vált a vagyon és az emberek életbiztonsága is csak a tömegek hangulatától függött.

A budapesti piaci szónoklatokban oly sokszor hangoztatott „isteni nép” — melyhez a fegyházakból kiszabadított gonosztevők is csatlakoztak — sakál módjára megrohanta a földesurak kúriáit. S amikor már itt rabolni valót nem talált rávetette magát a közvagyonokra.

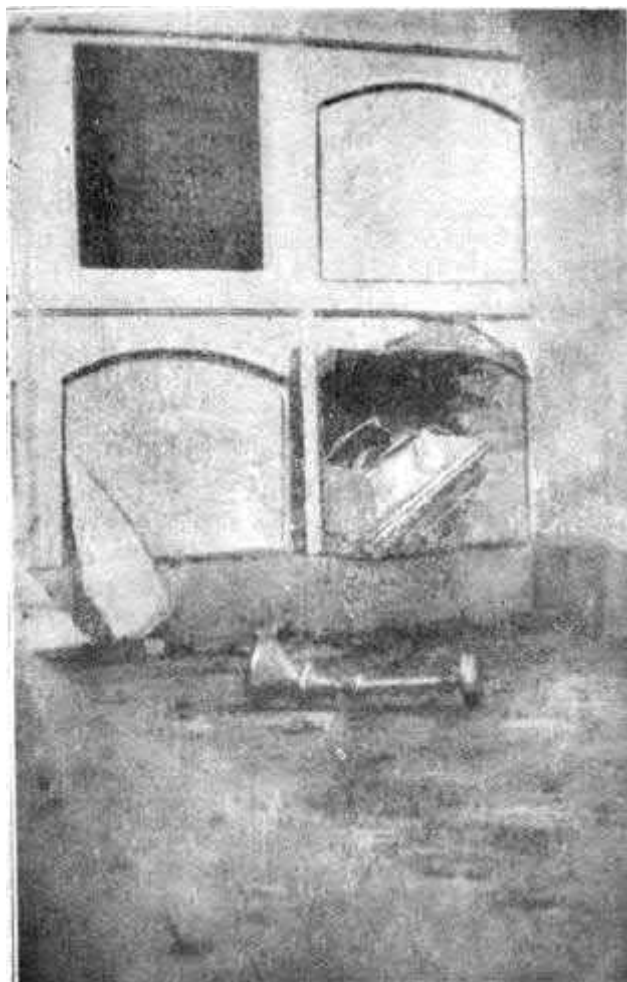
Így pergett le az őszirózsás forradalom az egész országban.

Károlyiék aljas uralma a magyarságot veszélyeztette első sorban. De talán sehol annyira, mint

Erdélyben, ahol az utolsó havasi oláh is legenda-szerű regéket mesél unokáinak Hóra-Kloskáék forradalmáról s az 1848—49-ben rendezett vérfürdőkről. E borzasztó mézszárlások az oláh népiskolai olvasókönyvekben mint hősköltemények szerepelnek s benne Hóra-Kloskáék, Jankuék s a hozzájuk, hasonló banditák, mint nemzeti hősök vannak megemlítve.

Hunyad vármegye magyarságának alapos oka volt a félelemre. Hisz a fent említett borzalmas események nagyrésztben e vármegye területén s ennek környékén játszódtak le s még ma is fájdalmas emlékei annak a korszaknak.

Károlyiék forradalma az oláhok vér szomj át alaposan megnövesztette. Nem csoda. Hisz nem volt már hatalom, amely zsvány ösztöneiket megfékezte volna. Legelsőbbben a vidéken lakó magyar birtokos osztály hajlékait támadták meg, Rablás, gyújtogatás folyt az egész vonalon. Amig azonban az ország nagy részében a polgári osztály a csőcselék garázdálkodását ölhetett kezekkel tanácstalanul nézte végig, addig Déva hazafias társadalmának vezetői — közöttük elsősorban az akkor még kormánybiztosi funkciót teljesítő klopotivai Pogány Béla és szilvási Balla Zsombor alezredes, mint városparancsnok — már a forradalmi jelenségek első percében felismerték a veszélyt. Bölcs előrelátással s gyors elhatározással megakadályozták a 48-as véres események megismétlődését. A kormánybiztos elnöklete alatt összehívott értekezlet kimondotta a nemzetőrség azonnali megszervezését. A közös veszedelem egy

Kirabolt kripta.

pillanat alatt csatasorba állította a vármegye magyarságát. Rangot és állási feledve, fegyvert fogott a földesúr és kocsisa, a törvényszéki bíró és hivatalszolgája, pap és tanító, tiszt és közlegény egyaránt. Valamennyien egy glédába kerültek Készen állottak az önvédelmi harcra a vérszomjas oláhokkal szemben.

Az így megalakult nemzetőrség parancsnokául Balla Zsombort tették meg. Méltóbb emberre nem eshetett volna a választás. Az ő katonai ére nyei, sovén hazafias gondolkodása szinte pre desztinálta őt e nagyfontosságú, de következményeiben nagyon is kockázatos állásra.

Ballát felelősségteljes állásában sok derék honvédtiszt támogatta, a kiknek nevét azonban az adott viszonyok között felsorolni nem volna tanácsos.

Egynek a nevét mégis felemlítem. Részegh Ferenc főhadnagy volt az, aki, mint a csángók-ból alakult nemzetőrségnek a parancsnoka, kiváló érdemeket szerzett az oláh rablóbandák fék entartásával.

Hősi magatartást tanúsított a teljes összeomlás idején is, a mikor a nemzetőrség nagy fegyverkészetének megmentéséről gondoskodni kellett.

Nevezett különben ma is, mint állami iskolai tanító s leventeoktató, bátor és lelkes hirdetője az irredenta eszmének.

A nemzetőrség 1918 november 2-án kezdte meg működését. A parancsnokság telefonja reg-

geltől estig és estétől reggelig szakadatlanul csilingelt. Egyik jelentés követte a másikat. Szomorú híradás volt valamennyi. Tartalma nagyjában ugyanaz volt: az oláhok rabolnak és gyűjtogatnak. Itt-ott egy-egy gyilkosság híre tarkította az események egyformaságát.

Mialatt a magyarság az önvédelmi harcra szervezkedett, a frontokról hazaözönlő oláh tisztek felfegyverzett bakáikkal bandákba verődve megkezdték a magyar vagyonok pusztítását. A kb. 300 főből álló magyar nemzetőrséggel szemben sok ezer főre menő oláh tömeg állott fegyverben. Egy-egy 8—10 főnyi őrzőnek 100—200 garázdálkodó fegyveres oláhhallal kellett megküzdnie. S mégis e kis létszám is elegendő volt a banditák fékentartására. Magyar fiaink pusztaság megjelenése már óriási riadalmat keltett a rablók között s ha itt-ott harcra is került a dolog, az oláhok mindenütt eszeveszett futásukkal menektek. Mert az oláh csak akkor hős, ha védtelen magyart lát maga előtt. Szemtől-szembe, egyenlő fegyverrel nem igen mer harcolni. *Aljas lelke az orvtámadást kedveli.*

A forradalom kitörésekor a vidéken védtelenül maradt véreinket a rémület és kétségbeesés fogta el.

Kötetekre menő könyvtár telnek ki az oláh hordák gaztelteinek felsorolásából. Már az első percben jelentették a nemzetőrség parancsnokának, hogy egy 300 főből álló tömeg a dévai vasúti raktárt fosztogatja. Nyomban reá hírül adták

hogy a csőcselék a brádi dúsgazdag aranybánya ércraktárát feltörte. Zalatnán a kincstár fémbeváltó hivatalát ostromolták. Marossolymoson a katonai géppuska-tanfolyam raktárába behatoltak. Kalán községben a kincstári épületek értékeit elrabolták. Sztrijsgyörgyön a magyar lakosság hajlékait lerombolták. Szentgyörgyválján a magyar nép portáit felgyújtották. Barcsán a Barcsay család kastélyát kifosztották és lerombolták. Szegény magyar véreink bizony szomorúi napokat éltek át.

Jellemző volt különben az akkori forradalmi állapotokra, hogy a nemzetörségnek nemcsak a megvadult oláhok ellen kellett küzdenie. A Károlyiék által fenntartott nemzetörség semmiben sem különbözött ezektől.

Megtörtént pl., hogy a hírhedt hadügyminiszter egy 50 főnyi tengerészkülönítményt menesztett a dévai nemzetörség megerősítésére. A társaság november 12-én meg is érkezett, de nem volt köszönet benne. Már az első nap széjjelszedtek a vidéken s a rablásban szinte versenyre keltek az oláhokkal. Egy másik különítmény meg Branyicskáni Jósika báró kastélyát fosztotta ki. Balla, Pogány Béla kormánybiztossal egyetértőleg mind a két csapatot lefegyvereztette s vasraverve Budapestre visszakísértette.

Ilyen előzmények után az oláh vezetőknek módjukban állott honvédfiaink harcikészségét és vitézségét közvetlenül is megismerni. Meg is szállta az aggodalom gonosz lelküket, ők u. is

méltó barátjaik, a francia tisztek révén már jó-eleve értesültek arról az aljas merényletről, amely Magyarországot megcsonkítását tűzte ki célul. E miatt azután nem tudtak megnyugodni, tisztában lévén azzal, hogy addig, míg Erdély földjei egyetlen egy fegyveres magyar baka őrzi, bocsoros rumuny testvéreik lábukat oda be nem tehetik. Pedig alig várták már, hogy keblükre ölelhessék őket.

Sokáig törték a fejüket, mikép szabadulhatnak meg a magyar nemzetőrségtől. Cselhez folyamodtak. Azon ürügy alatt, hogy a vidék rabló és fosztogató csőcselékét a békés életre terelik, faluról-falura járva, beutazzák a várme gyét. Mondani sem kell, miszerint igazi céljuk az volt, hogy az amúgy is vad tömeget még jobban fellázítsák a magyarság ellen. És ezek a bujto gatok minden egyes községből azt jelentették a nemzetőrség parancsnokának, hogy a forradalmi állapotok végleg megszűntek, amiért is ajánla tos volna a felzaklatott kedélyek lecsillapítása végett a karhatalmi alakulatokat teljesen meg szüntetni.

Balia alezredes azonban sokkal jobban is-f merte az oláhok igazmondását, semhogy szavuk nak hitelt adott volna. A nemzetőrség ezentúl még fokozottabb éberséggel teljesítette fajvédő munkáját.

Miután ily módon az oláh tribünök ravasz céljukat el nem érhatték, más utón kísérelték meg szerencséjüket.

Amint arra még élénken emlékezhetünk, Károlyiék hazaáruló kormányát az egyes vármegyékben az u. n. vármegyei nemzeti tanács képviselte. Ennek a tagjai pedig — akár csak a gazdáik — kivétel nélkül szociáldemokraták és galileistákból verődtek össze, akik már a háború előtti években destruktív propagandát fejtettek ki s a háború összeomlása után pedig egész nyíltan, hazaárulói mivoltukban mutatkoztak be.

Déván is ilyen volt a helyzet. Az oláhok tehát ezeket környékezték meg. Nekik is volt u. i. afféle nemzeti tanácsuk. A két nevezetes társaság november hó 20-án közös ülést tartott, amelynek során elhatározták, hogy a magyar nemzetőrséggel szemben egy 150 főből álló oláh gárdát is szerveznek. E gárda felfegyverzésére pedig a magyar nemzetőrség parancsnokságát akarták kötelezni. E hazaáruló határozatról felvett jegyzőkönyv szóról-szóra így hangzik:

„A dévai magyar és román nemzeti tanácsok 1918. évi november hó 20-iki közös ülésükből kifolyólag utasítottak Szávu Titusz és Friedmann Gyula katonai népbiztosok, hogy Balia Zsombor alezredes úrnál jelenjenek meg és a következő utasításokra hozzanak határozott választ-

Felhívja a két nemzeti tanács alezredes urat hogy a román gárda 150 emberét fegyverrel és egyéb katonai felszereléssel holnap déli 12 óráig lássa el, mert a mennyiben ezt nem tenné, úgy önkényűleg fog eljárni.

A román nemzeti tanács még külön megje-

gyezni kívánja, hogy amennyiben a magyar nemzetőrség birtokában levő fegyverek és egyéb katonai felszerelések elszállításra kerülnek, azok Aradon tul nem juthatnak, mivel Arad értesítve lett, hogy az ottani gárda a küldeményt tartóztassa fel.”

Másnap Balia Zsomborhoz még egy újabb írás is érkezett a következő szöveggel:

*DÉVAI
NEMZETI TANÁCS*

*Balla Zsombor alezredes
úrnak*

Déva.

A magyar nemzeti és román nemzeti tanács együttes határozatából Friedmann Gyula és Szávu Titus tanácstagokat a katonai ügyek ellenőrzésére népbiztosoknak nevezte ki. Nevezettek ezen ügyben teljes hatalommal eljárni illetékesek.

Déva, 1918. évi nov. 21-én.

(P. H.) *Dr. Szeles Henrik
a N. T. elnöke*

*Dr. Horváth Dezső
előadó*

Így ásta meg sírját saját hazájának néhány hitvány hazaáruló.

A nemzetőrség sorsa ezzel meg volt pecsételve. Az oláh nemzeti tanács nov. 21-én testületileg megjelent Balla előtt s miután elnökük a vármegyei nemzeti tanács határozatát bemutatta követelte annak azonnali végrehajtását.

Balla alezredes e kritikus percekben is vitéz honvédtisztnek bizonyult. Az oláhok követeléséi' a leghatározottabban visszautasította s kijelentette, hogy a nemzetőrség hazafias működését továbbra is folytatni fogja.

— Akkor az életével játszik — zúgták kórusban az oláhok. De miután fenyegetésük mitsem használt, békésebb húrokat pendítettek meg. Minden mesterkedésük azonban hiábavalónak bizonyult. Balia rendületlenül megmaradt álláspontja mellett s hajlandó sem volt tovább tárgyalni az oláhokkal.

Ezek után Balia tisztjeit maga köré gyűjtván egy rögtönzött értekezleten megismertette a beállott új helyzetet.

Mindnyájan tisztában voltak vele, hogy a nemzeti tanács árulása folytán a nemzetőrség tevékenysége már csak rövid időre terjedhet. Mindamellett elhatározták, hogy nemzetvédelmi munkájuk mellett a végsőkig kitartanak s hogy a birtokukban levő hadianyagot semmi körülmények között át nem engedik az oláhoknak. A tisztikar azután elfogadta parancsnokuk azon indítványát, hogy a nélkülözhető fegyverek még az éj folyamán Budapestre elszállítandók.

Alig állott be a szürkület, a tisztikar nekilátott a munkának. Nagynehezen szerzett szekereken 32 gépfegyvert, néhány ezer puskát s nagymennyiségű lőszert vittek ki a vasúti állomásra. A berakás nehéz munkájában a hazafias vasutas személyzet segédkezett. Az oláhok kísérletet tet-

tek ugyan, hogy munkájukat megzavarják. A háttérből sortüzet adtak le fiainkra.

Szerencsére a támadás senkiben sem tett kárt. Erre a tisztek is viszonzták a tüzelést, amire a gyülevész nép hanyathomlok elrohant.

A piskii vasúti állomás mozdonyt ígért a megakasztott kocsik elszállítására. Szándékát azonban egy váratlanul berobogott oláh katonavonattal meghiúsította.

Erre tisztjeink a vasúti kocsikat a szomszédos állomásra kitolták, ahol egy tehervonat mozdonyát lekapcsolva, a szállítmányt egy százados és egy géppuskás főhadnagy parancsnoksága alatt útnak indították. Az oláhok útközben több helyen is fel akarták tartóztatni a tehervonatot, de Buda Elek főhadnagy a vasúti kocsik két oldalán felállított gépfegyverekkel mindenütt szétverte a támadást.

* * *

*

December elején szomorú látványra ébredt Déva város lakossága. Az oláh hadseregnek csúfolt hordák u. i. minden akadály nélkül átlépték a határt s Erdély szép vidékeit előzönlötték.

Déva piacán első nap csak a rumuny csapatok előőrsei tűntek fel. Megjelenésük bárrnilji fájdalommal is hatott a magyarságra, mégis mosolyt csalt ki az arcokra.

A kivétel nélkül sovány, rühös gebéken terpeszkedő alakok valóságos maskura képet öltöttek. Még az oláh köznép is mulatott rajtuk. A

kemény hideg dacára a lovasok fejét szalmakalap fedte. Ruházatuk kivétel nélkül rongy és csafat volt, Rozsdás sarkantyújuk kócmadzaggal rolt bocskorjukhoz erősítve. Tisztjeik közül többen az osztrák-magyar hadsereg egyenruháját viselték. A komikus látványnak rövidesen áldozata is lett. Egy oláh származású volt honvédőrmester u. i. a díszes társaság láttára felkacagott és szomszédjához hajolva monda: no szépen fest a román hadsereg! Egy a közelben álló oláh tiszt meghallotta az őrmester megjegyzését s sértett önérzetében kardot rántott. Egy pillanat alatt vérében fetrengett a szerencsétlen ember. Félig holtan vitték el a közeli laktanyába. Itt azután végleg nyoma veszett a szegénynek.

Hozzátartozói soha hírét sem hallották többé. Ez volt a megszálló rumunok legelső vitéz haditénye. Egy védtelen embert gyilkoltak meg!

Természetes, hogy a maroknyi magyar nemzetőrség hadifelszerelés hiányában nem szállhatott már szembe a teljes felkészültségű nagy oláh tömegekkel s kénytelen volt hazafias működését beszüntetni. Ez időtől kezdve az oláhok vették át az uralmat. A hunyadmegyei dákorománok, az évszázadok óta keblünkön melengetett kígyók most már katonai fedezet alatt indították meg az irtóháborút a magyarság ellen. Eddigi álarcukalí levette, teljes mivoltukban mutatkoztak be. Mindmegannyi vérengző hóhér lett.

A történelemnek tartozunk azzal, hogy a leghírhedtebb alakok nevét megörökítsük. A sok

gazember közül a leghitványabb volt Bolteanu aki röviddel ezelőtt, mint a dévai áll. főreáliskola volt tanára, még a Bottyán nevet viselte. Ezt a nyomorult embert gyermekkorában könyörületos magyar szívek szedték fel az utca porából s úrnak nevelték. Tanulmányainak elvégzése után a magyar állam kegyeret adott neki, kinevezvén őt az említett intézethez a magyar nyelv és irodalom tanárává. Ez azután háláját azzal fejezte ki hogy legnagyobb jótevőjét, egykori tanárját és igazgatóját, akinek egész életexisztenciáját köszönhette, a megszállás napján, tehát télvíz idején az intézetben élvezett lakásából kidobatta.

Természetes, hogy helyét nyomban ő foglalta el. A reáliskola másnap már a Ferencrendi zárda épületében folytatta működését. Bolteanuk hitvány oláh lelke azonban nem nézhette nyugodtan a magyar intézet létezését. Intrikái folytán az oláh kormány a magyar diákokat egy vizsgálobizottság elé állította s valamennyit az oláh nyelv nem tudása miatt megbuktatta.

— Kutya magyar fajzat — monda kéjelegve — mit kerestek itten, menjetek Budapestre!

Neki tulajdonítják, hogy számos diák — a többi közölt Balla fia is, — csendőrkézre került és csak napok multával, keserves kínzások árán menekültek meg a börtöntől.

Bolteanu méltó társai voltak: Szavú Titusz dévai törvényszéki bíró, továbbá dr. Gróza Péter ügyvéd, aki az egész háború alatt mint katonaszökevény bujkált, dr. Dobra János. dr. Oláriu

Virgil, Antal János és a hírhedt Muntyán testvérek.

A megszállás második napján Déva városába a rémuralom költözött be. Titkos és nyílt feljelentések alapján százával hurcolták el otthonukból a magyarokat. Láncokra fűzve, akár csak a barmokat, hajtogatták őket a vármegyházára, ahol azután leírhatatlan kínzásokkal vezették le ellenük a vizsgálatot. Reggeltől estig folyt a botozás, véres sebek sózása, véres, körömmögé való szurkálás s több afféle embertelenségek. Az áldozatok jajveszékelése annyira megindította a vármegyházán lakó magyar tisztviselők családtagjait, hogy már harmadnap sietve' költöztek ki borzadályos hajlékukból.

Lehetetlenség mindazokat a gazságokat, amelyeket ez a barbár nép véghez vitt, mind felsorolni. Egynehány eset mutatóba elegendő arra hogy vadállatiasságukról fogalmat alkothassunk magunknak.

Éjfél felé járt az idő, amikor N. úrnő — a ki-nek nevét érthető okokból ki nem írhatjuk — halk zörgést hallott az ablakán. Kitekintve az utcára, a homályban három magyar katonát pillantott meg. Az egyik suttogó hangon megszólalt:

— Honvédtisztek vagyunk. Az oláhok üldöznek, menekülnünk kell. Alig telt el néhány perc s a tiszték a padlás titkos deszkafalai között biztos rejtékhelyet találtak. Amikor az úrnő szobájába visszatért, egy osztag oláh katona dörömbölni kezdett portáján. A háziasszony sietve nyi-

tott kaput s a csőcselék kívánsága után tudakozódott.

— Hol vannak a kutya magyarok, — rivalt a ház úrnőjére a parancsnok.

— Nálam senki sincsen, — felelte ez színlelt nyugalommal.

— No majd mindjárt meglátjuk, — ordított a haramiavezér, miközben szeges ostorával végig vágott az asszony arcán.

Az amúgy is gyenge és beteges teremtés, aki az ostorvágástól félszeme világát elvesztette, vértől elborítva, félholtan terül el a földön. A vér láttára a pribékek a szószerinti értelemben megvadultak. Ki kézzel, ki lábbal ütni, rugdosni kezdte. Az egyik oláh puskatussal kezét, egy másik lábát roncsolta szét. S a hős magyar asszony csodálatos nyugalommal tűrte a kínzásokat. Védenői rejtekhelyét mégsem árulta el.

Az oláh banda erre nekilátott a rablásnak. Parancsnokuk előljárt a jó példával. Már virradni kezdett s a piszkos fajzat még mindig hordta utca hosszát zsákmányát. Reggelre az úri lakás teljesen ki volt fosztva.

A következő eset is rávall az oláhokra:

Özv. L.-né a forradalom kitörése idején vidéki kúriájából Dévára menekült. A falubeliek pópájuk vezetése alatt behatoltak a kastélyba s azt teljesen kirabolták.

Amikor már a nemzetőrség a rendet helyreállította, L.-né visszatért falujába, hogy a röviddel azelőtt elhunyt ötéves fiacskájának sírját

felkeresse. A sírbolthoz érve, borzasztó látvány tárult szeme elé. A feltört kripta ajtaja előtt a nemrég eltemetett gyermekének nyitott koporsóját találta. A hiénák a hullát is megrabolták le-szedvén nyakáról az arany amulettet.

Jellemző, S. úrnő esete is, akit az oláhok összeesküvés címén vallattak. A vizsgálatot vezető őrnagy észrevette, hogy a vádlott szájában néhány aranyfog csillog. Tyűh, csak ez kellett a dicső rumuny tisztnek! A következő pillanatban már felfeszítette állkapcsát s mocskos ujjával kiragadta az egész fogsort.

A megszállás utáni napon a csapatok parancsnoka, egy szakasz katonától kísérve, elindult, hogy a városban kincstári holmik után kutatasson. A kalózok vezetője, egy Fleischner nevű szász származású hadnagy volt, aki a háború alatt a Iréneknél teljesített szolgálatot. Minden házba betértek, ahol valamikor honvédtiszt lakott.

A rekvirálás szomorú eredménnyel végződött a magyar családokra. Az oláhok a legbrutálisabb módon feltörték a ruhaszekrényeket s nemcsak a tisztek tulajdonát képező díszruhát rabolták el de elvitték a fehérneműt is. Közbe nem vetették meg az abroszt, lepedőt, sőt a női kelengyét sem, Ha pedig ékszer, avagy pénztárca került a kezük közé, az is eltűnt a többi holmikkal együtt. Ők is azt az elvet vallották, amit a kommunisták: minden a mink.

Hogy mennyit rabolt össze ez a díszes tár-

saság, azt már az esti korzón meg lehetett állapítani. Minden oláh tiszt magyar honvéddiszruhában feszengett, sőt — ami náluk szokatlan volt — mindegyik még tiszta zsebkendőt is szorongatott a markában.

Másnap a prefektus vezetése alatt a honvédtiszti pavillont tisztelték meg látogatásukkal. Védelmükre egy század szuronyos bakát vezényeltek ki.

A legénység kézigránáttal, a tisztikar pedig revolverrel volt felfegyverkezve. Mintha csak rohamra készültek volna a védtelen magyar tisztek ellen.

A pavillon előtt Munteanu oláh prókátor hős-tettekre pályázott.

Az épület homlokzatán ékeskedő magyar nemzeti címert kampósbotjával lerángatta. Ez a gabszág azonban még nem elégítette ki az aljas embert. Taposni és rugdosni kezdte a földön heverő ércablát.

A nemezis azonban nem hagyta megtorlatlanul a hitvány merényletet. A darabokra tört lap egyik szilánkjára a mellette álló oláh tiszt arcába vágódott. Egy jajkiáltás s a rumunyszeméből kibuggyant vérsugár jelezte, hogy szent koronánkat büntetlenül meggyalázni nem lehet.

— Íme, — kiáltott fel Munteanu, — ugylát-szik, hogy nekünk minden talpalatnyi földet vérrel kell elfoglalnunk! Éljen a vitéz román hadsereg!

Mindenekelőtt a díszterembe rontottak be. Itt félkörben helyezkedve valóságos színpadi jelenetet rögtönöztek. Közepén a katonai parancsnok s a vármegyei prefektus állott. Ősi jogaikra hivatkozva, a magyar tisztikaszinót román állami tulajdonnak nyilvánították.

A jelenvolt magyar tisztek erélyesen tiltakoztak a rablás ellen s megvetésük jeléül hátat fordítva a rumunyoknak, eltávoztak.

Ilyen előzmények után érthető volt, hogy mindazok, akik előzőleg a magyarságért a legcsekélyebb mértékben is exponálták magukat rövid úton búcsút mondtak Erdélynek. Sajnos nem mindenki tehetett ezt. Voltak, akiket családi vagyoni s egyéb életkörülményei kötöttek ősi honukhoz. Egyesek a megszállást pünkösdi királyságnak vélték s rendületlenül kitartottak abban a reményben, hogy az oláh hordák kiveretésénél személyesen közreműködhetnek.

Ezek közé tartozott Balla is. Földbirtokának egy része Hunyadmegyében, másik része Aradon terült el. Kényelmes, szép családi háza is volt Déván. Ha elmenekül, úgy az oláh rablók már másnap elkobozták volna vagyionát. Így türelemmel be kellett várnia a további fejleményeket.

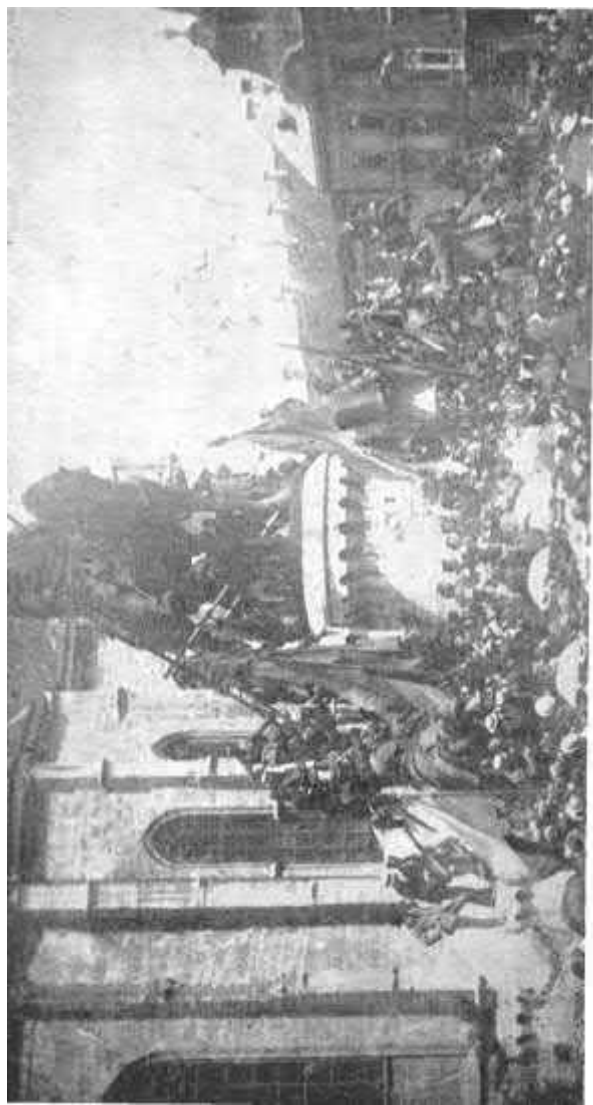
A ravasz társaság kezdetben nem is árult el Ballával szemben ellenséges magatartást. Úgy látszott, hogy a katonás magatartása, úri fellépése, szép társadalmi pozíciója s a vármegye határain túl is élvezett feltétlen tisztelet imponált nekik.

A vele szemben tanúsított viselkedésükből tisztán látható volt, hogy a tetőtől talpig derék magyar embert meg akarják nyerni a maguk céljainak. Bizalmasan közölték vele, miszerint meghagyják birtokait, ha beáll a hadseregükbe. Ezenfelül a király kegyeivel s magas katonai ranggal is kecsegtették.

Hogy ez a gerinces ember mit válaszolt nékik nem tudni. Csak sejteni lehet abból, hogy néhány hét multával az oláh hatóságok hirtelen megváltoztatták eddigi magatartásukat vele szemben. Fiának magyar területre való szökését okul felhozva, a sziguranciára idézték. A vallás napokig eltartott s jóllehet, semmi terhelő bizonyíték nem merült fel ellene, mégis naponkénti jelentkezésre kötelezték. Már hetekig tartott ez az állapot, amikor Balla észrevette, hogy házát állandóan kémek veszik körül s titokban cselédségét is vallatják. Egyik nap azután nejét s leánygyermekait is beidéztek. Ezeket is kínozták holmi faggatásokkal s végül már az egész családnak kellett napról-napra a szigurancia előtt megjelennie.

Azután jöttek naponként az anonim levelek amelyek mindig más-más állítólagos jóakarótól származtak s a család női tagjainak voltak címezve. Mindegyikben le volt írva a családapára kimondott borzalmas halálnem. Csak a rémregényekből ismert fekete kéz gondolhatott ki ilyen rettenetes kegyetlenségeket.

Miután Ballát a hónapokig tartó tortúrák meg

Oláh ünnep a Matyás-székesegyházban.

nem törték, más eszközt gondoltak ki megpuhítására.

Egyik nap ukáz érkezett Bukarestből, amelyvel aradi birtokát kisajátították. Az oláh kisajátítás tudvalevőleg semmiben sem különbözik a kommunisták közönséges rablásától.

Röviddel reá pedig kötelezték, hogy piskii ingatlanait s dévai lakóházát „román állampolgárnak” adja el s az eladásról szóló szerződést nyolc napon belül jóváhagyás végett mutassa be,

Amennyiben ezt elmulasztaná, — így szólt a rendelet —, úgy az oláh kormány a még megmaradt ingatlanait minden további intézkedés nélkül birtokba veszi.

Hogy ezek az oláh kommunisták mennyire komolyan vették fenyegetésüket, kitetszett abból hogy a szigurancia kopói máris előkészületeket tettek a házába való beköltözésre.

Balla a végnélküli üldözések alatt is megmaradt törhetetlen szívós magyar embernek, Méltóságos nyugalommal állotta az ellene indított támadásokat, miközben hazafias lelke állandóan szötte a különféle, sokszor életveszedelemmel járó terveket. Napról-napra, évről-évre várta fanatikus hittel azt a pillanatot, amikor ő mint honvédtiszt részt vehet hazája felszabadításában

Sajnos, ez a pillanat késett, egyre késett, Nem volt végül mit tenni, a kitűzött terminus utolsó pillanatában kénytelen volt elkótyaveytyélni megmaradt ingatlanait, nehogy azok is oláh kézre kerüljenek.

Ötévi gyötrelem után most már ő is a vandorbothoz nyúlt s búcsút mondott Erdély ősi honának.

Dunántúl, egy csendes kis városkában telepedett le családjával. Álmodozó lelke azonban nem engedé nyugodni. Alighogy övéit biztonságba helyezte, újból elindult, hogy elérvult magyar népét viszontláthassa.

Titkos terveit tovább szöve, egy szép napon Déván termett bizalmas hívei között. A sziguranca azonban gyanús szemmel fogadta s azonnali távozásra szólította fel.

1926-ban, egy katonai zászlószentelési ünnepély alkalmával, szerencsém volt ez önzetlen, igaz honfiúval találkozni és vele megismerkedni.

Dévai dicső szerepléséről már előzőleg informáltak ottani ismerőseim s így szinte természetesnek találtam, hogy magyar lelke itt is tért keres hazafias alkotásokra. A felszentelésre került lobogó története is az ő nevéhez fűződik.

Beszélgetésünk legelején szinte megilletődve kértem, miképen töltötte öt évig tartó kálváriája után, csendes otthonában első éjjelét?

— Nem tudok én addig megnyugodni, amíg fajomnak százezrei oláh rabságban sínylődnek.

— És mikép fogadták itteni honfitársai?

— Nem mondhatom, hogy hosszú szenvedésem valami nagyon meghatotta volna őket. Sőt olyanok is találkoztak, akiknek gyanús volt a kijövelelem. Akik feltételezték rólam, hogy az akkori konjunktúra csábított ki Erdélyből. Azt

azonban senkisémet kérdezte tőlem, lesz-e családomnak aznap betevő falatja?

— És mi a terve, szándéka egyelőre?

Balia katonás rövidséggel felelt:

— Csendesen, visszavonultan élek mindaddig, amíg...

A mondatot nem fejezte be. De én megértettem azt is, amit ő elhallgatott.

Elváltunk. Hazafelé ballagva, még sokáig tépelődtem azzal a gondolattal, vannak-e még emberek, akik a Ballá-ék lelkét megértik? Azoknak a lelkét, akik hazájukért mindenüket feláldozták s akik az ország integritását nem a jövő század regényének tekintik.

Az oláh hála

Barabás Endre, mint tanár és képezdei igazgató egy évtizednél hosszabb időt töltött a dévai állami tanítóképző intézetnél. Neve országszerte ismeretes volt már akkor, pedagógiai és tanügyi politikai cikkei révén. Az összeomlás idején az országos statisztikai hivatalban teljesített szolgálatot, ahonnan őt a kultuszminisztérium népbiztosa, mint szélső nacionalistát a félegyházai tanítóképzőhöz osztotta be. Barabás 1919. évi április 28-án Félegyházáról Hódmezővásárhelyre rándult ki rokonai látogatására. Itt érte őt az oláh betörés és a képezdei igazgató már vissza nem térhetett állomáshelyére. Mint mindenütt, Hódmezővásárhelyen is az oláh betörés szomorú napokat hozott a magyarságra. A Konziliul Dirigent rendeletére Barabás Endrét negyven tisztos polgárral együtt Orosházára hurcolták el, ahol a foglyokat egy Sávú Kornél nevű százados a „Nagyromán nemzeti ünnep” emlékére megbotoztatta. A botozást oláh tisztek végezték. Mindegyik fogolyra ötven-száz botütést mértek. A véresrevert áldozatokat azután a városi színház színpadjára fektették ki és vad kéjjel gyönyörködtek a fájdalomtól vonagló testekben. Hőstettüket azzal fejezték be, hogy az áldozato-

kat ruházatuktól s minden értéküktől megfosztották.

Két nap múlva Barabást egy félreeső majorba szállították, ahol kísérői két órán keresztül sírját ásták. A fogolynak végig kellett néznie hóhérjai munkáját. A bestiális lelkitortúra után a delikvenst Nagyszebenbe hurcolták, ahol a sziguranca kezére került. Ez a hírhedt társaság vizsgálatot rendelt el ellene s egyúttal táviratilag házkutatást végeztetett Barabás dévai lakásában. A vizsgálatot egy Iván Ovidiusz nevű hóhérlegény végezte. Azzal vádolták Barabást, hogy mint volt dévai tanítóképzőintézeti igazgató és miniszteri biztos, kegyetlenül bánt az oláh-ajkú tanítványokkal. A beszerzett jegyzőkönyvekből azután meglepő tények derültek ki. Az egykori miniszteri biztos ugyanis a nagyszebeni oláh tanítóképzőben az elnöklete alatt megtartott tanképesítő vizsgálaton százhetvenkilenc jelölt közül csak nyolcat utasított ismétlésre.

Beigazolást nyert azután az is, hogy a dévai tanítóképző intézetben a magyar ajkú növendékek is oláh nyelvű oktatásban részesültek. Kitudódott továbbá, hogy több oláhajkú növendékét anyagilag segítette. A többi között egy Totoián Eugen nevű, teljesen vagyontalan fiút közadakozásból tartott ki mindvégig az intézetben. Kiderült végre az is, hogy ennek a fiúnak, az igazgató előtt teljesen ismeretlen szüleit is pénzbelileg támogatta.

A Barabás ellen megindított vizsgálat 1919

június hó 11-én befejezést nyervén, az igazgatót azzal bocsátották szabadlábra, hogy kitüntetés érdemelne Ferdinánd oláh királytól a románokkal szemben tanúsított emberséges bánásmódjáért.

Barabás Endre 1919. június 13-án érkezett haza Dévára, hat tagból álló családja körébe. Családját azonban már nem találta a tanítóképző intézetben élvezett lakásában, mert Vasinka prefekt, annak dacára, hogy két gyermeke negyven fokos lázban feküdt, valamennyiüket az utcára dobatta. A magára maradt úrnő csak úgy tudta öt szoba bútorzatát megmenteni, hogy könnyőreutes emberek magukénak vállalták az ingóságokat. Az utcára került család azután egy, a város szélén álló kis paraszt szobában húzódott meg ideiglenesen. A dévai szigurancia a hazatért Barabást lakásán internálta s a következő napon már 75 más tisztviselővel együtt kiutasította.

Az: igazgató a kiutasító végzést megfelebbezte amire a Konziliul Dirigent igazolványt állított ki részére, amely szerint Barabás Endrét állásában augusztus 31-ig visszatartja. Az oláh viszonyokra jellemző, hogy a prefektus a felsőbb hatóság intézkedését hatályon kívül helyezte azzal az indokolással, hogy nevezett a hűségesküt megtagadta Szegény Barabás, ugyan hol és mikor tehetett volna hűségesküt? Talán a megszákítás nélkül tartott fogságában?

Hogy az oláhok embertelenségét teljesen megvilágítsam, meg kell említenem, hogy a hat tagú családtól még az élelmiszer jegyeket is be-

vonták s a családapát újból mint foglyot a fogarasi várba hurcolták. Innen néhány heti internálás után szabadlábba helyezték. Hazatérése után a zaklatás ismét megindult ellene. Hiába való volt az oláh belügyminisztérium engedélye, mely szerint nincs kifogása az ellen, hogy Barabás a Conzilium Dirigent által kormányozott területen állást szerezzen magának, az alárendelt prefektus ragaszkodott a kiutasításhoz.

Oláhországban, ahol nincs törvény és tekintélytisztelet, ahol az alárendelt közegek fittyet hánynak a felsőbb hatóságok intézkedéseinek és rendeleteinek, ahol a király kegyelmi aktusát egy; vidéki rendőrkapitány pld. azzal intézi el: a király Bukarestben parancsoljon, itt én vagyok az úr! — ott elvész a kultúrember számára minden jogalap, de megszűnik az ország jogcíme a kultúrállam elnevezésére is.

Ily körülmények között csak természetes hogy Barabás Endrének, mint Erdély szülöttjének mennie kellett. Kidobták szűkebbkörű hazájából. 1919. november 17-én betuszkolták őt és családját egy marhaszállító kocsiba s elindították a Tisza folyó felé. A szállítmány elindítása előtt azonban kötelezték Barabást oly tartalmú nyilatkozat aláírására, mely szerint Erdély földjét önként hagyja el. Hogy pedig Barabásék a vámvizsgálaton minél könnyebben átessenek, az oláhok már útközben minden ruhaneműjüket az utolsó gyermek ingig ellopták.

Mégis csak nemeslelkű nép a rumuny...

Mátyás szobra és az oláhok

A megszállott területen talált szobrok és műemlékek elpusztításáról már megemlékeztem egyik fejezetemben. Szentségtelen, durva kezekkel rombolták szét történelmünk legdicsőbb alakjainak szobrait és emlékműveit. Csak Mátyás királynak kolozsvári szobrát, Fadrus remekművét hagyták még eddig helyén. Hunyadi állítólagos oláh származására hivatkozva, kegyelmeztek meg a szobornak. A felírást azonban letrördelték a talapzatról. Csakhamar a szobor mellékalkajait is szétrombolták, amivel teljesen eléktelenítették az egész műalkotást.

Az oláh brutalitás még ezen túl is dühöng. Nagyrománia megszületése körül eddig is már tengernyi nemzeti ünnep keletkezett. Egy-egy ilyen ünnep alkalmával Kolozsvárott összeverődik a bocskoros fajzat a szobor körül, hogy meghallgassa a kirendelt szónok frázisait: *a román nép dicső múltjáról és világraszóló hősiességéről*. Az ily ünnepek alkalmával létrákat támasztanak a gyönyörű lovasszoborra s a kifestett arcú orator felkúszik annak tetejére. A hazugságokkal telt szónoklatoknak az a refrénje: Korvin Mátyás is a dicső román nemzetnek a leszármazottja. (*Szegény Mátyás király!*)

A sok, európai kultúrát majmoló oláh bitang között mindig akadnak olyanok, kik renegátnak minősítik nagy királyunkat s az ünnepség nívójának emeléséül leköpik, pofomverik az ércszobrot. Ilyenkor a finom lelkű oláh hallgatóság frenetikus tapssal és tetszésnyilvánítással jutalmazza a szónokot.

Egy ilyen népünnepség látása önkénytelenül is az afrikai vadakat juttatja eszünkbe. Az összehasonlítás nem az oláhok javára üt ki.

TARTALOMJEGYZÉK:

	Oldal«
<i>Urmánczy Nándor előszava</i>	3
<i>A szerző előszava</i>	5
<i>Vasvári Pál</i>	7
<i>Nagyenyed és Zalatna vérzivataros napjaiból</i>	39
<i>A cebei temető</i>	65
<i>Jánku Ábrahám tragikuma</i>	69
<i>A Brády-család tizenhárom mártírja</i>	81
<i>A járai vérfürdő</i>	95
<i>Meisel József brassói apát keresztútja</i>	103
<i>Balla Károly fogarasi református lelkész oláh rabsága</i>	153
<i>Az oláh, mint szerződő fél</i>	161
<i>A francia és oláh tábornok becsületszava</i>	183
<i>A dévai dicső nemzetőrség</i>	191
<i>Az oláh hála</i>	213
<i>Mátyás szobra és az oláhok</i>	219

